

ISSN 2413-4953

НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ
ТРАНЗИТНАЯ
ЭКОНОМИКА

В НОМЕРЕ:

3
2022

БАҒАЛЫ ҚАҒАЗДАР ЭМИТЕНТТЕРІН ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ
ТАЛДАУ ӘДІСНАМАСЫ

ОСНОВНЫЕ СТРАТЕГИИ УПРАВЛЕНИЯ
ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКИМ КАПИТАЛОМ

DEVELOPMENT OF ACCOUNTING IN KAZAKHSTAN

ТРАНЗИТНАЯ ЭКОНОМИКА

Научно-практический журнал «Транзитная экономика» является одним из ведущих периодических научных изданий Республики Казахстан в области экономических наук, издается с июля 1997 года, имеет свою стабильную аудиторию.

На страницах журнала Вы найдете широкий спектр различных мнений и полезную информацию по вопросам экономической политики, разработки экономического механизма индустриально-инновационного развития Казахстана, проблемам развития отдельных отраслей и сфер экономики.

Публикации журнала ориентированы на специалистов и аналитиков республиканских и региональных органов управления, государственного сектора экономики, крупных народнохозяйственных структур, высших учебных заведений и научно-исследовательских институтов, студентов, магистрантов, докторантов и круг читателей, проявляющих профессиональный интерес к проблемам социально-экономического развития. В редакционный совет входят ведущие ученые-экономисты Казахстана, ближнего и дальнего зарубежья.

Периодичность выхода журнала – один раз в 3 месяца.

Подписку на журнал можно оформить во всех почтовых отделениях «Казпочта», в подписных агентствах «Казпочта», «Евразия-Пресс», «Эврика-Пресс».

Индекс подписки 75781. Подписная цена на год для физических и юридических лиц – 11 200 тенге.

Издатель ИП «ХАНШАЙЫМ»: ИИН 721019401132
ИИК KZ44998СТВ0000997662, КБЕ 19
АО «Jusan Bank», БИК банка: TSESKZKA
БИН банка: 930741000122

Условия подписки и размещение статьи

Обращаться в редакцию по адресу:

050000, г. Алматы, ул. Толе би, 278

Сайт: www.tranzit-as.kz, <http://tranzit-as.lms.kz/>

E-mail: tranzit_ek@mail.ru, aijan1910@mail.ru

Телефоны: 8 (747) 373 93 26, моб. 8 (701) 373 93 26

ISSN 2413-4953

Научно-практический
журнал
«Транзитная экономика»

Издается с июля
1997 года

Учредитель:
ИП «Ханшайым»

Главный редактор
Айжан Асилова

Редакционная коллегия:

Узан Искаков

(Казахстан)

Мурат Алиев (Казахстан)

Асан Сатмурзаев (Казахстан)

Жангельды Шимшиков
(Казахстан)

Салима Барышева (Казахстан)

Данагуль Тлеужанова
(Казахстан)

Назгуль Сырлыбаева
(Казахстан)

Райгүл Досжан (Казахстан)

Лейла Гамидуллаева
(Россия)

Ричард Пукала (Польша)

Журнал
зарегистрирован
в Министерстве
связи и информации
Республики Казахстан

Свидетельство
№ 14503-Ж

СОДЕРЖАНИЕ

ВОПРОСЫ ТЕОРИИ

- Нурғалиева Г.К., Сарсеналы С.**
Ақша ағындары бухгалтерлік есептің маңызды объектісі ретінде..... 4
- Асилова А.С., Саламатова А.Ж.**
Компанияның қаржылық қызметінде басқарушылық шешім қабылдау мен басқарудың тиімді әдістерін қалыптастыру..... 11

ГЛОБАЛЬНАЯ И РЕГИОНАЛЬНАЯ
ИНТЕГРАЦИЯ

- Низамдинова А.К., Qiliang Ch.**
Development of accounting in Kazakhstan..... 18
- Оралбаева Ж.З., Әтем М.Б.**
Кәсіпорындағы бухгалтерлік есеп жүйесіне ақпараттық технологиялардың жүйесін енгізу тиімділігін бағалау..... 26
- Байдаулетов М.Б., Жәңгір А.Н.**
Бухгалтерлік баланс деректері бойынша кәсіпорынның мүлкі мен көздерін бағалау және қаржылық тұрақтылықты талдау..... 35
- Оралбаева Ж.З., Қалдыбек Б.К.**
Ұйымның қаржылық тұрақтылығына талдау жүргізу әдістемелері..... 46
- Раимкулова А.О.**
Финансовую отчётность в условиях гиперинфляции..... 56
- Аманғожаева А.Б.**
Төлем индустриясындағы үрдістер мен технологиялар, қазіргі жағдайдағы төлем қызметтерінің трансформациясын талдау..... 61

За содержание публикуемых в журнале авторских материалов и рекламы редакция ответственности не несет.

Мнение автора не всегда совпадает с мнением редакции

Подписной индекс
75781

Формат 70×108 1/16.
Бумага офсетная
Печать Riso
Тираж 500 экз.
Цена договорная

050000, г. Алматы,
ул. Толе би, 278

Тел.: 8 (747) 373 93 26,
8 (701) 373 93 26

<http://tranzit-as.lms.kz/>
tranzit_ek@mail.ru,
aijan1910@mail..ru

Отпечатано в
издательском
центре журнала
«Транзитная экономика»

©Транзитная экономика
2022

Адамбекова А.А., Айдарова С.

Бағалы қағаздар эмитенттерін инвестициялық талдау әдіснамасы..... 68

МАКРОЭКОНОМИЧЕСКАЯ ПОЛИТИКА

Акпанов А.К., Пралиева С.Ж.

Тұрғын үйді ипотекалық несиеде мемлекеттік бағдарламалардың қазіргі жағдайын бағалау..... 80

Султанова Б.Б., Кидирмаганбетова А.И., Таниртаева Е.Е.

Учет активов в соответствии с МСФО и GAAP US..... 87

ИНСТИТУТЫ И ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ

Жорабаева Ж.К., Сайлау Қ.Б.

Қазақстандағы бағалы қағаздар нарығын дамыту – отандық компаниялардың қаржылық ресурстарын ұлғайтудың тәсілі ретінде..... 96

**Череп А.В., Кондратенко В.О.,
Гарибова А.Р.**

Основные стратегии управления предпринимательским капиталом..... 102

Асилова А.С., Рахимова Д.Е.

Қаржылық институттардың инвестицияларын стратегиялық басқару..... 108

Асилова А.С.

Тілге құрмет – елге құрмет!..... 115

Assilova A.S., Karabaeva Zh.S.

Research work continues at the Higher School of Economics and Business at the Kazakh National University named after Al-Farabi..... 116

Сведения об авторах..... 118

Информация о членах редакционной коллегии 120

Требования к содержанию и оформлению статей 121

ВОПРОСЫ ТЕОРИИ

ХҒТАР 06.73.45
ӘОЖ 336.71

Г.К. Нурғалиева¹, экономика ғылымдарының кандидаты, профессор
С. Сарсеналы², магистрант

^{1,2} әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы қ., Қазақстан

АҚША АҒЫНДАРЫ БУХГАЛТЕРЛІК ЕСЕПТІҢ МАҢЫЗДЫ ОБЪЕКТИСІ РЕТІНДЕ

Түйіндеме. Мақалада қаржылық тәуекелдерді басқару, ақша ағындарын жақсарту және өнеркәсіптік кәсіпорындардың қызметін болжау мәселелері қарастырылады. Ақша ағындарының тиімділігін арттыру әдістері анықталды ақша ағындарының моделін әзірлеу әдістемесі және оны кәсіпорын қызметін жоспарлауда, жобаларды және олармен байланысты тәуекелдерді талдауда маңызы қарастырылды. Қазіргі кездегі нарықтың ұсынылған жағдайларында, дағдарыс пен тұрақсыз экономикалық жағдайда, басты міндет – меншік түріне қарамастан кез – келген кәсіпорын-өзінің қаржылық-экономикалық қызметін қолма-қол ақшамен қамтамасыз ету. Дағдарыс жағдайында компанияның қаржылық жағдайын басқару және оны талдау әдістері бизнесті ұйымдастырудың маңызды элементтері болып табылады. Бұл мәселеге жеткіліксіз назар аудару пайдасыз қызметке және тіпті банкроттыққа әкелуі мүмкін. Ақша ағындарын талдаудың негізгі мақсаты – бұл қаражатты бөлу процестерін оңтайландыру, кәсіпорынның төлем қабілеттілігін қамтамасыз ету үшін ақша тапшылығының себептерін анықтау. Ақша қаражаттарының қозғалысын талдаудың әртүрлі әдістерін қолдана отырып, жоспарлы және нақты деректерді талдауға болады. Ақша ағындарын талдау компанияға тепе-теңдікті сақтай отырып, қолма-қол ақшаның жетіспеушілігін немесе артық мөлшерін жою үшін қажет. Мұндай тапсырманы орындау үшін ресурстардың жетіспеушілігінің немесе артық болуының себептерін, олардың түсуі мен жұмсалыуының негізгі көздерін анықтау керек – осы факторлардың барлығы фирманың төлем қабілеттілігін анықтайды. Қолма-қол ақшаны талдау компанияның таңдалған уақыт кезеңіндегі қаржылық тұрақтылығын анықтау үшін, сондай-ақ компанияның қолма-қол ақша өндірудің қандай көздері бар екенін және қандай баптар ең көп шығынды қажет ететінін түсіну үшін қажет. Оң және теріс ақша ағындары бір-бірімен байланысты, бір-біріне әсер етеді және ұйымның ақша ағындарын басқару жүйесінде ақша ағындарының екі түрі де біртұтас кешенді басқарылатын объект ретінде әрекет етеді. Кез-келген басқа актив сияқты, қолма-қол ақша да есепке алуға бақылауға және басқаруды қажет етеді. Тұтастай алғанда кәсіпорынның қаржылық жағдайының тұрақтылығы да, оның серіктестермен, бақылаушы органдармен, өз

қызметкерлерімен қарым-қатынастағы жетістігі, сондай-ақ даму перспективалары да ақша ағындарына байланысты міндеттерді шешудің сәттілігіне тікелей байланысты.

Түйінді сөздер: ақша ағындары, ақша қаражаты, ақша қаражатының қозғалысы туралы есеп, IAS7.

Кіріспе. Ақша ағындарын басқару тетіктері туралы мәселе кәсіпорындағы ең маңызды проблемалардың бірі болып табылады. Нарықтық экономика жағдайында компаниялар капитал қозғалысы сияқты өндірістік процестің тиімділігін қамтамасыз еткісі келмейді. Көптеген факторлар өндірістің кірістілігі мен бәсекеге қабілеттілігіне әсер етуі мүмкін, мысалы: тәуекелдер, нарықтық қатынастар және ақша қаражаттарының тиімділігін сақтауды елемеу.

Ақша ағыны – бұл белгілі бір уақыт аралығында компанияның ақшалай түсімдері мен төлемдері арасындағы айырмашылық. «Ұйымның ақша ағыны» ұғымы уақыт бойынша бөлінген көптеген төлемдермен және түсімдермен (ағымдармен) сипатталады. Кәсіпорынның ақша айналымы үздіксіз процесс болып табылады және «ақша қозғалысы» түсінігімен анықталады. В.В. Ковалевтің пікірі бойынша компанияның ақша ағыны – бұл оның шаруашылық қызметі нәтижесінде пайда болған бөлінген мерзімді ақшаның оң және теріс ағындарының жиынтығы». Ақша ағынының элементі кіріс, шығыс, пайда, төлем және т.б. болуы мүмкін. Ақша қаражаттары қозғалысы операциялық, қаржылық немесе инвестициялық түрлерге жіктеледі. Осының әрқайсысы үшін, сондай-ақ ұйым ағындарының барлық түрлері үшін ақша ағындары арасындағы айырмашылықты анықтауға болады. Ақша қаражаттары қозғалысын басқару кәсіпорынның капитал айналымын жеделдетудің маңызды факторы болып табылады. Бұл операциялық циклдің ұзақтығын қысқарту, меншікті үнемді пайдалану және қарыз көздеріне қажеттілікті азайту арқылы жүзеге асырылады. Демек, кәсіпорынның тиімділігі толығымен ақша ағындарын басқару жүйесін ұйымдастыруға байланысты. Бұл жүйе кәсіпорынның қысқа мерзімді және стратегиялық жоспарларының орындалуын қамтамасыз ету, төлем қабілеттілігі мен қаржылық тұрақтылығын сақтау, оның активтері мен қаржыландыру көздерін неғұрлым ұтымды пайдалану, сондай-ақ шаруашылық қызметті қаржыландыруға жұмсалатын шығындарды барынша азайту үшін құрылады.

Кез-келген ұйымның ең маңызды міндеті – оның қаржылық-шаруашылық қызметін қаражатпен қамтамасыз ету. Бұл функцияны ақша қозғалысын есепке алу және талдау бойынша тұрақты жұмыс жүргізу арқылы іске асыруға болады. Ұйымның ақша қаражаты оның тиімділігін, қаржылық жағдайын, төлем қабілеттілігін, нарықтағы жағдайын қамтамасыз етеді. Компанияның қаржылық тұрақтылығы ақша ағындарының оңтайлы мөлшерін қамтамасыз етеді. Артық ақша оларды уақытында қамтамасыз етуге, ал тапшылық өндірісті тоқтатуға, ұйымның қаржылық жағдайының нашарлауына және одан әрі банкроттыққа әкелуі мүмкін. Осылайша, нарықтық жағдайда әрбір ұйым теріс салдардан аулақ болу үшін ақша қаражатын талдауды қажет етеді.

Сараптамалық бөлім. Өз шығындарын төлеу үшін ұйым өнімді, тауарларды (жұмыстарды, қызметтерді) сатудан түсетін түсімдер, салынған капиталға дивидендтер, уақытша қарыз алу және т.б. түрінде жеткілікті ақша ағынына ие болуы керек. Ақша үздіксіз айналымды жүзеге асыра отырып, тұрақты қозғалыста болады, оның барысында өнімдерді, тауарлар мен қызметтерді сатудың, капитал мен жинақтардың жинақталуының бірнеше процестері жүреді, сондай-ақ қаржылық операциялар (кредиттік операциялар, бағалы қағаздармен мәмілелер) бойынша төлемдер және тауарлық емес төлемдер (салықтарды, алымдарды, жалдау төлемдерін, өсімпұлдарды төлеу және өзге де төлемдер кезінде пайдаланылады т.б.). Колпакова Г.М. атап өткендей, «ақшаның мәні оның нақты тауар түрі болып табылатындығында, оның табиғи формасымен жалпыға бірдей эквиваленттің әлеуметтік қызметі бірге өсетіндігінде» [2].

Қазіргі уақытта ақша қаражаттарының қозғалысын талдаудың барлық дерлік қолданыстағы әдістері бухгалтерлік есеп деректеріне негізделген, дәлірек айтқанда, бухгалтерлік баланстың қосымшасына сілтеме жасайтын «Ақша қаражатының қозғалысы туралы есеп» құжаты негізінде. Ақша ағындарының қозғалысы туралы есепті талдау болашақ ақша ағындарының сенімді көрсеткіші болып табылатын ұйым құрған ақша ағындарын бағалауға арналған, сондықтан негізгі құндылықты құру үшін бизнес мүмкіндіктерін бағалау үшін өте маңызды [3].

Ақша ағындарын талдау инвестицияларды қаржыландыру үшін операциялық қызметтен түскен таза ақша қаражатының жеткіліктілігі және басқа да қаржылық міндеттемелер сияқты маңызды ақпаратты береді. Ақша қаражаттарының ұлғаюы ұйым қызметінің нақты қол жеткізілген нәтижесін сипаттайды, өйткені ақша ағыны қаржылық циклдің көрсеткіші болып табылады. Жоғарыда аталған қаржы ресурстарының қозғалысы процесі уақыт бойынша үздіксіз процесс болып табылады. Қаржылық есептіліктің халықаралық стандарттарына сәйкес ақша ағындарының көптеген анықтамалары бар, сондықтан біз олардың ең ыңғайлы тұжырымдамасын қолданамыз. Осылайша, ұйымның ақша ағындары белгілі бір уақыт аралығында қолма-қол ақшаның түсуі мен кетуі болып табылады. Қызмет түрлеріне байланысты ақша ағындары әдетте үш түрге бөлінеді: операциялық, қаржылық және инвестициялық қызметтен түсетін ақша ағындары. Операциялық қызметтен түсетін ақша ағыны – ғылыми тұрғыда бұл айналым қаражаттары мен амортизация шығындары шегерілгеннен кейін қалатын сома. Негізінде, бұл ақша ағыны белгілі бір уақыт кезеңіндегі таза пайда болып табылады. Ол әдетте стандартты есепті жыл бойынша есептеледі. Ұйымның операциялық қызметтен түсетін ақша ағыны негізгі, яғни ресми қызметіне байланысты кірістерден ғана қалыптасады. Операциялық ақша ағыны салықтарды, сату және басқару шығындарын, айналым қаражаттарына инвестицияларды ала отырып, кірісті, өндіріс құнын қамтиды. Өндірістегі ақша ағындарын сауатты бөлу кәсіпорын қызметінің барлық аспектілерінде маңызды рөл атқарады. Әдетте, «ақша ағындары» термині әр түрлі уақыт аралығында кәсіпорынның экономикалық қызметі нәтижесінде ақша қаражаттарының түсуі мен шығуын білдіреді

Келесі ақша ағынының бір түрі – қаржылық қызметтен түсетін ақша ағыны. Бұл – бірқатар қаржылық операциялардан кейін пайда болатын тұрақты ақшалай түсімдер (кірістер немесе шығыстар). Егер алынған ақша сомасы кем дегенде бір жыл ішінде жалпы шығындардан асып кетсе ақша ағыны ұйымның қаржылық тәуелсіздігінің негізіне айналады.

Инвестициялық қызметтен түсетін ақша ағыны дегеніміз – инвестор кәсіпорындарға, бағалы қағаздарға, жылжымайтын мүлікке немесе экономикалық активтердің басқа түрлеріне капиталды (инвестицияларды) инвестициялағаннан кейін алатын белгілі бір ақша сомасы. Аталған инвестициялық қызметтер ұйымдардағы инвестициялық ақша айналымын тудырады. Кәсіпорындарда ақша ағындарын жоспарлы және тиімді басқару көптеген себептерге байланысты үлкен маңызға ие екендігі белгілі. Соның ішінде, келесідей бірнеше себептерді айта аламыз.

1. Біріншіден, ақша ағындарын шаруашылық жүргізуші субъектінің ең маңызды жүйесі деп атауға болады, өйткені олар ұйымның қызметін «жүргізеді» және оны мүмкін етеді. Ақша ағынынсыз компанияның кез-келген өнімділігі туралы айту мүлдем мүмкін емес.

2. Екіншіден, ақша ағындарының уақытқа байланысты синхрондылығы компанияның қаржылық тұрақтылығын анықтайды және оның тұрақтылығы мен стратегиялық дамуын қамтамасыз етеді. Уақыт өте келе ақша қаражаттарының түсімі мен жұмсалыу көлемі неғұрлым дұрыс бөлінсе, соғұрлым компанияның стратегиялық мақсаттарына қол жеткізу мүмкіндігі артады.

3. Үшіншіден, кәсіпорындардағы уақытылы ақша түсімдері ұйымдағы қарыз капиталына қажеттілік болмайды деген түсінікті қалыптастырады немесе оны айтарлықтай төмендетеді. Ақша ағындарын басқару несиеге жүгінбей компанияның дамуы үшін ішкі көздерді пайдалануға қызмет етеді.

4. Төртіншіден, қолма-қол ақшаның тұрақты түсімі коммерциялық ұйымның капитал айналымын жеделдетеді, осылайша қаржылық цикл мен ағымдағы экономикалық қызмет үшін капиталға деген қажеттілікті азайтады. Бұл нәтижеге ақша ағындарын дұрыс басқарумен қол жеткізуге болады, сондай-ақ ақша ағындары уақыт бойынша неғұрлым синхрондалған болса, кәсіпорын соғұрлым тиімді болады.

Нәтижелер мен талқылаулар. Ақша ағындарының қозғалысы туралы есеп негізінде ақша ағындарын талдау кез-келген компанияның нақты қаржылық жағдайын анықтауға мүмкіндік береді. Алайда, кәсіпорынның ақша ағындарын талдау қаржылық есептілікті есепке алудың негізгі нысандарының өнімділігін ескере отырып жүргізілуі керек: бухгалтерлік баланс және қаржылық нәтижелер туралы есеппен. Қазіргі экономиканың даму деңгейіне байланысты, ақша ағындарын тиімді басқару компанияның тұрақты ішкі басқаруынсыз мүмкін болмайды. Ақша ағындарын басқару неғұрлым сапалы және тиімді жүзеге асырылуы үшін қаржы қызметі төменде келтірілген негізгі принциптерді ұстануы керек [4].

1. Ақпараттың сенімділігі
2. Теңгерімділігі
3. Тиімділік
4. Өтімділік

Ақша ағындарын басқару кәсіпорынға олардың түсуінің біркелкі еместігін өтеу үшін оларды уақыт бойынша ең жақсы бөлу мақсатында жүзеге асырылады. Қаражат ағынының біркелкі болмауының себептері объективті сипатқа ие және нарықтық экономиканың көптеген факторларымен анықталады: нарықтық құбылымдар – ақша айналымының біркелкі еместігі негізінен тауар нарығындағы өзгерістермен анықталады; қор нарығындағы өзгерістер-ақша қаражаттарының түсуін тек тауар нарығының құрылымы ғана анықтамайды, ақша ағындары көбінесе компанияның бағалы қағаздарын шығару арқылы жасалуы мүмкін. Сонымен қатар, қаражаттардың түсімдері мен шығыстарының біркелкі емес көлемдерінде және бос қалдықтардың қалыптасуында қор нарығының құралдарын пайдалана отырып, ресурстарды инвестициялауға болады. Сондай-ақ дивидендтер түріндегі компанияның бағалы қағаздар портфелінің жұмысы нәтижесінде пайда болатын ақша ағындары бар екенін ұмытпаған жөн. Өнімдер мен қызметтер үшін әртүрлі төлем механизмдері бар [5]. Тұтынушыларға ыңғайлы болу үшін компаниялар әртүрлі төлем опцияларын ұсынуға тырысады: қолма-қол ақша, бағалы қағаздар және басқа да ақшалай құжаттар. Бұл тетіктердің көмегімен қаражаттың түсу жылдамдығы да ерекшеленеді. Осылайша, ақша ағындарының қалыптасуына сыртқы және ішкі факторлар әсер етеді. Ақша ағындарын басқару процесі жақсы нәтиже беруі үшін оны жүйелі түрде жасау керек. Осы мақсатта көптеген компаниялар кезеңдік басқару тәсілдерін жасайды.

Соңғы жылдары кәсіпорынның қаржылық басқару жүйесінде ақша ағындарын ұйымдастыруға көп көңіл бөлінеді, бұл оның экономикалық қызметінің түпкілікті нәтижелеріне айтарлықтай әсер етеді, ал ақша ағындарын құру кәсіпорынның қаржылық тұрақтылығының маңызды белгілерінің бірі болып табылады. Ұйым үшін ақша ағынын басқарудың өзектілігі олардың компанияның өндірістік және экономикалық қызметінде маңызды рөл атқаратындығымен анықталады:

- компанияның қаржы-шаруашылық қызметінің барлық аспектілерін қаржыландырады;
- өмірлік циклдің барлық кезеңдерінде ұйымның қаржылық тепе-теңдігін қамтамасыз етеді;
- төлем қабілетсіздігі қаупін төмендетуге мүмкіндік береді;
- капитал айналымын жылдамдатуға мүмкіндік береді;
- қарыз алу қажеттілігі азаяды;
- инвестициялық қызметті қаржыландыру үшін пайдаланылуы мүмкін қосымша табыс әкеледі;
- логистика қағидаттарын сақтау есебінен өндірістік процестің ырғақтылығын арттырады.

Экономикалық нарықтық трансформациясы жағдайында кәсіпорындардың қызметі күрделі сыртқы және ішкі факторлардың әсеріне ұшырайды. Кәсіпорынның қаржылық жағдайын анықтау, талдау және прогрессивті көрсеткіштерге дәстүрлі тәсілдерді пайдалану жеткіліксіз болып табылады. Тиісінше, ұйымның басшылығы қаржы көрсеткіштерінің сериясын, негізінен, қаржылық тұрақтылықты анықтаудың жаңа, заманауи әдістерін іздеуі тиіс.

Қорытынды. Осылайша, ақша ағындарын басқару – бұл кәсіпорынды басқару жүйесінің барлық блоктарымен байланысты қаржылық саясаттың маңызды элементі. Ақша ағынының өзгеру динамикасына байланысты кәсіпкер өз бизнесінің көлемін ұлғайтуға немесе оны шығындардан қорғауға қатысты әртүрлі шешімдер қабылдайды. Кәсіпорындағы ақша ағындарын басқарудың маңыздылығын асыра бағалау қиын, өйткені кәсіпорынның белгілі бір уақыт кезеңіндегі тұрақтылығы оның сапасы мен тиімділігіне ғана емес, сонымен қатар одан әрі даму, ұзақ мерзімді қаржылық табысқа жету қабілетіне де байланысты. Әрбір кәсіпорын үшін ақша қаражаттарының қозғалысы және оны басқару кәсіпкерлік қызметті (бизнесі) кеңейту және оның өсуі үшін негіз болып табылады. Ақша қаражаттарын басқару арқылы кәсіпорынның қаржы-шаруашылық қызметінің жоғары нәтижелеріне қол жеткізуге болады. Сондықтан, ақша қаражаттарының қозғалысын басқарудың тиімді жүйесін құру кез-келген кәсіпорын үшін маңызды болып табылады. Бүгінгі таңда қаржылық басқарудың бұл аспектісі кәсіпорын үшін іскерлік ортадағы бәсекелестіктің өсуімен қатар, қаржы нарығындағы тұрақсыздық нәтижесінде табыстылық пен тұрақтылық деңгейінің төмендеуі жағдайларында ақша қаражаттарын басқару және талдау мүмкіндігіне ие болуы керек.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. № 7 ҚЕХС
2. Макаров Г.В. Ақша қаражаттары бухгалтерлік есеп және аудит объектісі ретінде [Мәтін] / Г.В. Макаров // халықаралық гуманитарлық және жаратылыстану журналы. – 2017. – № 12. – Б. 244-248.
3. Финансовый учет [Текст]: Учебное пособие для вузов / С.Б. Баймуханова; КазНУ им. аль-Фараби. – 3-е изд., доп. и перераб. – Алматы: Қазақ ун-ті, 2016.
4. Купчина Л.А. Анализ финансовой деятельности с помощью коэффициентов / Л.А. Курчина // Бухгалтерский учет, 2017. – № 6. – С. 32-34.
5. Морозко Н.И. Финансовый менеджмент /Н.И. Морозко. – М.: Кнорус, 2017. – 482 с.

Г.К. Нурғалиева¹, кандидат экономических наук, профессор
С. Сарсеналы², магистрант

^{1,2}Казахский Национальный университет имени аль-Фараби,
г. Алматы, Казахстан

Денежные потоки как важный объект учета

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы управления финансовыми рисками, улучшения денежных потоков и прогнозирования деятельности промышленных предприятий. Определены методы повышения эффективности денежных потоков рассмотрена методика разработки модели денежных потоков и ее значение при планировании деятельности предприятия, анализе проектов и связанных с ними рисков. В предложенных условиях современного рынка, в кризисных и нестабильных экономических условиях главная задача – обеспечить наличностью свою финансово-экономическую деятельность любое предприятие, независимо от формы собственности. В условиях кризиса управление финансовым состоянием компании и методы его анализа являются важнейшими элементами организации бизнеса. Недостаточное вни-

мание к этому вопросу может привести к бесполезной деятельности и даже банкротству. Основной целью анализа денежных потоков является оптимизация процессов распределения денежных средств, выявление причин дефицита денежных средств для обеспечения платежеспособности предприятия. Используя различные методы анализа движения денежных средств, можно анализировать плановые и фактические данные. Анализ денежных потоков необходим компании для устранения недостатка или избытка денежных средств при сохранении баланса. Для выполнения такой задачи необходимо определить причины нехватки или избытка ресурсов, основные источники их поступления и расходования – все эти факторы определяют платежеспособность фирмы. Анализ денежных средств необходим для определения финансовой устойчивости компании за выбранный период времени, а также для понимания того, какие источники производства денежных средств существуют у компании и какие статьи требуют наибольших затрат. Положительные и отрицательные денежные потоки взаимосвязаны, влияют друг на друга, и в системе управления денежными потоками организации оба типа денежных потоков выступают как единый комплексно управляемый объект. Как и любой другой актив, наличные деньги требуют контроля и управления бухгалтерским учетом. От успешности решения задач, связанных с денежными потоками, напрямую зависит как стабильность финансового состояния предприятия в целом, так и его успех в отношениях с партнерами, контролирующими органами, своими сотрудниками, а также перспективы развития.

Ключевые слова: денежные потоки, денежные средства, отчет о движении денежных средств, IAS7.

G.K. Nurgalieva¹, candidate of Economic Sciences, Professor

S.K. Sarsenaly², undergraduate

^{1, 2} al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

Cash flows as an important accounting object

Abstract. The article deals with the issues of financial risk management, improving cash flows and forecasting the activities of industrial enterprises. The methods of increasing the efficiency of cash flows are determined, the methodology of developing a cash flow model and its importance in planning the activities of an enterprise, analyzing projects and related risks are considered. In the proposed conditions of the modern market, in crisis and unstable economic conditions, the main task is to provide any enterprise with cash for its financial and economic activities, regardless of the form of ownership. In a crisis, the management of the financial condition of the company and the methods of its analysis are the most important elements of business organization. Insufficient attention to this issue can lead to useless activities and even bankruptcy. The main purpose of cash flow analysis is to optimize the processes of distribution of funds, to identify the causes of the shortage of funds to ensure the solvency of the enterprise. Using various methods of cash flow analysis, it is possible to analyze planned and actual data. Cash flow analysis is necessary for a company to eliminate a shortage or excess of cash while maintaining a balance sheet. To perform such a task, it is necessary to determine the reasons for the shortage or excess of resources, the main sources of their receipt and expenditure – all these factors determine the solvency of the company. Cash analysis is necessary to determine the financial stability of the company over a selected period of time, as well as to understand which sources of cash production the company has and which items require the most costs. Positive and negative cash flows are interrelated, affect each other, and in the organization's cash flow management system, both types of cash flows act as a single comprehensively managed object. Like any other asset, cash requires accounting control and management. The success of solving problems related to cash flows directly affects both the stability of the financial condition of the enterprise as a whole, and its success in relations with partners, regulatory authorities, its employees, as well as development prospects.

Keywords: cash flows, cash, cash flow statement, IAS7.

А.С. Асилова¹, экономика ғылымдарының кандидаты

А.Ж. Саламатова², магистрант

^{1, 2} әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы қ., Қазақстан

КОМПАНИЯНЫҢ ҚАРЖЫЛЫҚ ҚЫЗМЕТІНДЕ БАСҚАРУШЫ- ЛЫҚ ШЕШІМ ҚАБЫЛДАУ МЕН БАСҚАРУДЫҢ ТИІМДІ ӘДІСТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Түйіндеме. Компанияның нарықтағы позициясы және оның озық қаржылық өнімдерді пайдалану дәрежесі кәсіпорынның қаржысын басқарудың қаншалықты кәсіби ұйымдастырылғанына тікелей байланысты. Қаржылық менеджмент жүйесін құру тек қаржы қызметінің ғана емес, сонымен бірге тұтастай ұйымның тиімділігін арттыруға қабілетті құралдар мен әдістер арсеналын дамытуды қамтиды. Сондықтан, қаржыны тиімді басқару жүйесін оңтайландыру мәселелерін зерттеу кез-келген компания үшін, әсіресе тұрақсыз экономикалық жағдайында өзекті болып табылады. Бүгінгі таңда жаңа технологиялар (цифрлық, телекоммуникациялық, биометриялық және т.б.) қаржы қызметтері индустриясын қайта құрды және дәстүрлі ойыншылар мен дәстүрлі бизнес-модельдерді белсенді түрде ығыстыруда. Жаңа қаржылық шешімдерді интеграциялау клиенттің құрылымын өзгертуге, белгілі бір функционалға жұмсалатын шығындарды азайтуға (клиенттерді өңдеу және т.б.), бизнес-процестердің тиімділігі мен сапасын арттыруға (мақсатты аудиторияны таргеттеу, скоринг және т.б.) мүмкіндік береді. Сондай-ақ тұрақтылыққа елеулі әсер етеді, соның нәтижесінде қаржылық технологиялар индустриясы (немесе FinTech) біртіндеп дербес қарқынды дамып келе жатқан салаға айналады. Бұл тез дамып келе жатқан жаңа сала, қаржы қызметтері мен жаңа технологиялар секторларының қиылысында пайда болған. Қаржылық технологиялар индустриясы қатысушылары көп сегментті нарық үшін пайдаланушыға бағытталған қаржылық қызметтердің инновациялық шешімдерін ойлап табуда.

Түйінді сөздер: компанияның қаржылық қызметі, басқарудың тиімді әдісі, жаңа қаржылық технологиялар, инновациялық қаржылық өнімдер.

Кіріспе. Жақында қаржы саласында, адам қызметінің басқа салаларындағы сияқты, тағы бір техникалық революция болды. Қаржы сегментінің қызметтерін түрлендіру процестерді индустрияландыратын, шығындарды азайтатын және реттеушілердің сұраныстарына сәйкес келетін цифрлық технологияларды енгізумен байланысты.

Инновациялық қаржы-технологиялық жүйе FinTech (Fintech) деп аталды. Бүгінгі таңда FinTech тақырыбы несиелік мекемелер мен коммерциялық компаниялардың өкілдері арасында, кейбір елдердің орталық банктерінде және Халықаралық экономикалық форумдарда талқылануда. Қаржыдағы жаңа технологиялар банк қызметі, биржалық операциялар, сақтандыру, ақша аударымдары, активтерді басқару және т.б. салаларға

белсенді түрде енгізілуде, алайда оларды енгізу мынадай факторлардан туындаған белгілі бір қиындықтармен байланысты:

- 1) инновациялардың қажеттілігі;
- 2) клиенттердің талаптарының өзгеруі;
- 3) реттеуші ұйымдар тарапынан қысымның артуы.

Жақында қаржылық-технологиялық цифрлық платформалар үлкен танымалдылыққа ие болды (олардың бірі – CAD және PLM сегментінде жұмыс істейтін француздық Dassault Systemes компаниясының 3DEXPERIENCE) және мамандар олар үшін бағдарламалық жасақтама жасайды. Инновациялық әдістер ішкі банктік және клиенттерге қызмет көрсету қызметтерін өзгертуді қамтамасыз етеді. Француздық Dassault systemes компаниясы 3D FinTech Challenge бағдарламасын әзірледі және бизнеске белсенді түрде енгізуде. Оның көмегімен инновацияларды жедел енгізу және несиелену саласында кәсіпорынды дамыту мүмкін.

Жаңа фирмаларға бұл бағдарлама нақты нарық жағдайында тез үйренуге көмектеседі. Іскерлік ортада ұйымдар клиенттермен де, өзара да өзара әрекеттеседі. Екінші тұжырымдама шеңберінде бизнесті оңтайландыру технологияларын дамытумен айналысатын фирмалар пайда болады. Олар оларды несиелік мекемелерге қарағанда тартымды шарттармен және арзан бағамен ұсынады. Процестерді цифрландыру шығындарды оңтайландыруға, операцияларды ашық етуге және тұтынушылармен өзара әрекеттесу сапасын арттыруға мүмкіндік береді.

Криптовалюта 2007-2009 жылдардағы қаржылық дағдарысқа байланысты, бұл әлемнің барлық дерлік елдерінде классикалық банк жүйесінің құлдырауына әкелді. Бұл жағдайды IT аутсайдерлері пайдаланды және көңілі қалған салымшылар мен несиеленушілерге жаңа қаржы құралдарын – криптовалюталарды ұсынды [1].

Жаңа қаржылық өнімдерді пайдаланушылардың гетерогенді құрамын бөлек атап өткен жөн. Әрине, локомотив ретінде қаржылық технологиялық стартаптар өнер көрсетеді, бірақ дәстүрлі компаниялар да белсенді бола бастады. Дәстүрлі қатысушылар, яғни қаржылық басқаруда ешқандай өзгеріске жүгінбейтін компаниялар, жаңа шындыққа бейімделуге мәжбүр. Бүгінгі таңда бәсекелестік аса қарқынмен артып келеді. Сондықтан да нарықтағы позицияны берік ұстап қалу және бәсекеге қабілетті болу мақсатында барлық дерлік компаниялар қаржылық қызметін басқарудың тиімді әдісі ретінде жаңа қаржылық технологияларды пайдалануы тиіс. Олар заманауи технологияларға қаражат салып, осылайша өзгерістерге бет бұрып, өз позицияларын нығайту үшін белсенді әрекет етуде. Қаржылық технологиялардың ізашарлары американдық технологиялық компаниялар болып саналады. Үлкен саны негізінен Силикон алқабында әзірленген инновациялық жобалар, жаңа саланы дамыту үшін қолайлы орта құруға ықпал етті. Алайда, бүгін басқа елдер, мысалы, Ұлыбритания, Сингапур, Оңтүстік Корея және т.б. қаржылық технологиялар орталықтарына айналуда [2].

Техникалық прогрестің дамуымен кванттық компьютер жақын арада шындыққа айналады. Оны дамытуға мемлекеттік ұйымдар, барлау агенттіктері және жеке корпорациялар жыл сайын миллиардтаған доллар жұмсайды. Бұл компьютерлер биткоиндердің криптографиялық қорғанысын бұзуға мүмкіндік береді. Сондықтан кейбір қаржы компания-

лары bitcoin құрудың негізінде жатқан «блокчейн» технологиясын негізге ала отырып, өздерінің практикалық есеп айырысу ақшаларын әзірледі. Цифрлық валютаны есеп айырысу-клирингтік операциялар мен бағалы қағаздармен мәмілелер кезінде банктер рөл атқаратын делдалдардың қатысуынсыз пайдалану жоспарлануда. Бұл жүйеге көптеген елдердің ірі несиелік мекемелері қосылады, бұл ағымдағы жылы жүзеге асырылуы жоспарланған жобаның сәттілігін көрсетеді. Мобильді ақша әртүрлі мемлекеттердің экономикасына айтарлықтай әсер етеді.

Бір қызығы, мобильді банкинг әсіресе Сахараның оңтүстігінде орналасқан Африка елдерінде дамыған. Бұл аймақтың инфрақұрылымы классикалық банк жүйесін толық пайдалануға мүмкіндік бермейді, сондықтан қарыз алушылардың жартысынан көбі заңсыз қарыз көздерін пайдаланады. Мобильді банкингтің енгізілуімен ресми кредиттердің үлесі 16%-ға өсті. Мысалы, Кенияда M-Pesa мобильді ақша операциялары жүйесі жұмыс істейді. Операторлар пайдаланушылардан қолма-қол ақшаны қабылдайды және оларды электрондық шоттарға орналастырады, содан кейін SMS арқылы алушыларға аударылады. 2014 жылы осы қызмет арқылы Кенияда 11 млрд долларға қаражат аударылды. Мұндай жүйе Румыния мен Үндістанда да кең таралған. Бірақ мобильді валюталар тек үшінші әлем елдерінде ғана қолданылмайды, оларды дамыған мемлекеттердің қаржы нарығының танымал қатысушылары да пайдаланады. Мысалы, Circle және Venmo кәсіпорындары онлайн аударымдар мен төлемдер жасалатын электрондық әмияндарға қызмет көрсетеді. Сондай ақ жаңа қаржылық технологияларды танымал Facebook Pay компаниясы қолданады [3].

Интернеттің бүкіл әлемге енуі, сондай-ақ цифрландыру процестері, қаржы технологиялары секторының дамуын белсенді ынталандыратын факторға айналды.

Сараптамалық бөлім. Цифрлық қаржы технологияларын дамыту мынадай мақсаттарға қол жеткізуге байланысты:

- қаржы нарықтарында бәсекелестік жағдайларды қамтамасыз ету;
- неғұрлым қолжетімді және сапалы қаржылық қызметтер көрсету, олардың тізбесін кеңейту;
- қаржы саласындағы тәуекелдер мен шығындарды азайту;
- финтех құралдарын пайдалану кезінде қауіпсіздік пен тұрақтылықты қамтамасыз ету.

Көбінесе цифрлық экономикадағы қаржылық технологиялар бағыттар бойынша қолданылады:

- Кредиттеу және жеке қаржы – P2P Кредиттеу, робо-эдвайзинг (инвестициялар бойынша роботтандырылған консультациялар), қаржылық жоспарлау, әлеуметтік трейдинг, алгоритмдік биржалық сауда бойынша бағдарламалар мен қосымшаларда, нысаналы жинақтау сервистерінде (LendingClub, Kabbage, Robinhood, Etoro, Credit Karma, Binance, E-Loan);
- краудфандинг және бизнесті қаржыландыру (Indiegogo, Kickstarter, Boomstarter, Planeta.ru, StartTrack);
- төлемдер мен бөлшек транзакциялар: онлайн төлем қызметтері, онлайн аударым қызметтері, валюта айырбастау P2P (жеке тұлғалар арасындағы аударымдар), B2B төлемдер мен аударымдар қызметтері

(заңды тұлғалар арасындағы аударымдар), «бұлттағы» кассалар мен смарт-терминалдар, жаппай төлем қызметтері (PayPal, WePay, Alipay, Wechat, Apple Pay, Google Pay, VK Pay, Яндекс.Ақша, Qiwi Әмиян);

– блокчейн және криптовалюта (Bitcoin, Ethereum, Cardano, EOS, Tron, ChainLink, Tezos);

– сандық банкинг (Tinkoff Bank, Monzo, Revolut, Starling Bank, Finicity, N26);

– baas (SolarisBank, Mambu, Q2, Bankable, TalkBank) қызметтері ретінде банкинг [4].

Қаржы саласындағы ең перспективалы цифрлық технологияларға мыналар жатады:

– жасанды интеллект (AI). Жасанды интеллект алгоритмдерін қор нарығындағы жағдайды болжау және экономикалық жағдайды талдау үшін қолдануға болады. AI клиенттердің жиі жасайтын әрекеттері туралы мәліметтерді жинау және қалыптастыру үшін қолданылады және қаржы институттарына өз клиенттерін жақсы түсінуді қамтамасыз етеді. AI негізінде жасалған тағы бір құрал – банктер клиенттерге ақпараттық қолдау көрсету үшін пайдаланатын чатботтар;

– BigData – қаржы секторында BigData көбінесе клиенттердің инвестициялары мен нарықтық өзгерістер туралы болжам жасау және жаңартылған стратегиялар мен портфельдерді қалыптастыру үшін қолданылады. Сондай-ақ, үлкен деректер алаяқтардың алдын-алуға, банктерге маркетингтік стратегияларды бөлуге және компанияның қызметін оңтайландыруға көмектеседі;

– Robotic Process Automation – бұл арнайы дағдыларды қажет етпейтін нақты қайталанатын тапсырмаларды (мысалы, ақпараттық жүйелерге деректерді енгізу) автоматтандыруға бағытталған AI технологиясы. RPA кредиторлық және дебиторлық берешек деректері сияқты қаржылық ақпаратты өңдеуге қолмен өңдеуге қарағанда өнімдірек және қателері азырақ көмектеседі;

– Блокчейн – ақпаратты жазуға және сақтауға арналған блоктардан тұратын таратылған мәліметтер базасы. Бұл жағдайда әрбір блок пайдаланушы жасаған операция туралы нақты деректер түрін қамтиды. Блокчейн тікелей финтех мәселелерін шешуге арналған [5].

Қазіргі заманғы маркетинг – бұл статистика, ақпаратты өңдеу және кері байланыс үлкен мәнге ие жүйе. Аналитикалық панельдердің көмегімен пайдаланушы мақсатты аудитория туралы дәлірек ақпарат алады, ал Инновациялық қызметтер Жеке ұсыныстарды қалыптастыруға көмектеседі. Әр түрлі озық стартаптар банктер мен компанияларға заманауи қызметтерді ұсынады, мысалы:

1. Insigt & Target – қаржы институттарына әрбір клиентке дербестендірілген тәсіл ұсынады;

2. Optimize – әлеуетті клиенттердің шағын ұжымдарын қамтуға мүмкіндік беретін тестілік бағдарламаларды іске қосуға және микросегменттер құруға бағытталған;

3. Uniken – байланыс орталығына хабарласатын келушілерді автоматты түрде анықтайды;

4. SaleMove – баспа чатынан аудио немесе бейне байланысқа ауысқан кезде пайдаланушыларға бір құралдар тақтасында қалуға мүмкіндік береді;

5. Jiffy – телефонды төлем терминалы ретінде пайдалануға мүмкіндік береді, осылайша қосымша жабдықты сатып алу шығындарын азайтады;

6. Nanopay – трансшекаралық төлемдердің тәуекелдерін азайтады және ақша аударымдарын жүргізу кезінде шығындарды азайтады;

7. Relationscip Planner – қызметкерлерге тапсырмаларды бөлуге және олардың әлеуетін бағалауға көмектесетін мобильді электрондық персонал менеджері;

8. Bpmlline – аға менеджерлердің жұмысына қосылу және үздік клиенттерді өзіне аудару қызметі [6].

Нәтижелер мен талқылаулар. Инновациялық қаржы өнімдерінің жаһандық нарығы әлемдегі ең жылдам дамып келе жатқан нарықтың бірі болып табылады. Сараптамалық бағалаулар бойынша әлемдегі қаржы өнімдерін пайдаланушылардың саны жыл сайын 15-20%-ға өседі, бұл әлемдегі интернетке енудің өсуіне белсенді ықпал етеді. Бірақ FinTech нарығы оның күшті әртараптандырылуына байланысты кешенді бағалау үшін күрделі және бірқатар бағыттар бойынша деректердің қол жетімсіздігі. Иллюстрация ретінде біз деректерді келтірсек: сектордың негізгі сегменттеріне (төлемдер мен аударымдар, жеке және корпоративтік қаржы): осы сегменттердегі ақшалай мәндегі транзакциялардың жиынтық көлемі 2020 жылы 5,1 трлн (2019 жылғы деңгеймен салыстырғанда +24%-ға артқан). Инновациялық қаржы өнімдеріне қызығушылықтың өсуі компаниялардың қаржылық менеджментті оңтайландыру және нарықтағы позициясын күшейту ниетімен түсіндіріледі. Сонымен, жаңа қаржылық технологияларға инвестициялардың көлемі мен шағын және орта бизнес, ірі компаниялардың қаржылық технологияларды өнірушілермен жасалынатын мәмлелер санының артуы байқалады. Сондай мәмлелерге мысал келтіре кетсем:

2017 жылы Тинкофф қаржы тобы Cloud Payments интернет-эквайринг сервисінің 55% акциясын сатып алды, ал 2019 жылы компаниядағы өз үлесін 90%-ға дейін арттырды. Сервис бөгде төлем шлюзіне өтпей-ақ онлайн төлем жүргізуге мүмкіндік береді және әлемнің 50-ден астам валютасын өңдей алады. Cloud Төлемдер кез-келген онлайн-дүкенге және банктік қызметтерді қолдана отырып біріктірілуі мүмкін Visa, MasterCard, Мир сияқты төлем жүйелерінің карталарын қамтиды.

2018 жылдың мамыр айында Альфа-Банк пен Cards Mobile арасында қаржы индустриясы үшін маңызды мәміле жасалды. Альфа-Банк пен мобильді қосымшаны әзірлеуші арасындағы мәміле нәтижесінде «Әмиян» cardsmobile біріншісі компанияның 25% үлесін алды. Инвестициялық мәміле көлемі жарияланбайды.

2019 жылы «Яндекс.Маркет» тізімді жасауға мүмкіндік беретін ScanToBuy өнімдерін өздігінен сканерлеу қызметін сатып алу барысында, олардың құнын бақылау және кезексіз төлем жасау сияқты ыңғайлы қызметтерді иемденді (қызмет көптеген супермаркеттерде қолданылады).

Болашақ – бұл біріктіре алатын кәсіпорындар олардың жұмысын мүмкіндігінше автоматтандырылған қызметтер байланыстырады сапасына

нұқсан келтірместен бір-бірімен. Әлемдік нарықтың қаржы сегменті тез өзгеруде. Іс жүзінде қаржы саласындағы барлық жаңа технологиялар табысқа бағытталған B2B және сфералардың өзгеруіне байланысты жаңа шындық жағдайларына интеграциялау B2C төлемдер, индустрияның ауысу процесінде кедергілерді жою цифрлық технологияларға, электрондық технологиялардың жаңа стандарттарын төлемдер, бизнесті оңтайландыру, автоматтандыру арқылы шығындарды азайту, жұмыскерлерге жүктемені қысқарту, электрондық көмекшілер, тауарлар мен жұмыстарды даралау.

Қорытынды. Осыдан қорыта келе, қазіргі прогрессивті жаһандану заманында нарық та бір орнында тұрмай, ілгері жылжуда. Жаңа қаржылық технологиялар түрлі салаларда өріс алуда. Бүгінде ірі интернет корпорациялар, телекоммуникациялық компаниялар, ритейлерлер, автоөндірушілер, түрлі өнім өндірушілер қаржылық қызметін басқарудың тиімділігін арттыру мақсатында сан алуан қаржы технологиялары мен соңғы жаңалықтарды пайдалануда. Инновациялық өнімді өндірушілермен келісімдерге отырып, олардың клиенттік базаларын кеңейтуде. Экономиканың барлық салалары заман талабына сай болу мақсатында түрлі озық технологиялар мен ғылыми прогрестің оң нәтижелерін тиімді пайдалануда. Әсіресе қаржы нарығында сан-алуан инновациялық қаржы технологиялары кең өріс алуда. Сондықтан да бәсекеге қабілетті әрі нарықтағы өз позициясын берік ұстап тұру үшін, компаниялар қаржылық қызметін басқарудың тиімді әдісі ретінде жаңа қаржылық технологияларды қолдануы тиіс. Жоғарыда келтіріп кеткен мысалдардағыдай, қаржылық процестерді жетілдіру мен нығайту мақсатында түрлі мәмлелер жасасып, озық қаржылық өнімдер мен жаңалықтарға инвестиция құю арқылы, қызмет барысына енгізуі керек деген пікірдемін.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. «Инновационные технологии в финансовой сфере» А.Р. Равилова, В.В. Авилова – VIII международная научно-практическая конференция «Современные тенденции и инновации в науке и производстве» 03-04 апреля 2019 г. – 2-3 бб.
2. Асилова А.С. Инвестиция негіздері. Оқулық. Алматы: «Master Print» ЖШС баспасы. – 2019. – 282 с.
3. Седых И.А. Рынок инновационных финансовых технологий и сервисов. Оқулық. 2019. – 5-7 бб.
4. Турманидзе Т.У. Анализ и диагностика финансово-хозяйственной деятельности предприятия. – Алматы: ТОО «Издательство LEM», 2018. – 46 б.
5. Савчук В.П. Оценка эффективности инвестиционных проектов. Оқулық. – 98 б.

А.С. Асилова¹, кандидат экономических наук

А.Ж. Саламатова², магистрант

^{1,2} Казахский Национальный университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

Формирование эффективных методов принятия управленческих решений и управления в финансовой деятельности компании

Аннотация. Положение компании на рынке и степень ее использования передовых финансовых продуктов напрямую зависят от того, насколько профессионально организовано управление финансами предприятия. Создание системы финансового менеджмента предполагает развитие арсенала инструментов и методов, способных повысить эффективность не только финансовой деятельности, но и организации в целом. Поэтому изучение проблем оптимизации системы эффективного управления финансами является актуальным для любой компании, особенно в ее нестабильных экономических условиях. Сегодня новые технологии (цифровые, телекоммуникационные, биометрические и др.) реорганизовали индустрию финансовых услуг и активно вытесняют традиционных игроков и традиционные бизнес-модели. Интеграция новых финансовых решений позволит изменить структуру клиента, снизить затраты на определенный функционал (обработка клиентов и т.д.), повысить эффективность и качество бизнес-процессов (таргетирование целевой аудитории, скоринг и т.д.). Это также оказывает значительное влияние на устойчивость, в результате чего индустрия финансовых технологий (или финтех) постепенно становится самостоятельной быстро развивающейся отраслью. Это быстро развивающаяся новая отрасль, возникающая на стыке финансовых услуг и новых технологических секторов. Участники индустрии финансовых технологий разрабатывают инновационные решения для ориентированных на пользователя финансовых услуг для многоотраслевого рынка.

Ключевые слова: финансовая деятельность компании, эффективный метод управления, новые финансовые технологии, инновационные финансовые продукты.

A.S. Assilova¹, candidate of economic sciences

A.Z. Salamatova², undergraduate

^{1,2} al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

Formation of effective methods of managerial decision-making and management in the financial activities of the company

Abstract. The company's position on the market and the degree of its use of advanced financial products directly depend on how professionally organized the company's financial management is. The creation of a financial management system involves the development of an arsenal of tools and methods that can improve the efficiency of not only financial activities, but also the organization as a whole. Therefore, the study of the problems of optimizing the system of effective financial management is relevant for any company, especially in its unstable economic conditions. Today, new technologies (digital, telecommunications, biometric, etc.) have reorganized the financial services industry and are actively displacing traditional players and traditional business models. The integration of new financial solutions will allow changing the structure of the client, reducing the cost of certain functionality (customer processing, etc.), improving the efficiency and quality of business processes (targeting the target audience, scoring, etc.). It also has a significant impact on sustainability, as a result of which the financial technology industry (or fintech) is gradually becoming an independent rapidly developing industry. It is a rapidly developing new industry that has emerged at the intersection of financial services and new technology sectors. Participants in the financial technology industry are developing innovative solutions for user-oriented financial services for the multi-segment market.

Keywords: financial activity of the company, effective management method, new financial technologies, innovative financial products.

IRSTI 06.35.31
UDC 336.01

A.K.Nizamdinova¹, candidate of economic sciences
Qiliang Ch², undergraduate

^{1,2} al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

DEVELOPMENT OF ACCOUNTING IN KAZAKHSTAN

Abstract. The area of the accounting system in modern conditions is in dynamic development due to the application of IFRS and ISA, there is an increasing need to use new rules that are associated with the development of an innovative economy. The terms "innovative activity" and "innovation" applied in science, which studies the scientific and technical sphere.

The term "innovation" was introduced into scientific circulation from an economic point of view by I. Schumpeter. Innovation (English "innovation" – innovation, innovation, innovation) is understood as the application of innovations in the form of new technologies, products and services, forms of organization of production and labor, service and management. I. Schumpeter identified five changes in development:

- the use of new technology, technological processes for production;
- change in manufacturing technology for products with new properties;
- application of new raw materials;
- reorganization of production and logistics;
- emergence of new markets.

For the development of Kazakhstan and the creation of national competitiveness, a foundation must be laid in order to receive future economic benefits. It should be science-intensive production or knowledge that has taken a material form in the form of new technologies. Therefore, the growth of human capital is necessary. The concept of human capital was introduced by Gary Becker and Theodor Schultz.

Keywords: Accounting, Economy of Kazakhstan, Innovative economy, Innovations, Economy.

Introduction. As in the whole world, so in the Republic of Kazakhstan, work is being intensified on the presentation of financial statements in electronic form for certain addressees (state statistical bodies and tax authorities), while the area of use of computer equipment, as well as means of data transmission via electronic channels, is increasing.

The impact of the innovative economy also affects the daily implementation of electronic document management in accounting, including the creation of primary data, accounting registers and the submission of financial statements to mandatory addresses in electronic form for the publication mode.

Accordingly, in connection with the introduction of innovations in all spheres of the economy and society, new aspects are proposed in auditing. These include:

- study of innovative entrepreneurship of the audited organization;
- implementation of independent verification of innovative activities;
- analysis of innovation objects and others.

The tasks of using electronic data in the accounting and auditing system for the preparation of numerous types of reporting (accounting, statistical reporting, tax reporting, reporting submitted in the order of supervision, etc.) put forward the need for the speedy development of new methods of working with them.

In connection with the transition of the Kazakhstani economy to the sphere of innovative development, new tasks appear for accounting and auditing, the solution of which requires the study of the complex production of mechanical engineering, nanotechnology, microbiology, complete processing of raw materials and other raw materials. The issues of displaying in accounting investments with a long payback period and comparability of the profit received with the costs incurred over several reporting periods are maturing.

In modern conditions, the demand for new knowledge is increasing with the growing popularity of international financial reporting standards (IFRS), which are aimed at the effectiveness of global unification in the world.

At the same time, practice shows that a large number of countries in the world have the right to independently resolve issues of the regulatory framework for accounting for the formation and submission of reports to organizations in existing jurisdictions. As a result, many states apply their own specific procedure.

These circumstances imply the need for active participation of accountants in the work on regulations that relate to issues of electronic document management, as well as electronic signatures, storage of information in electronic form, and others. Significant work has been done on finding a place for data on paper in accounting, especially on the part of controlling and supervisory users of information.

Numerous valuation methods that arise complicate accounting tasks, although in most cases they are conditional and imply only a certain meter, while allowing you to calculate the nominal property and the results of the company's work. To further develop the existing accounting valuation of assets in an innovative economy, which reflect their true value, problems have recently arisen with the assessment of fair value and other types of values.

Consequently, the development in the innovative economy of accounting and auditing implies the use of numerous estimates in the formation of financial statements. Based on this, the value of liabilities and assets must be disclosed in the form of reference data.

The transition from the stage of economic development, when Kazakhstan was engaged in the intermediation and extraction of minerals that are exported, to a new innovative economy pushes for the creation of innovative products and requires the establishment of managerial and internal audit processes.

According to the regulatory legal acts in force in Kazakhstan, in particular the Law of the Republic of Kazakhstan “On Accounting and Financial Reporting”, international financial reporting and auditing standards, the Civil Code, the country defines the main components of the accounting organization. At the

same time, the rules of organization and ethics of accounting are clearly formulated.

However, a significant problem in the field of accounting and, accordingly, in financial reporting is the expansion of "creative" methods of accounting and reporting. Experience shows that recently the use of "creative" accounting methods has caused distrust in public financial reporting. In this regard, in the regulatory framework of Kazakhstan, which regulates the accounting system, restrictions should be formed between "creative" accounting and balance sheet policy. These circumstances will lead to the presentation of reliable and transparent information, close the ways of deception of internal and external consumers of financial statements.

Experimental part. It should be noted that the applied aspects of creative accounting are interconnected with innovations and innovations. Success in advances in IT technologies in the field of accounting strongly pushes us to develop the foundations of creative accounting.

In addition, there is a need to study the close relationship between the problem of professional judgment and creative accounting.

The practice of auditors is based not only on the methods of financial and economic analysis, but also on consulting. In this case, the consulting activity can be represented as follows:

- stage: diagnostics;
- stage: development of a solution (forecasting, design); Stage 3: implementation.

The introduction of a new project in the form of a business segment consists in the introduction of innovative technologies associated with appropriate entrepreneurial risks.

The auditor is in the role of a highly qualified specialist in the field of specific knowledge, while assisting in the evaluation of projects with an innovative aspect. In solving such a problem, the auditor's help is especially relevant, since it is objective and independent.

Based on the experience of international countries, when designing innovations, targeted allocations, the allocation of grants and subsidies are used without reference to the final result. An innovative audit will help ensure control over the rational and efficient use of allocated funds.

New types of audit and, first of all, operational audit are being introduced into practice. Operational audit is the control of any part of the methods and procedures of the functioning of the economic system in order to evaluate the efficiency and productivity. This type of audit does not stop only at the audit of accounting, it also includes an assessment of computer operations, organizational structure, marketing, production methods and any other area. Operational audit, in turn, is divided into types presented in Figure 1.

Functional audit refers to one or more functions of an economic system or subsystem. The disadvantage of this type of audit is that it cannot evaluate cross-functional relationships, because almost all organizations have such functions. The advantage is the ability of auditors to be highly specialized, which will increase the effectiveness of the audit. Organizational audit examines a structural unit or a specific subsystem of an organization. Attention is paid to how productively and effectively employees and departments interact within the organization.

Figure 1 – Types of operational audit

Special audit is determined by the need of the management of the organization, and it is diverse. This type of audit can solve new problems that have not arisen before, and local problems. At present, the innovative audit acts as a special audit.

Innovation audit has not been sufficiently studied as a direction of organization analysis. A large number of researchers agree that despite the variety of paths to the methodology and content of the audit, they lack the necessary empirical database on the effectiveness of these paths. However, theoretical approaches give us the opportunity to determine the principles, guidelines, and most importantly, to identify the essence of innovation audit. Let's define significant approaches to determining the essence of the audit (Table 1).

A feature of the innovative audit process is a more flexible approach to analysis, because companies operate in different contexts and institutional conditions with competition, in different organizational and legal forms, practices and management structures, etc. Therefore, the innovation process audit is based on a specially developed model of the innovation process for an organization or a specific industry. The detailed view of this audit allows you to:

- assess the current experience in managing the innovation process;
- determine the gaps between the standard and the current level of organization of the innovation process;
- identify specific steps and actions needed to close the gaps.

The three approaches considered by the scientists are not complete. For example, Russian scientist A. Belozarov argues that innovation audit consists of three aspects: technological, organizational and economic.

The first is the organizational audit, which involves the following analysis:

- the existence of an organizational and managerial base for the implementation of the innovation process;
- identification of the compliance of the administration system with the requests of innovative processes;
- the existence of technical, financial and economic opportunities for the implementation of the innovation process in the company.

The second aspect is technological, which helps to determine the appropriate execution of technological documentation at each stage of production.

Table 1 – Main approaches of innovation audit according to international practice

No.	Name	Characteristic
one	The competence innovation audit	It is based on the idea that the creation of innovations is carried out by specific employees of the organization. Purpose: analysis of professional competencies in a certain area, studying the broader context of organizational competencies. Objects of analysis: resources, leadership, structure, management system, employees of the organization, the ability of the organization to transfer and develop competencies through personnel. An important source of competition is the ability of the firm to form different types of internal processes, technologies and skills of specific competencies. These competencies, in turn, form the core of the organization's business, which not only underlie successful activities, but also form the differentiation of organizations working in one area
2	Performance audit (the performance innovation audit)	Based on quantitative methods for evaluating the results of the innovation process. Purpose: Identification of evaluation parameters through process outcomes, work methods, or involvement of departments or employees. The most popular data are time and money costs. It has already been proved in theoretical and practical terms that this method is insufficient for an effective assessment of the innovation process in an organization. The disadvantage is that the valuation parameters measure past performance and are therefore overdue. Consequently, the method of quantitative assessment of performance is recognized as insufficient
3	Audit of the innovation process (the process innovation audit)	It is based on the study of how this process is carried out in the organization, while being compared with the results of the universal model of the innovation process. The approach is fixed on the conditions and actions that are formed and carried out in the firm to create innovation
Note – compiled by the authors		

The third aspect is economic, involves the reflection in the accounting of the innovation process, which consists of checking the costs and sources of financing related to innovation.

Therefore, we can conclude that the purpose of an innovation audit is a qualitative assessment of the administration system of the innovation process and the transformation of a creative idea into an innovation.

There are elements in the development of an innovation process: the subjects that conduct the audit, the audit structures, the reference model, the objects of the audit, the forms of presentation of the results and the methods of auditing.

When implementing projects at subsequent stages, the auditor can carry out independent control of the budget, which implies protecting the interests of the investor and making recommendations to managers.

Thus, the existing accounting needs to be improved in connection with the development of an innovative economy.

One of the directions for the development of accounting in these conditions is to increase the measures of responsibility and simplify the rules for organizing and maintaining accounting to a reasonable extent. Hence the need to study international best practices in the development of accounting and audit regulation technologies.

In many states, the work of a freelancer in the field of accounting and auditing is developing. Translated from English, "freelancer" means freelancer. This type of activity is developing in Europe, the USA and is beginning to come to the CIS countries. For example, in the United Kingdom and the United States, the profit from the work of a freelance accountant is higher than that of an office accountant, because he is a professional in his field of activity. This employee offers his job via the Internet, without concluding a long-term contract with the employer for the performance of a specific list of work.

Exploring a similar practice, we can talk about the need for an independent organization and the planning of its work. A freelancer, having a high salary for work, has problems with finding customers, and of course, an insufficiently developed regulatory and legal framework for accounting in many countries.

It should be noted that the practice of accounting freelancers to a certain extent replaces the already developed and widespread experience of accounting outsourcing. Outsourcing involves transferring all financial matters to an external accounting firm.

In many countries, as well as in the CIS countries and Kazakhstan, in particular, the practice of outsourcing firms is widespread.

Results and discussions. Thus, when providing various accounting or auditing services, it is necessary to carefully work out contracts for advertising, insurance and others, this must be done in case claims arise so that you can protect your interests. In connection with the current situation, it is required to improve the rules for accounting and auditing on numerous civil and legal aspects.

Recently, with the development of information technology, computer technology, the barcoding of accounting information has spread and popularized, using a laser device, which is reliable and fast. The appearance of one error when using a laser device is reduced to a million characters, while when a person reads information in which errors are encoded by 100 characters, 1-3 errors are possible. In foreign practice, ready-made packages of accounting programs for computers that implement this method have been created. This method has cross-industry significance, so the equation underlying it is of a general nature for all enterprises.

The current circumstances increase the responsibility of both the auditor and the accountant, because they require constant improvement in the field of accounting and financial reporting, while accountants increase their knowledge in the field of IT technologies. The modern labor market needs qualified accountants and auditors who know new technologies and correctly form information in financial statements. To solve these problems, there is a need for:

- formation of representative and authoritative professional associations;
- creating a well-established mechanism for business education, which in turn will help:

a) improve the quality of training of auditors and accountants in organizations of industry, production and education;

b) to modernize the systems of continuous retraining and advanced training;

- create public control over the organization of professional activities of accounting specialists;

- unite the activities of professional international organizations.

An analysis of the current practice of awarding the title of professional accountant in many countries proves that there are subjectivity and shortcomings in this system. To solve this problem, there is a need to bring accounting into a decent state in connection with its reform in accordance with international standards.

One of the solutions is to divide the membership of accounting organizations according to the areas of activity of their specialists. It is also possible to organize attestation of members by those organizations that are advanced and have a special certificate of conformity.

Improving the rules and ethical standards will eliminate abuses in the field of accounting and auditing. In this direction, it is worth noting the experience of international countries, which attach great importance to the development of an accountant's code of ethics.

To solve existing problems, accountants are required to unite and determine their place and role in the structure of the company, and administration personnel need to understand the importance of innovative accounting and auditing both in the development of the enterprise and society.

Therefore, we can expect new scientific discoveries in accounting and the transition to a new stage of development.

Conclusion. A significant trend in the development of the innovation economy is its globalization. Kazakhstan today is still a recipient in the world market. However, the geographical location makes it possible to develop in the field of innovation. Therefore, moving away from resource orientation towards innovation, it is necessary to form the relationship between the development of production and accounting in the aggregate.

REFERENCES

1. International Standards www.minfin.gov.kz
2. Law of the Republic of Kazakhstan dated February 28, 2007 No. 234-III. About accounting and financial reporting
3. Milner BZ Innovative development: economics, intellectual resources, knowledge management.
4. Migunova M.A. Innovative audit as a factor in the further development of the economy // Transport business of Russia. – 2009. – No. 6. – P. 98-99.
5. Mukhamedyarov A.M. Innovative management: a tutorial. – M.: INFRA-M, 12 Griffiths, I. Creative Accounting. – London, 1986. – R. 1.
6. Korchagin Yu.A. Innovative economy and knowledge economy // Center for Regional Economic Studies. – 2012. – No. – P. 37.

А.К. Низамдинова¹, экономика ғылымдарының кандидаты

Цилянй.Ч.², магистрант

^{1,2} әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Қазақстандағы бухгалтерлік есептің дамуы

Түйіндеме. Қазіргі жағдайда бухгалтерлік есеп жүйесінің саласы ХҚЕС және АХС қолдануына байланысты серпінді дамуда, инновациялық экономиканың дамуымен байланысты жаңа ережелерді қолдану қажеттілігі артып отыр. Ғылыми-техникалық саланы зерттейтін ғылымда қолданылатын «инновациялық қызмет» және «инновация» терминдері. «Инновация» терминін ғылыми айналымға экономикалық тұрғыдан И. Шумпетер енгізген. Инновация (ағыл. «innovation» – инновация, инновация, инновация) жаңа технологияларды, өнімдер мен қызметтерді, өндіріс пен еңбекті ұйымдастыру формаларын, қызмет көрсету және басқару түріндегі жаңалықтарды қолдану деп түсініледі. И. Шумпетер дамудың бес өзгерісін анықтады:

- өндіріске жаңа технологияны, технологиялық процестерді пайдалану;
- жаңа қасиеттері бар өнімдерді өндіру технологиясын өзгерту;
- жаңа шикізатты қолдану;
- өндірісті және логистиканы қайта құру;
- жаңа нарықтардың пайда болуы.

Қазақстанның дамуы мен ұлттық бәсекеге қабілеттілікті құру үшін болашақта экономикалық пайда алу үшін негіз қалану керек. Ол ғылымды қажет ететін өндіріс немесе жаңа технология түрінде материалдық түрге енген білім болуы керек. Сондықтан адами капиталдың өсуі қажет. Адами капитал түсінігін Гари Беккер мен Теодор Шульц енгізген.

Түйінді сөздер: бухгалтерлік есеп, Қазақстан экономикасы, инновациялық экономика, инновациялар, экономика.

А.К. Низамдинова¹, кандидат экономических наук

Цилянй.Ч.², магистрант

^{1,2} Казахский Национальный университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

Развитие бухгалтерского учета в Казахстане

Аннотация. В сложившейся ситуации область бухгалтерского учета динамично развивается за счет применения МСФО и МСБУ, возрастает потребность в применении новых правил, связанных с развитием инновационной экономики. Термины «инновационная деятельность» и «инновация» используются в науке, изучающей научно-техническую сферу. И. Шумпетер ввел в научный оборот термин «инновация» с экономической точки зрения. Под инновацией (англ. «innovation» – нововведение, инновация, инновация) понимается использование новых технологий, продуктов и услуг, форм организации производства и труда, сервисных и управленческих инноваций. И. Шумпетер выделил пять изменений в развитии:

- использование новой техники, технологических процессов в производстве;
- изменение технологии производства продукции с новыми свойствами;
- использование нового сырья;
- реконструкция производства и логистики;
- появление новых рынков.

Для развития Казахстана и создания национальной конкурентоспособности необходимо заложить основу будущих экономических выгод. Это должно быть материализованное знание в виде производства или новой технологии, которую требует наука. Поэтому необходимо увеличивать человеческий капитал. Понятие человеческого капитала было введено Гэри Беккером и Теодором Шульцем.

Ключевые слова: бухгалтерский учет, экономика Казахстана, инновационная экономика, инновации, экономика.

Ж.З. Оралбаева¹, экономика ғылымдарының кандидаты, профессор

М.Б. Әтем², магистрант

^{1,2} әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы қ., Қазақстан

КӘСІПОРЫНДАҒЫ БУХГАЛТЕРЛІК ЕСЕП ЖҮЙЕСІНЕ АҚПА- РАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫҢ ЖҮЙЕСІН ЕНГІЗУ ТИІМДІЛІГІН БАҒАЛАУ

Түйіндеме. Мақалада кәсіпорында бухгалтерлік есепті автоматтандыру аясында ақпараттық технологияларды қолданудың негізгі тәсілдері қарастырылған. Шағын кәсіпорынның қызметіне ақпараттық бухгалтерлік бағдарламасын енгізудің экономикалық тиімділігін бағалау нәтижелері SWOT-талдау ұсынылған. Мақалада бухгалтерлік есепте ақпараттық жүйені пайдалану қажеттілігі схема негізінде түсіндіріледі. Және де кәсіпорынға ақпараттық жүйені енгізу тиімділігін талдау, саралау мақсатында қолданылатын бірнеше әдістер сипатталып, үздігі негізінде кішігірім кәсіпорын мәліметтері негізінде есептеліп, жылдық экономикалық нәтиже көрсеткіші негізінде ақпараттық бухгалтерлік бағдарламаның тиімділігіне бағалау жұмыстары жүргізілді. Алынған нәтиже негізінде түйіндеме ой беріліп, SWOT-талдау әдісі арқылы ақпараттық жүйені енгізудің күшті, әлсіз тұстары, кәсіпорынға беретін мүмкіндіктері және де төнуі мүмкін қауіптеріне талдау жұмыстары жүргізілген. Мақала кәсіпорында автоматтандырылған бухгалтерлік есепті енгізуге кедергі келтіретін негізгі мәселелерге және оларды жою жолдарына арналған. Есепке алудың автоматтандырылған жүйесін енгізу қажеттілігі мен перспективалары ашылады, соның арқасында тиімді жұмыс жүргізіліп, ұйым одан әрі дамиды. Мақала бухгалтерлік есепті ұйымдастыруда ақпараттық технологияларды қолдану: мәселелері мен даму болашағын бөліп қарастырады, сондай-ақ зерттеу объектісінің бухгалтерлік есебінің автоматтандыру деңгейін талдау арқылы, қолдану деңгейіне баға береді.

Түйінді сөздер: ақпараттық технологиялар, ақпараттық жүйелер, бухгалтерлік есептің автоматтандырылған жүйелері, IT-жобалардың экономикалық тиімділігін бағалау әдістері, тиімділіктің дисконтталған көрсеткіштері.

Кіріспе. Ақпараттық технологиялар (АТ) қазіргі қоғамның даму деңгейін айтарлықтай анықтайды. Біздің елімізде ақпараттық технологиялардың дамуы қоғам өмірінің экономикалық аспектілеріне, соның ішінде белгілі бір кәсіпорынның бухгалтерлік есеп жүйесіне тікелей әсер етеді. Бухгалтерлік есепте ақпараттық технологияларды қолдану оның тиімділігін едәуір арттырады, өйткені кез-келген уақыт кезеңінде есептеулердің, қорлар мен міндеттемелердің дұрыстығы мен уақтылығын бақылау анықтамалық регистрлер мен жедел бақылау жүйесін құру арқылы қамтамасыз етілуі мүмкін. Ақпараттық технологиялар дегеніміз –

оның күйін өзгертуге бағытталған және пайдаланушылардың мүдделері үшін жүзеге асырылатын ақпаратты алу, өңдеу, ұсыну әдістерінің жиынтығы. Оның мақсаты талап етілетін сападағы қажетті ақпаратты ақпараттық жүйе (АЖ) арқылы алу болып табылады [1].

Қазіргі уақытта бухгалтерлік есептің АЖ құрайтын аспаптық құралдар құрылған. Қазіргі экономикада кәсіпорынның қызметін басқарудағы маңызды элемент болып табылатын ақпараттық жүйелердің маңызы айтарлықтай өзгерді. «Ақпараттық жүйе» термині ақпаратты жинау, өңдеу, сақтау және топтау құралын ғана емес, сонымен қатар кәсіпорынды басқаруға қатысудың нақты нысанын да білдіреді. Бұл барлық экономикалық және қаржылық қызметті тиімді жоспарлауға мүмкіндік береді. Бухгалтерлік есептің автоматтандырылған нысанын пайдалану кәсіпорынның ақпараттық жүйесіне айтарлықтай әсер етеді.

Бухгалтерлік ақпараттық жүйелер жоспарлау, бақылау, талдау және басқару шешімдерін қабылдау функцияларын орындау үшін жеке есеп мәселелерін де, кешенді есептерді де шешуді автоматтандыруға арналған бағдарламалық кешендер болып табылады [2].

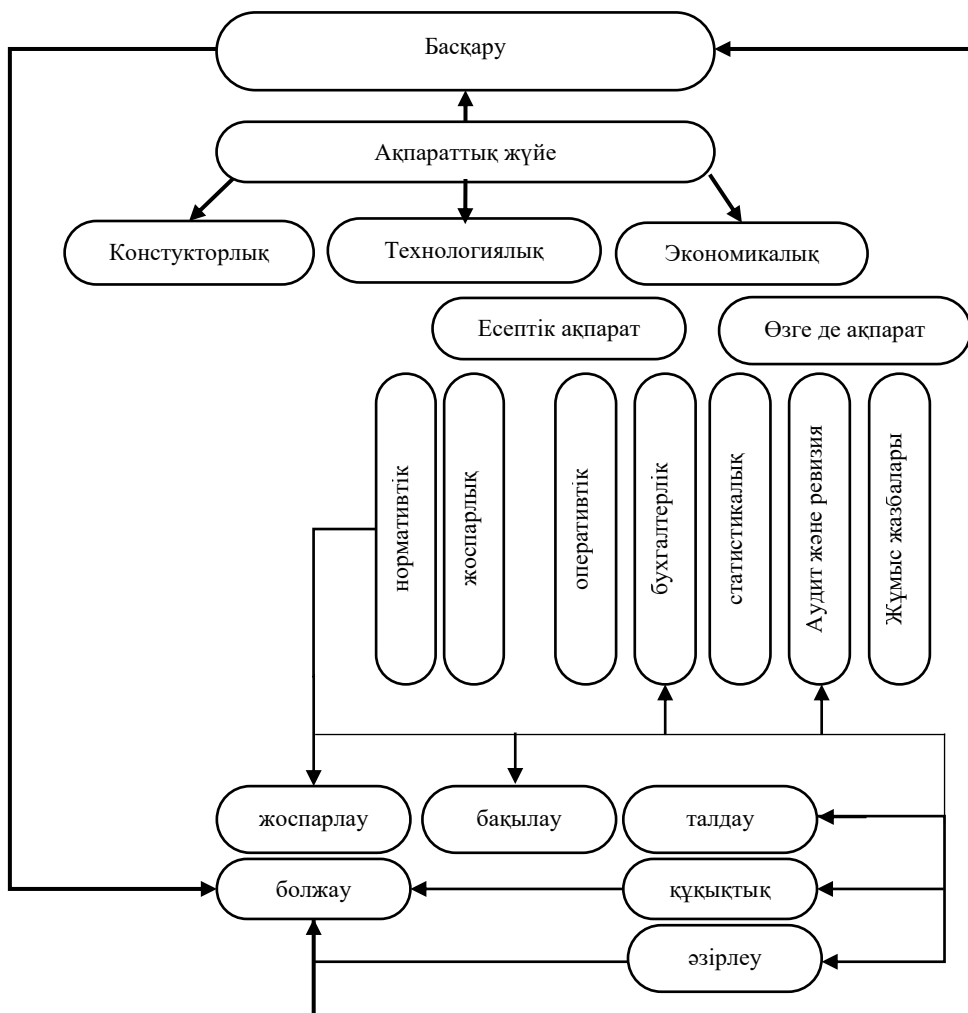
Сараптамалық бөлім. Автоматтандырылған бухгалтерлік есеп кезінде аналитикалық және синтетикалық есеп деректерін салыстырудың қажеті жоқ екенін атап өткен жөн, өйткені бухгалтерлік жазбалардың бірыңғай массивін құрудың арқасында синтетикалық шоттар, аналитикалық шоттар, жеткізушілер, сатып алушылар және т.б. бойынша кез-келген дәрежедегі егжей-тегжейлі регистрлер құрылады.

Төмендегі 1-суретте бейнеленген басқару мен ақпараттық жүйенің схемасы арқылы, бухгалтерлік есептің автоматтануы ұйымның барлық саласымен тығыз байланыста. Барлық жоспарлау, болжау, талдау және де әзірлеу жұмыстарын тездетіп, оңтайландырып, бухгалтерлік есепті компьютерлеудің әсерінен ұйым ішкі талдау жұмыстарының тиімділігі артады. Әр түрлі автоматтандырылған ақпараттық жүйелердің үлкен тізімі бар, олардың әрқайсысының оң және теріс жақтары бар. Бухгалтерлік есеп жүйесін автоматтандыруды шешкен кәсіпорын мұндай жобалардың сәттілік және тәуекел факторларымен танысып, ақпараттық жүйенің шығындарын оны жүзеге асыру нәтижесінде алатын кірістерімен байланыстыруы керек. Басқаша айтқанда, компания ақпараттық жүйені өндіріске енгізудің тиімділігін бағалауы керек. Қазіргі уақытта кәсіпорындағы АЖ экономикалық тиімділігін бағалаудың бірнеше әдістері бар [4]:

- 1) қаржылық-экономикалық;
- 2) сапалы;
- 3) ықтималдық.

Осы әдістердің әрқайсысы жеке-жеке нені білдіретінін қарастырдым. Қаржы-экономикалық әдістер ең алдымен дисконттау принципіне негізделген. Бұл дегеніміз, барлық ақша ағындары мен шығындардың құны белгілі бір уақытқа дейін дисконттау мөлшерлемесімен беріледі. Бағалаудың сапалы әдістері қаржылық қосымшалар ретінде жүреді және сандық есептеулерді персонал мен процестердің құндылығын анықтауға мүмкіндік беретін субъективті және сапалық бағалаулармен толықтырады. Сонымен, ықтималдық әдістерінің негізінде тәуекелдің пайда болу ықтималдығын бағалауға мүмкіндік беретін статистикалық және

математикалық модельдер жатыр. Осы әдісті қолдана отырып талдау жасау өте қиын.

Сурет 1 – Бухгалтерлік есепте ақпараттық жүйені пайдалану

Ескерту – автор суретті [3] дереккөз негізінде құрастырған

Бүгінгі таңда бұл топта тек екі құрал бар: қолданбалы ақпараттық экономика (Applied Information Economics) және опциондардың әділ бағасы (Real Options Valuation, ROV). Ақпараттық жүйелердің тиімділігін анықтаудың нақты әдістерін таңдау жағдайдың ерекшелігіне байланысты. Бұл туралы нақты ұсыныстар жоқ, өйткені әр жүйенің өзіндік ерекшелігі бар, фирма өзінің нақты мақсаттарына байланысты болады. Сондықтан бір компания үшін маңызды нәрсе басқа компания үшін маңызды болмауы мүмкін [5].

Зерттеу барысында қаржылық-экономикалық әдістің жылдық экономикалық әсерді есептеу, таза дисконтталған құн көрсеткіштері (NPV), кірістілік индексі (PI), дисконтталған өтелу мерзімі (DPP) сияқты құралдары қолданылды.

Жылдық экономикалық әсерді есептеуді (1) формула бойынша жүргізуге болады:

$$EG = (P1 - P2) + \Delta R, \quad (1)$$

мұндағы: P1, P2 – тиісінше бухгалтерлік жүйені енгізгенге дейінгі және кейінгі пайдалану шығындары;

ΔR – қосымша пайдаланушылардың еңбек өнімділігін арттырудан үнемдеу.

Бұл көрсеткіш автоматтандыру құралдарын енгізуден, яғни қол еңбегін машинамен ауыстырудан болатын экономикалық тиімділіктің шамасын анықтайды.

Жылдық экономикалық нәтиже – бұл кәсіпорынның экономикалық және экономикалық көрсеткіштерін жақсарту, ең алдымен басқарудың жеделдігін арттыру және басқару процесін жүзеге асыру үшін еңбек шығындарын азайту, яғни басқару шығындарын азайту. Таза ағымдағы құнды есептеу – NPV (Net Present Value) – 2 формула бойынша орындалады:

$$NPV = \sum_{t=0}^n \frac{CF_t}{(1+r)^t} - I_0 \quad (2)$$

мұндағы: n – кезеңдер саны;

CF_t – t кезеңіндегі ақша ағыны;

r – дисконттау мөлшерлемесі;

I_0 – бастапқы инвестициялар.

Таза дисконтталған құнды есептеу әдісі уақыт факторын ескереді және АЖ-ға инвестициялаудың дисконтталған құнын анықтайды, ол жобаны іске асырудан күтілетін дисконтталған (яғни осы уақытқа дейін келтірілген) түсімдер мен бастапқы инвестициялардың шамасын қоса алғанда, оны жүзеге асыруға дисконтталған шығындар арасындағы айырма ретінде есептеледі [6].

NPV көрсеткіші жүйелердің қайсысы рентабельділік тұрғысынан ең тиімді және тартымды болатынын анықтау қажет болған жағдайларда кеңінен қолданылады. Егер NPV 0-ден үлкен болса, онда АЖ-ға инвестиция салу кәсіпорынның байлығын көбейту және жобаны жүзеге асыру керек деп санауға болады. Егер NPV 0-ден аз болса, бұл АЖ-ны енгізуден түсетін кірістер осы жобаға тән тәуекелді өтеу үшін соншалықты жоғары емес екенін көрсетеді және инвестициялық ұсыныстан бас тарту керек.

Аталған жоғарыдағы формулалар негізінде шағын кәсіпорынның ақпараттық жүйесіне бухгалтерлік бағдарламаны енгізу тиімділігіне талдау жүргіздім.

Кәсіпорын 5 жыл мерзімге «1С: Бухгалтерия» автоматтандырылған бухгалтерлік жүйесін сатып алуды жоспарлап отыр, компанияға АЖ-мен

жұмыс істейтін 2 бухгалтер қатысады. Әрқайсысының жалақысы – 150 000 теңге.

Кәсіпорында автоматтандырылған бухгалтерлік жүйені енгізудің жылдық экономикалық әсерін есептеу үшін бухгалтерлік операцияларды қолмен және арнайы ақпараттық жүйемен жүзеге асыруға қажетті уақыт нормаларын салыстыру қажет (1-кесте).

Кесте 1 – Арнайы ақпараттық жүйемен және қолмен шешілетін бір жылдағы жұмыс ұзақтығының уақыт нормалары

№	Жұмыс атауы	Қолмен жасалатын жұмыстардың бірлігіне уақыт нормасы, сағат	Арнайы ақпараттық жүйемен жүргізілетін жұмыс бірлігіне уақыт нормасы, сағат	Еңбек өнімділігін арттыру ΔP (%)
1	НҚ есепке алу	4,5	3,29	36,7
2	Өндірістік қорлардың есепке алу	10,1	7,37	37
3	Еңбекақыны есепке алу	0,23	0,166	38,5
4	Өндіріс шығындарын есепке алу және өнімнің өзіндік құнын есептеу	16,45	12,72	29,3
5	Дайын өнімді есепке алу, оны жөнелту және өткізу	20,69	17,13	28
6	Ақша, есеп айырысу және несие операцияларын есепке алу	35,56	26,97	31,8
7	Қаржылық нәтижелерді есепке алу	93,32	74,1	25,9
8	Кассалық операциялар	0,833	-	-
9	Есептілікті жасау	24	17,50	37,1
10	Жиыны	205,68	159,25	264,3
Ескерту – автордың өзі құрастырған				

Енді біз еңбек өнімділігін арттырудан үнемдеуді есептейміз:

$$\Delta P = Z \times \sum \frac{\Delta P_i}{100} \quad (3)$$

мұндағы: Z – қызметкердің жалақысы,
ΔP – еңбек өнімділігін арттыру (%).

Алынған мәндер негізінде кәсіпорынға автоматтандырылған жүйені енгізудің жылдық экономикалық әсерін (1) формула бойынша есептеуге

болады. Пайдалану шығындары өзгермеген жағдайда, ол 792900 теңгені құрайды.

Осылайша, бухгалтерлік операцияларды автоматтандырудың жылдық экономикалық әсері деректерді өңдеуге уақытты үнемдеуге және ұйымның құжат айналымын жеделдетуге байланысты 792 900 теңгені құрайды.

Нәтижелер мен талқылаулар. Кәсіпорынның бухгалтерлік есебінде ақпараттық жүйені қолдану және қандай түрін таңдауға байланысты қажеттілік сауалнамасы туындайды, осы тұста тиімді талдау жұмыстарын жүргізу үшін SWOT-талдауын жүргіздім.

Strengths – күшті жақтары

- Өңірдегі мұнай өнімдерін сақтау және ауыстырып тиеу саласында көрсетілетін қызметтердің толық спектрі бар аса ірі базалардың бірі;
- Мұнай өнімдерін жеткізушілерімен, сондай-ақ тұтынушылармен тұрақты коммерциялық қарым-қатынас;
- ПҚОП ЖШС-мен байланысты дамыған инфрақұрылым, осының нәтижесінде жоғары бәсекелестік өзіндік құн;
- Автомайкүю станцияларының қолайлы жерде орналасуы;
- Жанар-жағармайдың жоғары сапасы;
- Тәжірбиелері жоғары, кәсіби мамандармен толықтырылуы;
- Ақпараттық технологиялар ұйым өмірінде 80%-ға орын алғандығы;
- Кез-келген жұмыс түрі мен мәселелр ақпараттық технологиялар көмегімен шешілуі;
- Есептеу техникасы мен байланыс құралдарын үнемі дамытып, жетілдіріп отыру;
- Ұйым басшыларының өте жедел, әрі тиімді шешім қабылдай білулері;
- Ұйым басшыларының өз қызметкерлерінің шағым-ұсыныстарына мән беруі

Weaknesses – әлсіз тұстары

- Кейбір компания бағаларымен салыстырмалы түрде бағалардың жоғары болуы;
- Ұйым АЖБ-терінің тек Оңтүстік Қазақстан аймағында орналасуы;
- Ұйымның АЖБ-терінің барлық Қазақстан бойынша таралмауы;
- Басқа да автожанармай бекеттерімен салыстырмалы түрде дизайнның жарқын болмауы.

Сурет 2 – Ұйымның күшті және әлсіз тұстары

Ескерту – автордың өзі құрастырған

Ұйым есебін жүргізуде компьютерлік технологиялардың көмегімен ең маңызды есептіліктер мен қаржылық жағдайына талдау жасау, тауарлар мен шығындарды және басқа да параметрлерді есепке алу жүзеге асырылады. Сонымен бірге, деректерді қорғау мен олардың ұрланбауының алдын-алу шаралары ойластырылған.

Ұйымның өндіріс жағынан басқару кезінде де, басқару жағынан да ақпараттық технологиялар кең әрі толық түрде орын алады. Жоспарлауға, жеткізілімдерді басқаруға, іске асыруға, сондай-ақ барлық көрсеткіштерге мониторинг жүргізуге бағытталған.

Opportunities – даму саласы немесе мүмкіндігі

- Ұйым АЖБ-терінің кеңеюі;
- Еліміздің кез-келген қалаларына және де шетел нарығына шығу мүмкіндігінің жеткіліктілігі;
- Бұрын іске қосылмаған жеткізушілерді қарау, тиімді келісімшарттар жасау;
- Серіктестердің пайда болуы және оларға жеке тапсырмаларды беру;
- Жаңа технологияларды енгізу – өндірісті жеделдету және арзандату, жабдықтарды енгізу, кейбір процестерді автоматтандыру мүмкіндігінің толықтығы.
- Мұнай өнімдерін тасымалдауда кедергілердің болмауы;
- Бухгалтерлік есепте қолданылатын ақпараттық технологиялармен еркін басқаруы (кез-келген талдау кестелерін жасау);
- Кез-келген операция мен жұмыс түрлерін ақпараттық технологиялар көмегімен шешу мүмкіндігінің жоғары болуы.

Threats – қауіптер

- Бағадағы бәсекелестік - жаңа мүше үстемдік етеді немесе өнімді ымыралы бағамен ұсынады;
- Жеткізушілермен қиындықтар-қажетті өнімді ұсынбайды немесе оны уақтылы жасамайды;
- Шикізат өзіндік құнында өседі;
- Мұнай бағасынан тәуелді болуы;
- Форс-мажорлық жағдайлар – өрттің үлкен қауіп тудыруы.

Сурет 3 – Ұйымның мүмкіндіктері мен қауіптері

Ескерту – автордың өзі құрастырған

Кәсіпорын, сондай-ақ басқа да мүдделі тұлғалар (мысалы, инвесторлар, меншік иелері, контрагенттер және т.б.) ала алатын нақты пайдалы нәтижелерді, оның ішінде қаржылық нәтижелерді анықтау кезінде де ақпараттық технологиялардың маңызы жоғары. Сонымен бірге, кадрлық мәліметтердің сақталуы, басқа да түрліше шаруашылық операциялар бойын шешім қабылдаулар мен бекітулер үшін компания пайдалы әсерлерді барынша қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін ІТ шешімін таңдаған.

Автоматтандыру процестері, ең алдымен, ірі кәсіпорындарға қатысты. Бұл үрдіс ірі кәсіпорындар мен олардың әлемдік нарықтағы позициясы елдің экономикалық қуатын анықтайтындығына байланысты. Олардың көпшілігі қаржылық есептіліктің халықаралық стандарттарына бағытталған автоматтандырылған бухгалтерлік есепке көшті. Бірақ

кішігірім кәсіпорындар ақпараттық жүйелерді пайдаланудан бас тартады деп ойламаңыз. Бұл кәсіпорындар өз қызметінде ішкі экономикалық жағдайға көбірек тәуелді болғанына қарамастан, олар бухгалтерлік есепті автоматтандыруды қажет етеді. Бұл қажеттілік кәсіпорынның қаржы ағындарын тиімді басқару қажеттілігіне, икемді есепке алу қажеттілігіне және нарықтық өзгерістерге тез бейімделуге байланысты. Жаңартылған есепке алу жүйесінің болуы қосымша инвестицияларды тартуда да маңызды рөл атқаратын болады, бұл да экономикалық дамудың маңызды элементі болып табылады.

Осылайша, бухгалтерлік есепті автоматтандыру, олардың қызмет ету көлеміне қарамастан, кәсіпорындар үшін қажет. Бағдарламалық өнімдерді қолдана отырып автоматтандырылған бухгалтерлік есеп жүйесін енгізу бухгалтерлік есептің тиімділігі мен кәсіпорынның одан әрі дамуын қамтамасыз етуге көмектеседі. Алайда, автоматтандыру күрделі және көп уақытты қажет ететін процесс екенін ұмытпаңыз және оны сәтті жүзеге асыру үшін, кем дегенде, онымен байланысты негізгі мәселелерді шешу туралы алдын-ала ойластырған жөн.

Қорытынды. Қорытындылай келе, көптеген бағдарламалық өнімдер бар нарықта белгілі бір Бухгалтерлік ақпараттық жүйені таңдау өте күрделі және кәсіпорынның нақты мақсаттары мен міндеттеріне байланысты екенін атап өтеміз. Кәсіпорында автоматтандырылған АЖ енгізу қолмен жұмыс жасаудан гөрі тиімдірек, бірақ персоналды оқытуға, АЖ жаңартуға және т.б. шығындарға байланысты белгілі бір проблемалар бар, сонымен қатар кейде бағдарламалық өнім кәсіпорынның АЖ-мен үйлеспейтін жағдайлар туындайды.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Данченко Е.В., Боброва Е.А. Автоматизация бухгалтерского учёта // В сборнике: Экономическая безопасность: проблемы, перспективы, тенденции развития Материалы II Международной научно-практической конференции: в 2 частях. – 2015. С. 98-102.

2. Пелькова С.В., Лумяник Н.Н. Сравнительный анализ компьютерных программ для автоматизации бухгалтерского учета // В сборнике: Инновационное развитие России: проблемы и перспективы сборник статей III Международной научно-практической конференции. Под редакцией Т.В. Колосовой, О.А. Лузгиной. – 2014. С. 38-41.

3. Рыжко А.Л., Лобанова Н.М., Рыжко Н.А., Кучинская Е.О. Экономика информационных систем: Учебное пособие. – М.: Финансовый университет. – 2014. – С. 204.

4. Роот Р.В., Вересова А.С. Проблема постановки и автоматизации бухгалтерского управленческого учета // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. – 2014. № 10. – С. 195-198.

5. Таймазова Э.А. Автоматизация бухгалтерского учета как инструмент совершенствования организации бухгалтерского учета на предприятии // Ученые записки Крымского инженерно-педагогического университета. – 2015. № 1 (49). – С. 73-77.

6. Бартеңьев, О.В. 1С: Предприятие: программирование для всех. Базовые объекты и расчеты на одной дискете / О.В. Бартеңьев. – М.: ДиалогМИФИ, 2015. – 460 с.

М.Б. Байдаулетов¹, экономика ғылымдарының кандидаты, доцент м.а.

А.Н. Жәңгір², магистрант

^{1,2} әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы қ., Қазақстан

БУХГАЛТЕРЛІК БАЛАНС ДЕРЕКТЕРІ БОЙЫНША КӘСІПОРЫННЫҢ МҮЛКІ МЕН КӨЗДЕРІН БАҒАЛАУ ЖӘНЕ ҚАРЖЫЛЫҚ ТҰРАҚТЫЛЫҚТЫ ТАЛДАУ

Түйіндеме. Мақалада бухгалтерлік баланс деректеріне сүйене отырып, ұйымның мүлкі мен оның көздерінің өтімділік деңгейін бағалау және қаржылық тұрақтылық коэффициенттеріне талдау қарастырылады. Мақалада ұйымның қаржылық тұрақтылығының анықтамасы берілген. Қаржылық тұрақтылықты бағалау үшін мынадай салыстырмалы көрсеткіштерді пайдалану ұсынылады: автономия коэффициенті; қарыз коэффициенті; өзін-өзі қаржыландыру коэффициенті; меншікті айналым қаражаттарының қамтамасыз етілу коэффициенті; имобилизация коэффициенті; маневрлеу коэффициенті; қаржылық тәуекелдік коэффициенті; қордың меншікті айналым қаражаттарымен қамтамасыз етілу коэффициенті; өндірістік мақсаттағы мүлік коэффициенті; ұзақ мерзімді қарыз қаражаттарын тарту коэффициенті. Осы коэффициенттердің нормативтік мәндері ұсынылады. Сонымен қатар, әр коэффициент мәніне талдау жасалынды. Мақалада баланс негізінде аналитикалық баланс құрылып, есептік кезеңдегі өзгерістер; абсолюттік шама; көрсеткіштердің өзгеруі кестелері талданды. Сондай-ақ, ұйым активтері мен міндеттемелерінің өтімділік деңгейіне назар аударылды. Деңгей негізінде арнайы кестелер құрылып, теңсіздіктердің сақталған және сақталмағандығына қорытынды жасалынды. Жалпы өтімділік коэффициенті анықталды. Қазіргі уақытта қазіргі әлемдік экономикалық дағдарыс кезеңінде кәсіпорындардың тәуелсіздігі, олардың экономикалық және құқықтық жауапкершілігі артып келеді. Осыған байланысты шаруашылық жүргізуші субъектілердің қаржылық тұрақтылығы жоғары мәнге ие болады. Мұның бәрі олардың қаржылық жағдайын, мүліктің болуын, орналастырылуын және пайдаланылуын талдаудың рөлін едәуір арттырады.

Түйінді сөздер: қаржылық тұрақтылық, бухгалтерлік баланс, ұйым активтерін бағалау, ұйым мүлкі көздерін бағалау, аналитикалық баланс.

Кіріспе. Кез-келген кәсіпорын үшін пайда табу және тұрақты қаржылық тұрақтылық оның жұмысының мақсаты болып табылады, оған жету үшін басқару тактикасы мен стратегиясы жасалады. Қазіргі нарықтық экономика жағдайында, кәсіпорындар өзгертін бәсекелестік ортаға, тұтынушылардың қалауы мен ұлттық саясатқа бейімделуі керек болған кезде, уақтылы қаржылық талдау және оның негізінде жедел және стратегиялық басқару шешімдерін қабылдау айтарлықтай бәсекелестік

артықшылық болып табылады. Толық және сенімді ақпаратты талдауға негізделген кәсіпорынды тиімді басқарудың рөлі едәуір артады.

Әр түрлі қаржылық көрсеткіштерді талдау және бағалау негізінде басқарушылық шешімдер қабылдауға жүйелі көзқарас шығындарды азайтуға қол жеткізуге мүмкіндік береді. Қаржылық есептілікті талдау арқылы қоршаған ортаның қарым-қатынасындағы мүмкіндіктерді анықтау тиімді басқару қызметін дамытуға ықпал етеді [1].

Сараптамалық бөлім. Мақала объектісі – «Шымкент Мұнай Өнімдері» АҚ болып табылады. Ұйымның бухгалтерлік балансы арқылы кәсіпорынның мүлкі мен көздерін бағалайтын және өтімділік пен қаржылық тұрақтылығын талдайтын боламыз.

Кесте 1 – Аналитикалық баланс: есептік кезеңдегі өзгерістер

Рет №	Баланс баптары	Есептік кезең басындағы мәлімет		Есептік кезең соңындағы мәлімет		Есептік кезеңдегі өзгерістер	
		сома, мың тг	үлес салмағы, %	сома, мың тг	үлес салмағы, %	мың тг	%
1	ҚМА	392341,09	86,17	694064,57	92,03	301723,48	100,96
2	ҰМА	62953,02	13,83	60098,63	7,97	-2854,39	-0,96
3	ҚММ	477858,12	104,96	338051,21	44,82	-139806,91	-46,78
4	ҰММ	-	-	-	-	-	-
5	Капитал	-21891,56	-4,81	416784,44	55,26	438676	146,78
	Жалпы	1303601,75	100,00	2203063,43	100,00		

Ескерту – қолданылған әдебиет негізінде автормен құрастырылған [2]

Ұйымның Бухгалтерлік Балансы негізінде аналитикалық кесте арқылы ұйымның екі есепті кезеңдер айырмасын табу арқылы, талдау жасаймыз. 1-кестедегі аналитикалық баланс жалпы сомалары арқылы жасалған болса, 2-кестеде кеңірек ашылып, активтер мен міндеттемелердің түрлеріне тоқталып жасалынған [2; 3; 4].

Ұйым бухгалтерлік балансы (2020 жыл) негізінде жасалған бұл аналитикалық 1-кестеден көретініміз:

- қысқа мерзімді активтер 2020 жылдың бастапқы қалдықтарына қарағанда жыл соңындағы қалдықтан 301724 сомаға артып тұр.

- ал ұзақ мерзімді активтер өткен жылмен салыстырмалы түрде 2854,39-ға кеміген. Ал барлық жиынна қатысты пайызға шаққанда -0,96%-ға өзгеріс беріп тұр.

- қысқа мерзімді міндеттемелердің артуы шот кредитінде жазылуы себепті де, жыл соңындағы ҚММ мерзімі 139806,91-ге кеміп тұр. Бұл -46,78%-ға кем пайызға баланс валютасына өзгеріс енгізген.

- ұзақ мерзімді міндеттемелер компания бухгалтерлік баласында көрсетілмеген.

- капитал сомасы жыл басы бойынша -21891,65 көрсетіп тұрған болса, салыстырмалы түрде жыл басы мен соңы айырмасы 438676,01, сәйкесінше 146,78%-ға тең. Бұдан капитал өсімі болғанын байқаймыз.

1-кесте мәліметтерінен көріп отырғанымыздай, қысқа мерзімді активтердің бухгалтерлік балансқа сүйене отырып жасалынған, 1) ақша қаражаттары және олардың эквиваленттері; 2) дебиторлық берешек; 3)

тауарлы-материалдық қорлар; 4) басқа да қысқа мезімді активтер тізімі бейнеленген.

Кесте 2 – Аналитикалық баланс: абсолюттік шама

Баланс баптары-ның атауы	Абсолюттік шама		Үлес салмағы	
	есептік кезең басындағы	есептік кезең соңындағы	есептік кезең басындағы	есептік кезең соңындағы
Актив	455 294,105	754 163,201	100	100
Қысқа мерзімді активтер:				
АҚ және олардың эквиваленті	97 168,62	35 813,12	24,77	5,16
Дебиторлық берешек	-286 346,12	-125 483,37	-72,98	-18,08
ТМҚ	581 389,20	772 103,99	148,18	111,24
Өзге ҚМА	393,88	223,49	0,10	0,03
Жалпы ҚМА	392341,09	694064,57	100	100
Ұзақ мерзімді активтер:				
НҚ	62 074,44	59 255,97	98,60	98,60
МЕА	878,58	842,66	1,40	1,40
Жалпы ҰА	62 953,02	60 098,63	100	100
Пассив	455 966,555	754 835,65	100	100
Қысқа мерзімді міндеттемелер:				
Қарыздар	332 330	508 310	69,55	150,36
Кредиторлық берешек	-18 062,69	-344 746,28	-3,78	-101,98
Төленуге тиісті өзге де салықтар	10 155,39	54 250,64	2,13	16,05
Жұмысшыларға сыйақы бойынша міндеттемелер	4 900,72	18 139,33	1,03	5,37
Ағымдағы өзге де міндеттемелер	148 534,69	121 036,86	31,08	35,80
Жалпы ҚММ	477 858,12	338 051,21	100	100
Ескерту – Стандартты аналитикалық кесте негізінде автормен құрастырылған				

Сәйкесінше, 1 пункт бойынша жыл басындағы ҚҚА ішіндегі үлес салмағы 24,77 пайызды құрайды. Және бұл көрсеткіш жыл соңындағы үлес салмақтан 19,61 пайызға көп. 2 пункт бойынша жыл басындағы ҚҚА ішіндегі үлес салмағы – 72,98 пайызды құрайды. Және бұл көрсеткіш жыл соңындағы үлес салмақтан 54,9 пайызға кем. 3 пункт бойынша жыл басындағы ҚҚА ішіндегі үлес салмағы 148,18 пайызды құрайды. Және бұл көрсеткіш жыл соңындағы үлес салмақтан 36,94 пайызға артық. 4 пункт – басқа да қысқа мезімді активтер бойынша жыл басындағы ҚҚА ішіндегі үлес салмағы 0,1 пайызды құрайды. Және бұл көрсеткіш жыл соңындағы үлес салмақтан 0,07 пайызға артық.

3-кесте талдауы кесте түрінде келесі 4 және 5-кестелерде бейнеледік.

1) Жыл ішінде көрсеткіштердің өзгеруі:

- Қысқа мерзімді активтердің 301 723,48-ға артуы;
- Ұзақ мерзімді активтердің 2 854,39-ға кемуі;
- Қысқа мерзімді міндеттемелердің де 139 806,91 кемуі байқалады.

Кесте 3 – Аналитикалық баланс: көрсеткіштердің өзгеруі

Баланс баптарының атауы	Көрсеткіштердің өзгеруі			
	Абсолюттік	Үлес салмағындағы өзгерістер	Кезең басындағы шамаға, %-бен	Баланс жиынның өзгеруіне %-бен
АҚ және олардың эквиваленті	-61 355,50	-19,61	24,77	-20,3350101
Дебиторлық берешек	160 862,75	54,9	-72,98	53,31462768
ТМҚ	190 714,79	-36,94	148,18	63,20846823
Өзге ҚМА	-170,39	-0,07	0,1	-0,05647224
Жалпы ҚМА	301 723,48	0	100	100
НҚ	-2 818,47	0	98,6	98,74158752
МЕА	-35,92	0	1,4	1,25841248
Жалпы ҰА	-2 854,39	0	100	100
Берешектер	175 980,00	80,81	69,55	-125,873607
Кред.берешік	-326 683,59	-98,2	-3,78	233,6676993
Төленуге тиісті өзге де салықтар	44 095,25	13,92	2,13	-31,5401077
Жұмысшыларға сыйақы бойынша міндеттемелер	13 238,61	4,34	1,03	-9,46921007
Ағымдағы өзге де міндеттемелер	-27 497,83	4,72	31,08	19,66843413
Жалпы ҚММ	-139 806,91	0	100	100
Ескерту – Стандартты аналитикалық кесте негізінде автормен құрастырылған				

- 2) Көрсеткіштердің үлес салмағын
- қысқа мерзімді активтердің үлес салмағының 5,86%-ға артуы байқалады;
 - ұзақ мерзімді активтердің үлес салмағының -5,86%-ға кемуі;
 - қысқа мерзімді міндеттемелердің үлес салмағының -60,02%-ға кемуі көрініс табады.

Кесте 4 – Аналитикалық талдау нәтижесі бойынша ұйым активтері және пассивтерінің оң нәтижелері

Баланстың актив жағының оң нәтижелері	Баланстың пассив жағының оң нәтижелері
Қысқа мерзімді активтердің алдыңғы жылмен салыстырғанда 301 723,48-ке артуы;	Жарғылық капиталдың өсуі;
Тауарлы-материалдық қорлардың 190 714,79 артуы;	Резервтік капиталдың артуы;
Негізгі құралдардың құнының -2 818,47 кемуі;	Алдағы мерзім кірістерінің артуы;
	Басқа да ағымдағы міндеттемелердің -27 497,83 кемуі;
	Кредиттік берешектің -326 683,59-ге кемуі;
Ескерту – автормен құрастырылған	

Кесте 5 – Аналитикалық талдау нәтижесі бойынша ұйым активтері және пассивтерінің теріс нәтижелері

Баланстың актив жағының теріс нәтижелері	Баланстың пассив жағының теріс нәтижелері
Қысқа мерзімді деб.берешетерінің алдыңғы жылмен салыстырғанда 160 862,75 артуы;	Кредиторлық берешектің артуы байқалған жағдайда;
Ақша қаражаттарының -61 355,50 кемуі;	Кредит көлемінің артуы байқалған жағдайда;
Дебиторлық берешектің кемуі байқалған жағдайда;	Резервтік капиталдың кемуі байқалған жағдайда;
Тауарлы материалдық қорлардың кемуі байқалған жағдайда;	Ұйым фондының кемуі байқалған жағдайда;
Ескерту – Автормен құрастырылған	

6-кестеде ұйым активтерін өтімділік деңгейлері бойынша топтастырдық. Түстерінің қанық болуына байланысты деңгейлері өсетінін білдіреді.

Кесте 6 – Ұйым активтерінің өтімділік деңгейі кестесі

Активтер	01.01.2020 ж.	31.12.2020 ж.
I. Қысқа мерзімді активтер:		
АҚ және олардың эквиваленті	97 168,62	35 813,12
Дебиторлық берешек	-286 346,12	-125 483,37
ТМҚ	581 389,20	772 103,99
Өзге ҚМА	393,88	223,49
Жалпы ҚМА	392341,09	694064,57
II Ұзақ мерзімді активтер:		
НҚ	878,58	842,66
МЕА	62 953,02	60 098,63
Кейінге қалдырылған салық активтері	-	-
Өзге де ұзақ мерзімді активтер	-	-
Жалпы ҰМА	62 953,02	60 098,63
Баланс	455 294,105	754 163,201
Ескерту – автормен құрастырылған		

Нәтижелер мен талқылаулар. 6-кесте бойынша ұйым активтерін өтімділік деңгейлері келесідей түрлерге бөліп қарастырылды:

I деңгейге: Ең өтімді активтер: ақша қаражаттары және олардың эквиваленттері; дебиторлық берешектер;

II деңгейге: Тез өткізілетін активтер: тауарлы-материалдық қорлар; өзге де қысқа мерзімді активтер;

III деңгейге: Баяу өткізілетін активтер: негізгі құралдар; материалдық емес активтер;

IV деңгейге: Қиын өткізілетін активтер: кейінге қалдырылған салық активтері; өзге де ұзақ мерзімді активтер жатқызылды.

7-кестеде ұйым міндеттемелерінің өтімділік деңгейлері бойынша топтастырдым. Түстерінің қанық болуына байланысты деңгейлері өсетінін білдіреді.

7-кесте бойынша ұйым міндеттемелерінің өтімділік деңгейлері келесідей түрлерге бөліп қарастырылды:

I деңгейге: Неғұрлым тез төленуге тиісті міндеттемелер: қысқа мерзімді кредиторлық берешек;

II деңгейге: Қысқа мерзімді міндеттемелер: қысқа мерзімді қарыздар; өзге де қысқа мерзімді міндеттемелер;

III деңгейге: Ұзақ мерзімді міндеттемелер: салықтық міндеттемелер; өзге де міндетті және ерікті төлемдер бойынша міндеттемелер;

IV деңгейге: Тұрақты міндеттемелер: ұзақ мерзімді қаржылық міндеттемелер; кейінге қалдырылған салықтық міндеттемелер жатқызылды.

Кесте 7. Ұйым міндеттемелерінің өтімділік деңгейі кестесі

Пассивтер	01.01.2020 ж.	31.12.2020 ж.
III. Қысқа мерзімді міндеттемелер		
Қысқа мерзімді кредиторлық берешек	-18 062,69	-344 746,28
Қысқа мерзімді қарыздар	332 330	508 310
Өзге де қысқа мерзімді міндеттемелер	148 534,69	121 036,86
Салықтық міндеттемелер	10 155,39	54 250,64
Өзге де міндетті және ерікті төлемдер бойынша міндеттемелер	4 900,72	18 139,33
Жалпы қысқа мерзімді міндеттемелер	477 858,12	338 051,21
IV. Ұзақ мерзімді міндеттемелер		
Ұзақ мерзімді қаржылық міндеттемелер	-	-
Кейінге қалдырылған салықтық міндеттемелер	-	-
Жалпы ұзақ мерзімді міндеттемелер	0	0
Баланс	455 966,555	754 835,65
Ескерту – автормен құрастырылған		

6 және 7-кестелер бойынша талдау келесі 8-кестеде бейнеленеді. Бұл кесте бойынша 9, 7-кесте нәтижелерін жалпы сомаларын деңгейлерге бөліп жазылады.

8-кесте бойынша келесі теңсіздіктердің сақталған/сақталмағанына талдау жасадық:

$A1 \geq P1$ сақталмаған. Неғұрлым тез төленуге тиісті міндеттемелер ең өтімді активтерден жыл басы бойынша 171114,81 артық; жыл соңы бойынша 255076,03 айырмашылық бейнеліп тұр.

$A2 \geq P2$ сақталған. Тез өткізілетін активтер қысқа мерзімді міндеттемелерден 2019 жылға 155174 артық; 2020 жылға 260913 артық.

$A3 \geq P3$ сақталған/сақталмаған. Баяу өткізілетін активтер ұзақ мерзімді міндеттемелерден жыл басы бойынша 48775,49 артық; жыл соңы бойынша ұзақ мерзімді міндеттемелер баяу өткізілетін активтерден 11448,68 артық.

$A4 \leq P4$

Кесте 8 – Топтастыру нәтижесі бойынша активтер мен пассивтер сомасы

Актив	Сомасы, теңге		Пассив	Сомасы, теңге		Төлем артықшылығы, жетіспеушілігі	
	01/20 ж.	12/20 ж.		01/20 ж.	12/20 ж.	2019 ж.	2020 ж.
Ең өтімді активтер	-189178	-89670,3	Неғұрлым тез төленуге тиісті міндеттемелер	-18062,7	-344746,2	-171114,8	255076,03
Тез өткізілетін активтер	581783	772328	Қысқа мерзімді міндеттемелер	480865	629347	100918,1	142980,5
Баяу өткізілетін активтер	63831,6	60941,3	Ұзақ мерзімді міндеттемелер	15056,1	72389,97	48775,49	-11448,68
Қиын өткізілетін активтер	-	-	Тұрақты міндеттемелер	-	-	-	-
Жиыны:	456437	743599	Жиыны:	477858,1	356990,6	-21420,93	386608
Ескерту – Қаржылық есептілік негізінде автормен құрастырылған							

Жалпы өтімділік коэффициентін есептеу.

Жалпы өтімділік коэффициенті келесі формула (1) арқылы есептеледі:

$$Көж = \frac{aA1 + bA2 + cA3}{aП1 + bП2 + cП3}; \quad (1)$$

Мұндағы, a = 1; b = 0,5; c = 0,3. Мәндерін формулаға қою арқылы келесі дайын формуланы (2) аламыз:

$$Көж = \frac{A1 + 0,5A2 + 0,3A3}{П1 + 0,5П2 + 0,3П3}; \quad (2)$$

Осы формула арқылы, кесте мәліметтері бойынша 2019 жылға және де 2020 жылға коэффициенттер мәнін шығардық:

$$\begin{aligned} 2019 \text{ жыл: } Көж &= \frac{A1 + 0,5A2 + 0,3A3}{П1 + 0,5П2 + 0,3П3} = \\ &= \frac{-189177,50 + 0,5 \times 581783,08 + 0,3 \times 63831,6}{-18062,69 + 0,5 \times 480865 + 0,3 \times 15056,11} = \\ &= \frac{120863,52}{226886,643} = 0,532704431 \end{aligned}$$

$$2020 \text{ жыл: } Көж = \frac{A1 + 0,5A2 + 0,3A3}{П1 + 0,5П2 + 0,3П3} =$$

$$= \frac{-89\,670,25 + 0,5 \times 772\,327,48 + 0,3 \times 60941,29}{-344746,28 + 0,5 \times 629347 + 0,3 \times 72389,97} =$$

$$= \frac{314775,877}{681136,771} = 0,462133143$$

Коэффициенттік талдау

Өтімділіктің жалпы коэффициентінің мәні 0,9-дан кем болмауы қажет. Бірақ қарастырылып отырған 2019 және 2020 жылдардағы мәні 0,53 және 0,46-ға тең болып тұр.

Жалпы өтімділік коэффициенті 0,9-ға тең немесе одан жоғары болса, онда бұл ұйымның барлық міндеттемелері бойынша есеп айырысу қабілетін көрсетеді. Ұйым балансында 0,9-дан кем болуына байланысты, ұйымның барлық міндеттемелерін өтей алмайтындығын көре аламыз.

Қаржылық тұрақтылық қаржылық ресурстарды тиімді қалыптастыру, бөлу және пайдалану арқылы анықталады, ал төлем қабілеттілігі оның сыртқы көрінісі болып табылады. Қаржылық тұрақтылық барлық қаржылық-экономикалық қызмет процесінде қалыптасады және ұйымның жалпы тұрақтылығының негізгі құрамдас бөлігі болып табылады.

Қаржылық тұрақтылықты талдау активтер мен міндеттемелер көрсеткіштерінің тепе-теңдігін белгілейтін баланстың негізгі формуласынан туындайды, ол келесі түрге ие:

$$A_{\text{ҚМ}} + A_{\text{ҰМ}} = M_{\text{ҚМ}} + M_{\text{ҰМ}} + K \quad (3)$$

мұндағы: $A_{\text{ҚМ}}$ – қысқа мерзімді активтер; $A_{\text{ҰМ}}$ – ұзақ мерзімді активтер; $M_{\text{ҚМ}}$ – қысқа мерзімді міндеттемелер; $M_{\text{ҰМ}}$ – ұзақ мерзімді міндеттемелер; K – капитал.

Қаржылық тұрақтылық пен төлем қабілетсіздігі тәуекелі көбінесе ұйымның капитал құрылымына, оның активтерінің түріне және олардың арасындағы қатынасқа байланысты. Ұйым үшін қарыз капиталы белгілі бір тәуекелге ие, өйткені ұйымның қаржылық жағдайына қарамастан, несиелер мен олар бойынша пайыздар белгіленген мерзімде төленуі керек. Ұйымның өз міндеттемелерін орындай алмауы шығындардың пайда болуына және соның салдарынан бүкіл меншікті капиталды иемденуге әкеледі. Ұйым үшін бұл жағдай банкроттыққа айналуы мүмкін.

Меншікті капиталдың ерекшелігі оның өзгермейтіндігінде, сонымен қатар ол міндетті түрде пайда табуға кепілдік бермейді. Оның қауіптілігі тұрғысынан бұл мәселенің екі жағы бар. Бір жағынан, меншікті капитал ұйымның негізгі тәуекел капиталы болып табылады, ал екінші жағынан, меншікті капитал аз тәуекелмен байланысты және пайыздарды төлеу бойынша міндетті талаптар жоқ [5].

1) Қаржылық тәуелсіздік коэффициенті арқылы меншікті қаражаттардың қаржыландыру көздерінің жалпы сомасындағы үлесін көре отырып, жыл басына -0,05, ал жыл соңы бойынша 0,55, яғни ұйымның қаржылық жағдайы тұрақты және кредиторларға тәуелсіз екендігін айта аламыз.

2) Қарыз коэффициенті автономия коэффициенті секілді ұйымның тәуелсіздік деңгейін сипаттап тұр. 1-ден жоғары мән ақша қаражаттары тапшылығын білдіреді.

Ұйым бойынша қаржылық тұрақтылық көрсеткіштерін 9-кестеде қарастырамыз:

Кесте 9 – Ұйымның қаржылық тұрақтылық көрсеткіштері

№	Көрсеткіштер	Жыл басына	Жыл соңына	Ауытқу	Ұсынылатын мән
1	Автономия коэффициенті	-0,05	0,55	-0,60	> 0,5
2	Қарыз коэффициенті	-21,83	0,81	-22,64	≤ 1
3	Өзін-өзі қаржыландыру коэффициенті	-0,05	1,23	-1,28	> 1
4	Меншікті айналым қаражаттарының қамтамасыз етілу коэффициенті	-0,22	0,51	-0,73	> 0,1
5	Иммуобилизация коэффициенті	0,16	0,09	0,07	*
6	Маневрлеу коэффициенті	3,91	0,85	3,05	> 0,5
7	Қаржылық тәуекелдік коэффициенті	1,19	0,53	0,66	≤ 0,5
8	Қордың меншікті айналым қаражаттарымен қамтамасыз етілу коэффициенті	0,17	0,05	0,12	0,6-0,8
9	Өндірістік мақсаттағы мүлік коэффициенті	1,42	1,10	0,31	> 0,5
10	Ұзақ мерзімді қарыз қаражаттарын тарту коэффициенті	0	0	0,00	**
Ескерту – әдебиет [5] негізінде автормен құрастырылған					
Ескерту – * көрсеткіштің ұлғаюы қолайлы процесс ретінде қарастырылады;					
** көрсеткіштің азаюы қолайлы процесс ретінде қарастырылады					

3) Өзін-өзі қаржыландыру коэффициенті арқылы ұйымның жыл соңына қаржылық тұрақтылығы үшін қажетті меншікті қаражаттарының бар екендігін көруімізге болады.

4) Меншікті айналым қаражаттарының қамтамасыз етілу коэффициенті жыл соңындағы нәтижесі арқылы ұйымның меншікті айналым қаражаттарының бар екендігін айта аламыз.

5) Иммуобилизация (шашырату) коэффициенті неғұрлым жоғары болуы жақсы нәтиже береді. Ұйым бойынша жыл басында да, жыл соңында да 1-ден төмен көрсеткіш болғандықтан, активтер өтімділік деңгейінің, сонымен қатар болашақта қысқа мерзімді міндеттемелер бойынша жауап беру мүмкіндігінің төмен екендігін айтуға болады. Алайда көрсеткіштің теріс емес екендігін ескерген жөн.

6) Маневрлеу коэффициенті ұйымның өзінің меншікті қаражаттар көзі есебінен меншікті қаражаттарының айналымдылық деңгейін ұстап тұру қабілеті жоғары екенін көрсетіп тұр.

7) Қаржылық тәуелділік коэффициенті (тұрақсыздық) ұйымның жыл соңындағы нәтижесі бойынша қаржылық жағдайы тұрақты.

8) Қорды меншікті айналым қаражаттарымен қамтамасыз ету коэффициенті бойынша ұйыма қоры меншікті қаржыландыру көзінен қамтамасыз етілмеген және қарыз қаражаттарын тартуды қажет етеді.

9) Өндірістік мақсаттағы мүлік коэффициенті жыл басына да, жыл соңына да маңызды ұйым қаражаттарының құрылымы жоғары екенін сипаттайды.

10) Ұзақ мерзімді қарыз қаражаттарын тарту коэффициентінің бар болуы қаржылық тұрақтылықтың әлсіреуіне әкеледі. Ал ұйымның ұзақ мерзімді міндеттемелерінің жоқ болуы арқылы көрсеткіш мәне 0-ге тең. Бұл ұйымның қаржы жағдайының жоғары екендігін көрсетеді.

Қорытынды. Қорытындылай келе, ұйымға аналитикалық баланс, нақты айтқанда есепті кезеңдегі өзгерістер; абсолюттік шама; активтерінің өтімділік деңгейі кестесі; міндеттемелерінің өтімділік деңгейі кестесі құрастырылды. Сонымен қатар, жалпы өтімділік деңгейі анықталып, коэффициенттік талдау жасалынды. Қаржылық тұрақтылық бойынша түрлі көрсеткіштер анықталды, талданды. Ұйымның бухгалтерлік балансында өткен жылмен салыстырмалы түрде өсім байқалады. Сондай-ақ, он көрсеткіштің сегізінде ұсынылатын мәндерге сәйкес келуі арқылы, қаржы тұрақтылық жағдайы жоғары деген қорытындыға келе аламыз.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Авеев Э.В. Анализ бухгалтерской отчетности как основа для принятия управленческих решений / Э.В. Авеев, В.С. Тостаева // Вестник ИКИАТ. – 2016. № 2 (33). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/analizbuhgalterskoy-otchetnosti-kak-osnova-dlya-prinyatiyaupravlencheskih-resheniy>

2. Ұйымның 2020 жылға құрылған «Бухгалтерлік балансы»

3. Ұйымның 2020 жылға құрылған «Ақша-қаражаттарының қозғалысы туралы есептілігі»

4. Ұйымның 2020 жылға құрылған «Пайда және зиян туралы есептілігі»

5. Джаншанло Р.Е. Финансовый анализ: Учебное пособие / Р.Е. Джаншанло. – Алматы: Қазақ Университеті, 2015. – 306 с

М.Б. Байдаулетов¹, кандидат экономических наук, и.о. доцента

А.Н. Жәңгір², магистрант

^{1, 2} Казахский Национальный университет имени аль-Фараби,
г. Алматы, Казахстан

Оценка имущества и источников предприятия по данным бухгалтерского баланса и анализ финансовой устойчивости

Аннотация. В статье рассматривается оценка уровня ликвидности имущества организации и ее источников на основе данных бухгалтерского баланса и анализ коэффициентов финансовой устойчивости. В статье дается определение финансовой устойчивости организации. Для оценки финансовой устойчивости рекомендуется использовать следующие сравнительные показатели: коэффициент автономии; коэффициент долга; коэффициент самофинансирования;

коэффициент обеспеченности собственных оборотных средств; коэффициент иммобилизации; коэффициент маневрирования; коэффициент финансового риска; коэффициент обеспеченности фонда собственными оборотными средствами; коэффициент имущества производственного назначения; коэффициент привлечения долгосрочных заемных средств. Предлагаются нормативные значения этих коэффициентов. Кроме того, был проведен анализ значения каждого коэффициента.

В статье был составлен аналитический баланс на основе баланса и проанализированы таблицы изменений за отчетный период; абсолютная величина; изменение показателей. Также было обращено внимание на уровень ликвидности активов и обязательств организации. На основе уровня были составлены специальные таблицы и сделан вывод о том, что неравенства сохранились и/или не сохранились. Определен общий коэффициент ликвидности. В настоящее время в период современного мирового экономического кризиса растет самостоятельность предприятий, их экономическая и правовая ответственность. В связи с этим большое значение приобретает финансовая устойчивость хозяйствующих субъектов. Все это значительно повышает роль анализа их финансового состояния, наличия, размещения и использования имущества.

Ключевые слова: финансовая устойчивость, бухгалтерский баланс, оценка активов организации, оценка источников имущества организации, аналитический баланс.

M.B. Baidautov¹, candidate of economic sciences, associate professor

A.N. Zhaggir², undergraduate

^{1,2} al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

Assessment of the company's assets and sources according to the balance sheet data and analysis of financial stability

Abstract. The article considers the assessment of the level of liquidity of the organization's property and its sources based on the balance sheet data and the analysis of financial stability coefficients. The article defines the financial stability of the organization. To assess financial stability, it is recommended to use the following comparative indicators: autonomy coefficient; debt coefficient; self-financing coefficient; own working capital security coefficient; immobilization coefficient; maneuvering coefficient; financial risk coefficient; the coefficient of the fund's own working capital; the coefficient of industrial property; the coefficient of attraction of long-term borrowed funds. Normative values of these coefficients are proposed. In addition, an analysis of the value of each coefficient was carried out.

The article compiled an analytical balance sheet based on the balance sheet and analyzed tables of changes for the reporting period; absolute value; change in indicators. Attention was also drawn to the level of liquidity of the organization's assets and liabilities. Based on the level, special tables were compiled and it was concluded that inequalities remained and/or did not survive. The total liquidity ratio has been determined. Currently, during the current global economic crisis, the independence of enterprises, their economic and legal responsibility is growing. In this regard, the financial stability of economic entities is of great importance. All this significantly increases the role of analyzing their financial condition, availability, placement and use of property.

Keywords: financial stability, balance sheet, assessment of assets of the organization, assessment of sources of property of the organization, analytical balance.

Ж.З. Оралбаева¹, экономика ғылымдарының кандидаты, профессор

Б.Қ. Қалдыбек², магистрант

^{1,2} әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы қ., Қазақстан

ҰЙЫМНЫҢ ҚАРЖЫЛЫҚ ТҰРАҚТЫЛЫҒЫНА ТАЛДАУ ЖҮРГІЗУ ӘДІСТЕМЕЛЕРІ

Түйіндеме. Мақалада ұйымның қаржылық тұрақтылығын бағалау үшін көп факторлы талдаудың маңыздылығы көрсетілген. Қаржылық тұрақтылықтың мәні анықталады және ұйым үшін ең қолайлы деп танылатын әдістемелерге жеке түсініктеме беріледі. Сонымен қатар, мақалада ұйымның қаржылық талдау әдістемесінің негізін құрайтын көрсеткіштерге ерекше назар аударылады. Салыстырмалы көрсеткіштер ретінде әрекет ететін және қаражат көздерінің сапалық құрамын бағалауға мүмкіндік беретін қаржылық коэффициенттерді есептеу механизмі ұсынылған. Абсолютті көрсеткіштер және олардың ағымдағы активтерді қалыптастыруда ұйым пайдаланатын көздерді көрсететін қаржылық тұрақтылық түрін анықтаумен қатар, сипаттама беріледі. Ұйымның қаржылық тұрақтылығы, ерекшеліктері, кейбір мәселелері қарастырылып қана қоймай, қаржылық тұрақтылықты қамтамасыз ете отырып, оны арттыру жолдарына әсер етуші әдістемелер де қарастырылған. Тұрақтылықты қамтамасыз ету жолдарын ұсыну ұйымның қаржылық ресурстар деңгейіне, қорына негізделген, сондай-ақ оларды тарту көздері мен қарыз қаражатын пайдаланудың тиімділігі қарастырылған. Қосымша әдістермен қатар, әрбір көрсетілген әдіс пен тәсілдерді есептеу формулалары мен мағынасы жағынан сипаттама берілді. Мақалада көлденең, тік және статистикалық талдау түрінде ұйымның қаржылық тұрақтылық көрсеткіштерін талдауда қолданылатын жалпы экономикалық әдістер атап өтілді, талдаудың негізгі әдістеріне түсініктеме берілді.

Түйінді сөздер: қаржылық тұрақтылық, абсолютті көрсеткіштер, салыстырмалы көрсеткіштер, қаржылық тұрақтылық түрлері, қаржылық тұрақтылық коэффициенттері, *pe st*, SWOT-талдау.

Кіріспе. Қазіргі жағдайда ұйымның қаржылық қызметі, ең алдымен, оның дамуының экономикалық тұрақтылығын сақтауға бағытталуы керек. Осы кезеңде ұйымның нақты қаржылық жағдайын және оның тұрақтылық дәрежесін бағалау, анықтау қажеттілігі туындайды. Өйткені, бұл тек ұйымның өздері үшін ғана емес, сонымен қатар көптеген ұйымдар, акционерлер, әсіресе болашақ инвесторлар үшін үлкен маңызға ие.

Қаржылық тұрақтылығы қалыптасқан ұйым инвестицияларды тарту, несие алу, жеткізушілер мен тұтынушыларды таңдау деген секілді артықшылықтарға ие болады. Бұл ұйымның нарықтық жағдайдың күтпеген өзгеруіне қарамастан, төлем қабілетсіздігі және банкроттықтың шетінде қалу қаупіне аз ұшырайды. Сол себепті, кез-келген ұйым үшін

оның қаржылық тұрақтылығына талдау жүргізу маңызды болып табылады.

Нарықта табысты жұмыс істеу және әрекетке қабілетті күресті жүргізу үшін ұйымның қаржылық тұрақтылығын тұрақты талдау қажет, сондықтан қаржылық жағдай туралы талдау қорытындылары акционерлер мен ұйым басшылығына ұйымның жағдайын бір сәтте анықтауға, оның дамуына болжам жасауға және өсудің ең қолайлы векторын таңдауға мүмкіндік береді. Сонымен қоса, қаржылық тұрақтылықты талдау хронологиясы, қаржылық тұрақтылық коэффициенттері мен қаржылық тұрақтылықтың абсолютті көрсеткіштері, сипаттамалары мен мағыналары ашып көрсетілді [1].

Сараптамалық бөлім. Инвестициялық және инновациялық жобаларды белсенді әзірлеу кезеңінде Қазақстан Республикасындағы ұйымның қаржылық тұрақтылығы мәселесі ерекше өзекті болып отыр. Ұйым үшін маңызды орын негізгі құралдар мен ақша қорына тиесілі.

Қаржылық тұрақтылықты талдау ұйымның экономикалық қызметінің фактілері туралы ақпараттық ресурстарды жинау, қаржылық жағдайдың коэффициенттерін талдаудың онтайлы әдісін таңдау, шарттық қатынастар негізінде ақшалай есеп айырысу саласындағы серіктестермен өзара әрекеттесу арқылы ұйымдардың төлем қабілеттілігі мен қаржылық тұрақтылығын сақтауға бағытталған міндетті, тоқтаусыз жұмыс істейтін процесті білдіреді.

Қаржылық тұрақтылықты бағалаудың әдістемелік құралдары көптеген әдеби дереккөздерде экономикалық талдаудың келесі әдістерін толық сипаттайды: баланстық есептілікке сәйкес қаржылық тұрақтылықтың түрін анықтауға, коэффициенттердің салыстырмалы көрсеткіштер жүйесін қолдануға, сондай-ақ сараптамалық талдау әдісін қолдануға негізделген.

Нарықтық экономика жағдайында ұйымның қаржылық жағдайын талдаудың негізгі мақсаттары:

- қаржылық жағдайға баға беру және оның есеп беруіндегі өзгерісі;
- активтер мен олардың қалыптасу көздері арасындағы сәйкестікті, оларды таратудағы рационалды және пайдаланудағы тиімділікті зерттеу;
- айналым капиталының көлемін, оның өсуін немесе кемуін, ағымдағы міндеттемелермен арақатынасын анықтау;
- баланстың өтімділігін, ұйымның қаржылық тұрақтылығының және төлеу қабілеттілігінің абсолютті және салыстырмалы көрсеткіштерін анықтау.

Бухгалтерлік есептілік негізінде әрбір ұйымда 1-кестеде көрсетілгендей кезеңдерге сәйкес қаржылық тұрақтылықты бағалауды жүргізу ұсынылады. Ұйымның қаржылық тұрақтылығын сипаттайтын қаржылық коэффициенттерді талдау динамика бойынша жүзеге асырылады және нәтижелер ұсынылған мәндермен салыстырылады.

Бұл кестеде көрсетілген кезеңдер кез-келген ұйымда жедел есеп беруді құруға негізделген, бұл әртүрлі қауіптерді уақтылы анықтауға ықпал етеді. Бұл жағдайда қаржылық тұрақтылықты талдау әдістері ақпаратты іздеу мен талдаудан, басқарушылық шешімдер қабылдау үшін ұсыныстар жасаудан тұрады.

Кесте 1 – Қаржылық тұрақтылықты талдау хронологиясы

Кезең	Кезең сипаттамасы
Көлденең жоспардың қаржылық жағдайына талдау жүргізу	– есепті кезеңдегі қаржылық коэффициенттерді алдыңғы кезеңнің ұқсас көрсеткіштерімен салыстыру
Тік жоспардың қаржылық жағдайына талдау жүргізу	– капиталдың құрылымы мен құрамын, ақша қаражаттары мен активтер ағынын талдау
Салыстырмалы қаржылық талдау жүргізу	– ұйым көрсеткіштерін сала бойынша орташа мәндермен салыстыру; – есептік және жоспарлы қаржылық көрсеткіштерді салыстыру
Қаржылық коэффициенттерге талдау жүргізу	– абсолютті және салыстырмалы көрсеткіштердің көмегімен қаржылық тұрақтылыққа талдау жүргізу
Ескерту – [1, б. 65] дереккөз негізінде автор жасаған	

Талдау аяқталғаннан кейін ұйымның қаржылық тұрақтылық деңгейі туралы қорытынды жасау қажет. Талдау қорытындысы абсолютті, қалыпты, тұрақсыз немесе дағдарыс жағдайда болуы мүмкін. Қаржылық тұрақтылық деңгейі нақтылағаннан кейін оның өзгеру негіздерін анықтау қажет [1, б. 67].

Сонымен, қаржылық талдау әдісі – талдау жүргізуде қолданылатын әдістер мен амалдар.

Нәтижелер мен талқылаулар. Қаржылық талдаудың тәжірибесі қаржылық есепті оқудың негізгі ережелерін қалыптастырады. Олардың ішінен, қазір әлемде ең көп қолданылатын 6 негізгі әдісті бөліп қарастыруға болады.

1) Көлденең (уақыт көлемінде) талдау – есеп берудің әрбір позициясын өткен мерзіммен салыстыру. Ол өткен кезеңдегімен салыстырғандағы бухгалтерлік есептің түрлі баптарының абсолютті және салыстырмалы баптарын анықтауға мүмкіндік береді. Осылайша, ұзақ уақыт ішінде кірістің немесе шығыстың әрбір бабын қадағалап отыруға болады және теріс нәтиже пайда болған кезде есептіліктің осы бабын жақсартуға мүмкіндік беретін бірқатар іс-шаралар жүргізуге болады

2) Тікелей (құрылымдық) талдау – әрбір есеп позициясының жалпы нәтижеге тигізетін әсерін негізге ала отырып, қорытынды қаржылық көрсеткіштердің құрылымын анықтау. Ол жалпы баланс немесе оның бөлімдері бойынша қорытынды көрсеткіштердегі жеке баптардың үлес салмағын анықтауға мүмкіндік береді. Талдаудың бұл түрлері әдетте біріктіріліп, бірыңғай аналитикалық кестеде көрсетіледі.

3) Трендтік талдау барлық көрсеткіштер 100% деп алынатын базистік жыл деңгейінен, бірқатар жылдар көрсеткіштерінің салыстырмалы ауытқуын есептеуге негізделеді. Трендтік талдау әрбір есеп позициясын бірқатар өткен кезеңдермен салыстыруды және трендті, яғни жеке кезеңдердің дербес ерекшеліктері мен кездейсоқ әсерлерінен тазартылған көрсеткіш динамикасының негізді тенденциясын анықтауды көрсетеді. Трендтің көмегімен болашақтағы көрсеткіштердің мүмкін болатын маңызы қалыптасады, ал одан кейін перспективті және болжамдық талдау жүргізіледі.

4) Салыстырмалы (кеңістік талдау) – бұл ұйым мен еншілес ұйымдардың, бөлімшелердің және цехтардың жекелеген көрсеткіштері бойынша есептің құрама көрсеткіштерін орташа салалық және орташа жалпы экономикалық мәліметтері бар бәсекелес фирмалардың көрсеткіштерімен салыстырғандағы шаруашылық аралық талдау болып табылады.

5) Факторлық талдау – бұл жекелеген факторлардың қорытынды көрсеткішке тигізетін әсерін зерттеудің детерминдік немесе реттелмеген тәсілдер көмегімен талдау.

6) Қаржылық коэффициенттер әдісі. Коэффициенттер салыстырмалы шамалар болып табылады, оларды есептеу кезінде шамалардың біреуін бірлік ретінде алып, ал екіншісі бірлікке қатынас ретінде көрсетіледі. Қаржылық коэффициенттерді есептеу баланстың жеке баптарының арасында болатын өзара байланыстарға негізделген. Олар ұйымның қаржылық жағдайын кезекті факторлық талдау жүргізу үшін алғашқы база болып табылады, және олар талдау нәтижесінде талдау жүргізушіге жасырын құбылыстарды ашуға мүмкіндік беретін екі шаманың арасындағы өзара математикалық қатынастарды көрсетеді [2, б. 31].

Ұйымның қаржылық тұрақтылығын талдау үшін әртүрлі әдістер мен әдістер қолданылады. Егер қаржылық тұрақтылық кең және жалпылама ұғым екенін ескеретін болсақ, онда толық талдау үшін рентабельділікке, өтімділікке және басқа көрсеткіштерге талдау жүргізу қажет.

Ғылыми және оқу әдебиеттерінде әдістердің екі тобы түбегейлі байқалатын қаржылық тұрақтылықты талдаудың әдіснамалық тәсілдері кеңінен қамтылған:

а) салыстырмалы көрсеткіштер – қаржылық коэффициенттерді есептеу мен бағалауға негізделген;

б) абсолютті көрсеткіштерді есептеу мен бағалауға негізделген.

Коэффициент әдісі қаржылық тұрақтылықты талдаудың ең кең тараған әдісі болып табылады, оны қолдану қаражат көздерінің сапалық құрамын сипаттауға мүмкіндік беретін және осы көздерді бөлудің ұтымдылығын бағалауға мүмкіндік беретін қаржылық шамалар жүйесін есептеуді және бағалауды қажет етеді. Алайда коэффициенттердің мәндері мен олардың минималды шектері ұйымның барлық түрлеріне қатаң қолданыла алмайды.

Кестеде көрсетілген коэффициенттер ұйымның жылдық қаржылық есептілігінің деректері бойынша есептеледі. Есептеу қорытындысы бойынша алынған мәндер талданады, олар әр көрсеткіш үшін жеке анықталған нормативтік диапазонға сәйкес келуі керек. Алайда, жалпы қорытындыны тұжырымдау туралы сөз болғанда, қаржылық тұрақтылық деңгейін анықтауда қиындықтар жиі кездеседі. Төменде келтірілген коэффициенттерді қолданудың кемшілігі және, әдетте, динамикада барлық көрсеткіштер әртүрлі бағытта өзгеретіндігіне байланысты. Мысалы, меншікті капиталдың құнын және сәйкесінше меншікті капиталдың ұтқырлық коэффициентін азайту кезінде автономия коэффициенті жоғарылайтын жағдай туындауы мүмкін.

Бұл көрсеткіштерді есептеу механизмі және олардың мәні 2-кестеде келтірілген.

Кесте 2 – Қаржылық тұрақтылық коэффициенттері

Көрсеткіш	Есептеу	Пайдаланылған қысқартулар	Норматив мағынасы	Мазмұны
Меншікті капиталдың шоғырлану коэффициенті ($K_{МК}$)	$K_{МК} = МК/БВ$	МК – меншікті капитал; БВ – баланс валютасы	$\geq 0,6$	Ұйым өз қызметіне қанша ақша салатынын анықтайды
Қарыз капиталының шоғырлану коэффициенті ($K_{ҚП}$)	$K_{ҚП} = ҚК/БВ$	ҚК – қарыз капиталы; БВ – баланс валютасы	$\leq 0,4$	Қарыз капиталының қаржы ресурстары бірлігіне немесе ұйымның қаржылық ресурстары-н сомасындағы қарыз капиталының нақты үлесіне қанша түсетінін анықтайды
Қаржыландыру коэффициенті ($K_{Қ}$)	$K_{Қ} = МК/ҚК$	МК – меншікті капитал; ҚК – қарыз капиталы	≥ 1	Меншікті капитал мен қарыз капиталы арақатынасын көрсетеді
Қаржылық тұрақтылық коэффициенті ($K_{ҚТ}$)	$K_{ҚТ} = (МК + ҰММ) / БВ$	ҰММ – ұзақ мерзімді міндеттемелер	0,8-0,9	Ұзақ уақыт бойы пайдаланылған қаражат көздерінің үлесін көрсетеді
Меншікті капиталдың маневрлік коэффициенті ($K_{МКМ}$)	$K_{МКМ} = МАҚ/МК$	МАҚ – меншікті айналым қаражаты	0,2-0,5	Ұйымның қызметін қаржыландыру үшін пайдаланылатын меншікті қаражаттың үлесін көрсетеді
Қорлардың және шығындардың меншікті қаражатпен қамтамасыз етілу коэффициенті ($K_{МКҚ}$)	$K_{МКҚ} = МАҚ/Қ$	Қ – қорлар	$\geq 0,6-0,8$	Айналым капиталының жай-күйін анықтайтын ұйымның қаржылық тұрақтылығының көрсеткіші және меншікті қаражатпен жабылған қорлар мен шығындардың үлесін көрсетеді
Банкроттықты болжау коэффициенті ($K_{ББ}$)	$K_{ББ} = (Қ + \Theta А - ҚММ) / БВ$	$\Theta А$ – ең өтімді активтер; ҚММ – қысқа мерзімді міндеттемелер	Көрсеткіш неғұрлым жоғары болса, банкроттық қаупі де төмен болады	Қорлар қолайлы сатылған жағдайда ұйымның өзінің қысқа мерзімді міндеттемелері бойынша төлеу қабілетін көрсетеді
Ескерту – [3, б. 372] дереккөз негізінде автор жасаған				

Сондықтан қорытындылардың дұрыстығы, бір жағынан, талдаушының тәжірибесі мен кәсібилігіне, екінші жағынан, қолайсыз тенденцияны көрсеткен көрсеткіштердің мазмұнын терең талдау нәтижелерінің сапасына байланысты [4, б. 215].

Ұйымның қаржылық тұрақтылық деңгейін анықтау үшін абсолютті көрсеткіштерді бағалау да жүргізіледі.

Ағымдағы активтерді қалыптастыру көздерімен қамтамасыз ету деңгейін сипаттайтын қаржылық тұрақтылықтың абсолютті көрсеткіштері 3-кестеде келтірілген.

Кесте 3 – Қаржылық тұрақтылықтың абсолютті көрсеткіштері

Көрсеткіш	Есептеу	Пайдаланылған қысқартулар	Мазмұны
Меншікті айналым қаражатының (МАҚ) болуы	$МАҚ = НМК - \dot{УА} + \dot{УДБ}$	НМК – нақты меншікті капитал; ҰАШ-ұзақ мерзімді активтердің шамасы (баланстың I бөлімі); ҰДБ – ұзақ мерзімді дебиторлық берешек	Бұл ұйымның ағымдағы активтері оның қысқа мерзімді міндеттемелерінен асатын сомасы болып табылады
Қорлар мен шығындарды қалыптастырудың меншікті және ұзақ мерзімді қарыз көздерінің (ҰМҚК) болуы	$\dot{УМҚК} = МАҚ + \dot{УМН} + \dot{НТ}$	ҰМН – ұзақ мерзімді несиелер мен несиелер; НТ – нысаналы қаржыландыру және түсімдер	Ұйымның өндірістік қызметіне қатысуға қабілетті қаражаттың мөлшерін, оның ішінде мемлекеттің бағдарламалары бойынша түсетін қаржыландыруды сипаттайды
Қорлар мен шығындарды қалыптастырудың негізгі көздерінің жалпы шамасы (ШҚНК)	$\dot{ШҚНК} = \dot{ҚМҰҚ} + \dot{ҚМҚҚ}$	ҚМҰҚ – қорларды қаржыландырудың меншікті және ұзақ мерзімді қарыз көздері; ҚМҚҚ – қысқа мерзімді қарыз қаражаты	Бұл қорлар мен шығындар мен қысқа мерзімді қарыздарды қалыптастырудың меншікті және ұзақ мерзімді көздерінің сомасы. Қорлар мен шығындарды қалыптастыру көздерімен қамтамасыз ету ұйымның қаржылық тұрақтылығының негізі болып табылады
Ескерту – [5, б. 75] дереккөз негізінде автор жасаған			

Қорлардың тиісті қаржыландыру көздерімен қамтамасыз етілуінің келтірілген көрсеткіштері 1-формула түрінде ұсынылған үш факторлы модельге (М) түрлендіріледі:

$$M = (\Delta МАҚ; \Delta \dot{УМҚК}; \Delta \dot{ШҚНК}) \quad (1)$$

Бұл модель ұйымның қаржылық тұрақтылығының түрін анықтайды. Іс жүзінде қаржылық тұрақтылықтың төрт түрі бар, оларды кестеге келтіруге болады.

Кесте 4 – Қаржылық тұрақтылық түрлерінің сипаттамасы

Қаржылық тұрақтылық түрі	Қорларды қаржыландыру көздері	Сандық шекара мәндері	Қаржыландыру тәуекелі мен шығындарын бағалау
Абсолютті	Меншікті айналым қаражаты	$M = (1, 1, 1)$	Минималды тәуекел, қаржыландырудың ең жоғары шығындары (меншікті капитал-бұл ең қымбат көз, сонымен қатар таза пайдадан төленеді)
Қалыпты	Меншікті айналым қаражаты және ұзақ мерзімді міндеттемелер	$M = (0, 1, 1)$	Төмен тәуекел, жеткілікті жоғары қаржыландыру шығындары
Тұрақсыз	Меншікті айналым қаражаты, ұзақ мерзімді міндеттемелер және қысқа мерзімді несиелер	$M = (0, 0, 1)$	Тәуекел жеткілікті жоғары, ұйым жеткілікті несиелік қабілетсіз және қысқа мерзімді несиелер мен қорларды қалпына келтіру проблемалары болуы мүмкін, қаржыландыру шығындары өте төмен
Дағдарыс алдындағы	Меншікті айналым қаражаты, ұзақ мерзімді міндеттемелер, қысқа мерзімді несиелер мен қарыздар, кредиторлық берешек	$M = (0, 0, 0)$	Тәуекел ең жоғары, несиелер мен несиелерді қалпына келтіруде проблемалар бар; достықсыз ұйымдардың алдында қалыптасқан кредиторлық берешектің болуы қауіпті; шығындар минималды
Ескерту – [6, б. 185] дереккөз негізінде автор жасаған			

Қаржылық тұрақтылықтың бірінші түрін келесі формула 2 түрінде ұсынуға болады:

$$M1 = (1, 1, 1), \text{ яғни, } \Delta \text{ МАҚ} > 0; \Delta \text{ ҰМҚК} > 0; \Delta \text{ ШҚНҚ} > 0 \quad (2)$$

Абсолютті қаржылық тұрақтылық ($M1$) іс жүзінде өте сирек кездеседі; қаржылық тұрақтылықтың бұл түрімен ұйым қорларды қамтамасыз етеді және өндіріс шығындарын өзінің қаржылық көздерінен, яғни меншікті капиталдан қалыптастырады.

Екіншісі – түрі (қалыпты қаржылық тұрақтылық) 3-формулада көрсетілген.

$$M2 = (0, 1, 1), \text{ яғни, } \Delta \text{ МАҚ} < 0; \Delta \text{ ҰМҚК} > 0; \Delta \text{ ШҚНҚ} > 0 \quad (3)$$

Қалыпты қаржылық тұрақтылық ұйымның контрагенттер мен мемлекет алдындағы қаржылық міндеттемелерін орындауға кепілдік береді. Бұл түрі әлдеқайда жиі кездеседі, бірақ біріншісінен айырмашылығы, меншікті капитал мен қарыз капиталының

арақатынасында идеалды емес, өйткені қарыз қаржыландыру көздерінің көлемі меншікті қаражаттың көлемінен асып түседі.

Үшінші түрі (тұрақсыз қаржылық жағдайы) 4-формула бойынша белгіленеді:

$$M3 = (0, 0, 1), \text{ яғни, } \Delta \text{ МАҚ} < 0; \Delta \text{ ҰМҚК} < 0; \Delta \text{ ШҚНК} > 0 \quad (4)$$

Елдегі экономика мен жағдайдың дамуының қазіргі кезеңінде қаржылық тұрақтылықтың бұл түрі жиі кездеседі, өйткені барлық ұйымдар сыртқы факторлардың күрт өзгеруімен «ұстап тұра» алмайды, бұл оларды несиелер мен қарыздардың мөлшерін көбейтуге мәжбүр етеді.

Төртінші тип (қаржылық дағдарыс) 5-формулада қарастырылған:

$$M4 = (0, 0, 0), \text{ яғни, } \Delta \text{ МАҚ} < 0; \Delta \text{ ҰМҚК} < 0; \Delta \text{ ШҚНК} < 0 \quad (5)$$

Бұл жағдайда ұйым толығымен төлемге қабілетсіз және банкроттықтың алдында тұр, өйткені тауарлық-материалдық қорлар түріндегі ағымдағы активтердің негізгі элементі қаржыландыру көздерімен қамтамасыз етілмеген [7, б. 91].

Осылайша, қаржылық тұрақтылық – бұл көптеген сипаттамаларды қамтитын көрсеткіш, ол төлем қабілеттілігі мен ұйымның инвестициялық тартымдылығы туралы нақты көрініс бере алады. Сонымен қатар, оқулықтарда жиі кездесетін қаржылық тұрақтылықты талдау әдістеріне тоқталып өтуді жөн көрдім. Қаржылық тұрақтылықты ішкі және сыртқы деп бөлуге болады. Қысқаша тоқталып өтсем, сыртқы қаржылық тұрақтылыққа экономикалық орта мен саяси орта факторлары жатады. Ішкі қаржылық тұрақтылыққа қаржы ресурстары, негізгі құралдар, еңбек ресурстары мен материалдық ресурстар факторынан болатын өзгерістерді жатқызамыз. Белгілі бір тұрақтылықты бағалау үшін нақты параметрді бөліп, оны қолданыстағы әдістер мен әдістерді қолдана отырып талдау қажет. Содан кейін алынған нәтижелерге сүйене отырып, қаржылық тұрақтылық деңгейі туралы қорытынды жасауға болады. Бұл алгоритм ішкі қаржылық тұрақтылықты талдауға қолданылады, өйткені әртүрлі көздерде ресурстардың белгілі бір түрін бағалаудың бірнеше әдістері келтірілген, олар сыртқы ортада салыстырмалы түрде аз болатын нақты анықталған сапалық және сандық сипаттамаларды қолданумен ерекшеленеді.

Осылайша, сыртқы қозғаушы күштерді талдау қиынырақ. Егер ішкі факторлар басшылыққа, оны сауатты басқаруға байланысты болса, онда сыртқы қаржылық тұрақтылық ұйымдағы жұмыстың қалай құрылғанына байланысты емес. Сондықтан кез-келген ұйым бұл әсерді ішкі факторлармен көбейту және сол арқылы ең көп пайда мен пайда табу үшін сыртқы ортада болып жатқан өзгерістерге тез жауап беруі керек.

Сыртқы қаржылық тұрақтылықты талдау үшін «pest талдауы» және «swot талдауы» сияқты әдістерді қолдануға болады. Pest талдауы қазіргі және болашақта ұйымның қызметіне әсер етуі мүмкін сыртқы орта факторларын стратегиялық болжауға, анықтауға және бағалауға арналған. Қажетті ақпаратты алу сараптамалық бағалауға негізделген (9 балдық шкала бойынша), яғни сараптамалық бағалау неғұрлым жоғары болса, осы

ұйым үшін қауіп соғұрлым ауыр болады. Swot талдауы ұйымның мүмкіндіктері мен қауіптерін қарастыруға көмектеседі және қоршаған ортамен байланыстырады [7, б. 101].

Қорытынды. Жоғарыда атап өтілген деректерге қарай отырып, қаржылық тұрақтылық – бұл ұйымның жалпы тұрақтылығының ажырамас бөлігі, қаржы ағындарының тепе-теңдігі, ұйымға белгілі бір уақыт аралығында өз қызметін қолдауға мүмкіндік беретін қаражаттың болуы деген пікірге келуге болады. Өндірістік жүйенің қызметі жоғары тиімділікке ие болуы үшін менеджмент қаржылық-экономикалық тұрақтылыққа қатысты дұрыс стратегияны ұстануы керек, оның ағымдағы қызметін талдау және одан әрі даму перспективаларын бағалау болып табылады. Қаржылық тұрақтылықты басқару – бұл ұйымның қаржылық ресурстарын басқарудағы маңызды процесс. Бұл процестің мақсаты-өз ресурстары мен қарыз қаражаттарының тепе-теңдігін сақтау, қаржылық тұрақтылықтың негізгі көрсеткіштерін жоспарлау және бақылау, сондай-ақ нормадан қандай да бір ауытқулар туындаған кезде басқару шешімдерін әзірлеу. Сондықтан, ұйымның қаржылық тұрақтылығын басқару, талдау қызметтерін жүйелі ұйымдастыру тиімді қаржылық тұрақтылықты арттыруға ықпал етеді, бұл теріс сыртқы әсерлерге қарсы тұруға және олардың ресурстарын көбейтуге мүмкіндік береді. Ұйымның қаржылық тұрақтылығын бағалау мен талдауды жүргізудің қарастырылған тәртібі бұл көрсеткішті жалпылама және ауқымды зерттеуге мүмкіндік береді, сонымен қатар әр кезеңде көрсеткішке теріс әсер ететін сыртқы орта мен ішкі сипаттағы факторларды анықтауға мүмкіндік береді, бұл оларға жауап беру бөлігінде ептілікпен және икемді шешім қабылдауға мүмкіндік береді. Ұйымның қаржылық тұрақтылығын диагностикалау оның абсолютті және салыстырмалы көрсеткіштерін бағалаудан тұрады, ұйымның қаржылық тұрақтылығын диагностикалау нәтижелері оны арттырудың стратегиялық бағыттарын әзірлеуге мүмкіндік береді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Донцова Л.В. Анализ финансовой отчетности / Л.В. Донцова, Н.А. Никифорова. – М.: Дело и сервис, 2017. – 65-67 б.
2. Демесінов Т.Ж. Қаржылық талдау. Оқулық. – Алматы, 2011. – 31 б.
3. Баскакова О.В. Экономика предприятия (организации): Учебник / О.В. Баскакова, Л.Ф. Сейко. – М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и К°», 2013. – 372 б.
4. Бердникова Т.Б. Анализ и диагностика финансово-хозяйственной деятельности предприятия: Учебное пособие / Т.Б. Бердникова. – М.: ИНФРА-М, 2007. – 215 б.
5. Вовк С.П. Модели детерминированного факторного анализа в экономике: Учебное пособие / С.П. Вовк. – Таганрог: Изд-во ТРТУ, 2010. – 75 б.
6. Демесінов Т.Ж. Қаржылық талдау. – Оқулық. Алматы, 2011. – 185 б.
7. Крайняя И.Ю. Систематизация научных взглядов относительно финансовой устойчивостью предприятия // Экономика и бизнес: теория и практика. – 2019. – № 5-2. – С. 99-101 б.

Ж.З. Оралбаева¹, кандидат экономических наук, профессор

Б.К. Қалдыбек², магистрант

^{1,2} Казахский Национальный университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

Методики проведения анализа финансовой устойчивости организации

Аннотация. В статье подчеркивается важность многофакторного анализа для оценки финансовой устойчивости организации. Определяется сущность финансовой устойчивости и дается отдельное объяснение методологиям, признаваемым наиболее благоприятными для организации. Кроме того, в статье особое внимание уделяется показателям, которые составляют основу методики финансового анализа организации. Предложен механизм расчета финансовых коэффициентов, который выступает в качестве сравнительных показателей и позволяет оценить качественный состав источников средств. Наряду с определением абсолютных показателей и их вида финансовой устойчивости, отражающих источники, используемые организацией при формировании оборотных активов, дается характеристика. Рассматриваются не только финансовая устойчивость, особенности, некоторые вопросы организации, но и методики, влияющие на пути ее повышения, обеспечивая финансовую стабильность. Предоставление путей обеспечения стабильности базируется на уровне финансовых ресурсов, фондах организации, а также на источниках их привлечения и эффективности использования заемных средств. Наряду с дополнительными методами дана характеристика по формулам и значению расчета каждого из указанных методов и приемов. В статье отмечены общехозяйственные методы, применяемые при анализе показателей финансовой устойчивости организации в виде горизонтального, вертикального и статистического анализа, даны разъяснения основным методам анализа.

Ключевые слова: финансовая устойчивость, абсолютные показатели, сравнительные показатели, виды финансовой устойчивости, коэффициенты финансовой устойчивости, pest, SWOT-анализ.

Zh.Z. Oralbayeva¹, candidate of Economic Sciences, Professor candidate of Economic Sciences, Professor

B.K. Kaldybek², undergraduate

^{1,2} al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

Methods of analysis of the financial stability of the organization

Abstract. The article emphasizes the importance of multivariate analysis for assessing the financial stability of an organization. The essence of financial stability is determined and a separate explanation is given to the methodologies recognized as the most favorable for the organization. In addition, the article pays special attention to the indicators that form the basis of the methodology of financial analysis of the organization. A mechanism for calculating financial coefficients is proposed, which acts as comparative indicators and allows assessing the qualitative composition of sources of funds. Along with the definition of absolute indicators and their type of financial stability, reflecting the sources used by the organization in the formation of current assets, a characteristic is given. Not only financial stability, features, and some issues of the organization are considered, but also methods that affect the ways to improve it, ensuring financial stability. The provision of ways to ensure stability is based on the level of financial resources, the funds of the organization, as well as on the sources of their attraction and the effectiveness of the use of borrowed funds. Along with additional methods, a characteristic is given according to the formulas and the calculation value of each of these methods and techniques. The article notes the general economic methods used in the analysis of indicators of financial stability of the organization in the form of horizontal, vertical and statistical analysis, clarifications are given to the main methods of analysis.

Keywords: financial stability, absolute indicators, comparative indicators, types of financial stability, financial stability coefficients, pest, SWOT-analysis.

А.О. Раимкулова, магистр экономических наук
Университет «Туран», г. Алматы, Казахстан

ФИНАНСОВУЮ ОТЧЁТНОСТЬ В УСЛОВИЯХ ГИПЕРИНФЛЯЦИИ

Аннотация. В данной статье рассмотрена финансовая отчетность в условиях гиперинфляции и способы правильного отражения операций в финансовой отчетности в нестабильной экономике. На сегодняшний день такие понятия как кризис, инфляция и гиперинфляция являются терминами, которые знакомы каждому человеку. И условия гиперинфляции и инфляции являются неблагоприятными как для экономики нашей страны, так и для экономики всего мира. Что же представляет собой гиперинфляция? Гиперинфляция – инфляция с высокими либо чрезвычайно высокими темпами. Причины этого явления следующие: обвальное падение производства; разрыв хозяйственных связей; потеря управляемости; чрезмерный дефицит государственного бюджета. Последствия гиперинфляции чрезвычайно губительны: обесценение результатов труда; рост безработицы; снижение инвестиционной активности и др. Наиболее радикальный способ борьбы с гиперинфляцией – восстановление производства, рост его эффективности. Для устранения проблем, которые возникают из вышеуказанных понятий необходимо быть готовым к их решению. Безусловно, это касается как огромных корпораций, так и участников среднего бизнеса и малого бизнеса, которым необходимо быть готовыми и застрахованными в условия гиперинфляции. И прежде всего, нужно начинать с финансовой отчетности, которая содержит в себе всю информацию об операциях, происходящих в организации в условиях гиперинфляции.

Ключевые слова: отчетность, инфляция, гиперинфляция, МСФО, баланс, доходы, расходы.

Введение. Существуют определенные правила, которые применяются в отношении финансовой отчетности, включая консолидированную финансовую отчетность, всех предприятий, функциональная валюта которых является валютой страны с гиперинфляционной экономикой. Необходимо учитывать, что в условиях гиперинфляционной экономики финансовая отчетность о результатах деятельности и финансовом положении предприятия, составленная в местной валюте без пересчета, является малосодержательной. Деньги теряют покупательную способность с такой скоростью, что сопоставление сумм операций и других событий, произошедших в разное время даже в пределах одного отчетного периода, будет вводить в заблуждение.

Прежде чем представить финансовую отчетность в условиях гиперинфляции необходимо понять и определить что такое гиперинфляционная экономика. Существуют определённые критерии, позволяющие назвать экономику гиперинфляционной:

1. Основная часть населения предпочитает хранить свои сбережения в немонетарных активах или в относительно стабильной иностранной валюте, имеющиеся суммы в местной валюте немедленно инвестируются для сохранения покупательной способности;

2. Основная часть населения рассчитывает денежные суммы не в местной валюте, а в относительно стабильной иностранной валюте; цены могут указываться в этой иностранной валюте;

3. Продажи и покупки с отсрочкой платежа производятся по ценам, компенсирующим ожидаемые потери покупательной способности в течение периода отсрочки платежа, даже если этот период является краткосрочным;

4. Процентные ставки, заработная плата и цены привязаны к ценовому индексу;

5. Совокупный уровень инфляции за три года приближается к 100% или превышает этот уровень [1].

Финансовая отчетность в гиперинфляционной экономике (вне зависимости от используемого подхода – на основе исторической стоимости или на основе метода учета по восстановительной стоимости) полезна только тогда, когда она выражена в единицах измерения, действующих на отчетную дату.

Результаты и обсуждения. Финансовая отчетность предприятия, функциональная валюта которого является валютой страны с гиперинфляционной экономикой (вне зависимости от используемого подхода – на основе исторической стоимости или на основе метода учета по восстановительной стоимости) должна представляться в единицах измерения, действующих на отчетную дату. Соответствующие показатели за предыдущий период, требуемые МСФО (IAS) 1 «Представление финансовой отчетности», и любая информация, относящаяся к более ранним периодам, также должна представляться в единицах измерения, действующих на отчетную дату [2].

Доходы или расходы по чистой монетарной позиции должны включаться в состав прибыли или убытка и раскрываться отдельно.

Пересчет финансовой отчетности требует применения определенных процедур, а также профессионального суждения. Последовательное применение этих процедур и профессионального суждения из периода в период является более важным, нежели абсолютная точность сумм, включенных в пересчитанную финансовую отчетность.

Чистая денежная позиция – положительная или отрицательная разница между денежными активами и обязательствами компании.

Финансовая отчетность предприятия, которое ведет отчетность в валюте страны с гиперинфляцией, должна пересчитываться в единицах измерения, действующих на дату отчетности. Пересчитанная финансовая отчетность заменяет собой обычную финансовую отчетность [3].

Существуют определенные способы учета влияния инфляции:

1) прямой (определяет влияние инфляции при пересчете финансов отчетности на основе фактической стоимости приобретения);

2) косвенный (пересчет финансовой отчетности происходит на основе восстановительной стоимости).

Инфляция оказывает различное влияние на статьи отчетности. Прибыль (убыток) по чистым денежным статьям должна включаться в чистый доход и раскрываться отдельно. Если экономика перестает быть гиперинфляционной, предприятие не применяет данный стандарт для составления отчетности. При

представлении финансовой отчетности используются суммы, выраженные в единицах измерения, действительных на конец предыдущего отчетного периода, как основа для балансовых величин в последующей финансовой отчетности.

Информация, раскрываемая в отчетности:

1) факт, что финансовая отчетность за предыдущий период была пересчитана с учетом изменений в общей покупательной способности отчетной валюты и представлена в единицах измерения, действительных на отчетную дату;

2) уровень индекса цен на отчетную дату;

3) изменения в индексе цен за текущий и предшествующий отчетные периоды;

4) способ составления финансовой отчетности [4].

Финансовая отчетность на основе исторической стоимости

Баланс

Показатели баланса, не выраженные единицах измерения, действующих на отчетную дату, пересчитываются с применением общего ценового индекса.

Монетарные статьи не пересчитываются, поскольку они уже выражены в денежных единицах, действующих на отчетную дату. Монетарные статьи представляют собой имеющиеся денежные средства, а также статьи, которые подлежат получению или выплате в денежной форме.

Активы и обязательства, по условиям договора, привязанные к изменениям в ценах, например, индексируемые облигации и займы корректируются в соответствии с договором, с тем, чтобы установить сумму, оставшуюся непогашенной на отчетную дату. Эти статьи учитываются в пересчитанном балансе на основе такой скорректированной суммы.

Все прочие активы и обязательства являются немонетарными. Некоторые немонетарные статьи учитываются на основе сумм, определяемых на отчетную дату, таких, как возможная чистая стоимость реализация и рыночная стоимость, поэтому они не пересчитываются. Прочие немонетарные активы и обязательства пересчитываются.

В отчетности организация раскрывает информацию о выбранном методическом составлении отчетности (по фактической стоимости, по восстановительной стоимости), факт, что отчетность и соответствующие показатели за предыдущие периоды пересчитаны и представлены в единицах измерения, действительных на отчетную дату, индекс цен и его изменения в отчетном периоде.

Выбор и использование общего ценового индекса

Пересчет финансовой отчетности в соответствии с настоящим стандартом требует использования общего ценового индекса, который отражает изменения в общей покупательной способности. Желательно, чтобы все предприятия, составляющие отчетность в валюте одной и той же страны с гиперинфляционной экономикой, использовали один и тот же индекс.

Экономика, выходящая из периода гиперинфляции

Когда экономика выходит из периода гиперинфляции, и предприятие прекращает составлять и представлять финансовую отчетность в соответствии с требованиями настоящего стандарта, оно должно использовать суммы, выраженные в единицах измерения, действующих на конец предыдущего от-

четного периода, в качестве основы для определения балансовой стоимости в финансовой отчетности последующих отчетных периодов.

Заключение. Раскрытию подлежит следующая информация:

– тот факт, что финансовая отчетность и соответствующие показатели предыдущих периодов были пересчитаны с учетом изменений в общей покупательной способности функциональной валюты и, таким образом, представлены в единицах измерения, действующих на отчетную дату;

– подход к составлению финансовой отчетности – на основе исторической стоимости или на основе метода учета по восстановительной стоимости;

– наименование и уровень ценового индекса на отчетную дату, а также изменение индекса в текущем и предыдущем отчетных периодах [5].

Раскрытие информации необходимо для пояснения метода отражения эффекта инфляции в финансовой отчетности. Оно также предназначено для представления прочей информации, необходимой для понимания этого метода и возникающих в результате его применения сумм.

Таким образом, следует придерживаться определённых процедур для представления финансовой отчетности в условиях гиперинфляции во избежание проблем, как с материальной, так и с экономической точки зрения.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. IAS 1 «Представление финансовой отчетности»
2. IAS 29 «Финансовая отчетность в гиперинфляционной экономике»
3. IFRIC 7 «Применение подхода, требующего пересчета финансовой отчетности в соответствии с IAS 29 финансовая отчетность в условиях гиперинфляции»
4. Барышева С.К. Финансовый учет 1. Учебное пособие. Рекомендовано Ученым Советом АО «Финансовая академия». – Алматы: «KazBookTrade», 2019. – 199 с.
5. Барышева С.К. Практикум по финансовому учету 1. Учебное пособие. Рекомендовано Ученым Советом университета Туран. – Алматы: Университет Туран, 2022. – 79 с.

А.О. Райымқұлова, экономика ғылымдарының магистрі
«Тұран» Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Гиперинфляция жағдайындағы қаржылық есептілік

Түйіндеме. Гиперинфляция – жоғары немесе өте жоғары қарқынмен инфляция. Әр түрлі ақпарат көздері әртүрлі критерийлерді көрсетеді. Функционалдық валютасы гиперинфляциялық экономикасы бар елдің валютасы болып табылатын барлық кәсіпорындардың шоғырландырылған

қаржылық есептілігін қоса алғанда, қаржылық есептілікке қатысты қолданылатын белгілі бір ережелер бар. Экономика гиперинфляция кезеңінен шыққан кезде және кәсіпорын осы стандарттың талаптарына сәйкес қаржылық есептілікті жасауды және ұсынуды тоқтатқан кезде, ол алдыңғы есепті кезеңнің соңында қолданылатын өлшем бірліктерінде көрсетілген сомаларды келесі есепті кезеңдердің қаржылық есептілігіндегі баланстық құнды анықтау үшін негіз ретінде пайдалануы керек. Қаржылық есептілікті қайта есептеу белгілі бір процедураларды, сондай-ақ кәсіби пікірді қолдануды талап етеді. Осы рәсімдерді және кезең-кезеңдегі кәсіби пайымдауды дәйекті қолдану қайта есептелген қаржылық есептілікке енгізілген сомалардың абсолютті дәлдігіне қарағанда маңызды болып табылады. Осылайша, материалдық және экономикалық тұрғыдан проблемаларды болдырмау үшін гиперинфляция жағдайында қаржылық есептілікті ұсынудың белгілі бір процедураларын ұстану керек.

Түйінді сөздер: есептілік, инфляция, гиперинфляция, ХҚЕС, баланс, табыстар, шығыстар.

A.O. Raimkulova, master of Economic Sciences
Turan University, Almaty, Kazakhstan

Financial reporting under conditions of hyperinflation

Abstract. This article discusses financial reporting in conditions of hyperinflation and ways to correctly reflect transactions in financial statements in an unstable economy. Hyperinflation is inflation at a high or very high rate. Different sources indicate different criteria. There are certain rules that apply to financial statements, including the Consolidated Financial Statements of all enterprises, the functional currency of which is the currency of a country with a hyperinflationary economy. When the economy leaves the period of hyperinflation, and the enterprise ceases to draw up and submit financial statements in accordance with the requirements of this standard, it should use the amounts expressed in units of measurement used at the end of the previous reporting period as the basis for determining the book value in the financial statements of the following reporting periods. Thus, in order to avoid problems from a material and economic point of view, it is necessary to adhere to certain procedures for submitting financial statements in the event of hyperinflation. In this article the financial reporting in the conditions of hyperinflation and methods of correct reflection of operations is considered in the financial reporting in an unstable economy.

Keywords: reporting, inflation, hyperinflation, IFRS, balance sheet, income, expenses.

А.Б. Аманғожаева, экономика ғылымдарының магистрі,
сениор-лектор
«Тұран» Университеті, Алматы қ., Қазақстан

ТӨЛЕМ ИНДУСТРИЯСЫНДАҒЫ ҮРДІСТЕР МЕН ТЕХНОЛОГИЯЛАР, ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙДАҒЫ ТӨЛЕМ ҚЫЗМЕТТЕРІНІҢ ТРАНСФОРМАЦИЯСЫН ТАЛДАУ

Түйіндеме. Әлемдік экономиканың жаһандануы жағдайында ұлттық төлем жүйесі шет елдердің төлем жүйелерімен және ұлттықтан жоғары төлем жүйелерімен сәтті интеграциялануға, халықаралық қаржы нарықтарына қол жеткізуге мәжбүр. Тиімді интеграция үшін ұлттық төлем жүйесінің бәсекеге қабілеттілігін, ең алдымен, оның төлем функциялары мен қаржылық есептеулерін цифрландыруға байланысты бәсекелестік артықшылықтар есебінен арттырудың объективті қажеттілігі туындайды. Есеп айырысу мен төлемдердің қауіпсіздігін арттыру үшін әртүрлі технологиялар қолданылады. Төлем қызметтерін цифрландыру олардың құнын төмендетуге, операциялық тәуекелдерді азайтуға, банктік шығындарды азайтуға, несие ұйымдарының кірістерін арттыруға және үнемделген қаражатты жаңа өнімдер мен қызметтерге инвестициялауға мүмкіндік береді. Осы зерттеуде келтірілген талдау жалпы әлемдік үрдістер, төлем саласын дамыту бағыты, төлем қызметтерін көрсетудің жаңа бизнес-модельдері, төлем құралдарының жаңа түрлері жаңа инновациялық төлем ортасын қалыптастыру процесі белсенді жүріп жатқан қазақстандық нарық үшін өзекті болып табылатынын көрсетеді. Бұл мақалада ақпараттық технологияларды енгізудің және банк секторында экономиканы цифрландырудың қазіргі экономикалық жағдайында цифрлық төлем жүйелері нарығының дамуына кедергі келтіретін негізгі проблемалар қарастырылады. Негізгі төлем жүйелерінің егжей-тегжейлері, олардың дамуы және елдерде таралуы анықталды. Озық IT-технологияларды пайдалана отырып, электрондық төлем транзакциялары жүйелері мен қызметтерін дамытудың өзекті бағыттары анықталды.

Түйінді сөздер: қаржылық технологиялар, төлем қызметтері, цифрландыру, бәсекеге қабілеттілік, үрдістер.

Кіріспе. Цифрлық трансформация және қаржылық, оның ішінде төлем нарығын дамыту тұтастай алғанда ел экономикасының жаһандық бәсекеге қабілеттілігіне қол жеткізу үшін ажырамас компонент болып табылады. Қаржы секторы цифрлық технологиялар мен инновацияларды белсенді пайдаланатын негізгі салалардың бірі болып табылады. Қаржылық қызметтің табиғаты IT инфрақұрылымын және цифрлық шешімдерді пайдалану мүмкіндігімен тығыз байланысты.

Бәсекеге қабілетті және мықты қаржы секторын құру және оның тиімділігін арттыру халықаралық деңгейде енгізілетін жаңа (озық)

құралдар мен технологияларды (үздік әлемдік шешімдерді имплементациялау) пайдалануды талап етеді.

Қазіргі уақытта негізгі трендтердің ішінде мыналарды атап өтуге болады: онлайн режимде қашықтықтан төлем қызметтерін көрсету бойынша сервистердің ауқымды енуі, мобильді құрылғыларды пайдалана отырып төлемдер мен ақша аударымдарын жасау бойынша сервистің пайда болуы және дамуы, QR-кодтарды пайдалана отырып төлемдер және байланыссыз төлемдер, жаңа инновациялық ортаны қалыптастыру, биометриялық технологияларды және қашықтан сәйкестендіруді пайдалану, жылдам (жедел) төлемдер, орталық банктердің цифрлық валюталары және т.б.

COVID-19 коронавирустық инфекциясының пандемиясы әлемдік экономикаға, оның ішінде Қазақстан экономикасына және қаржы секторына сын-қатерлер туғызды. Экономиканың барлық секторлары өзгерістерге ұшырады, соның ішінде төлем нарығы. Әдеттегі процестердің мәжбүрлі өзгерістері мен қайта құрылуы клиенттердің қажеттіліктеріне және COVID-19 вирусының туындайтын қауіптеріне сәйкес төлем қызметтерінің дамуына әкелді.

Пандемия төлем нарығындағы көптеген тенденциялардың дамуын жеделдетіп, жылдам, тиімді және кең таралған төлемдердің қажеттілігін тағы бір рет атап өтті. Әлеуметтік алыстау салдарынан контактісіз төлемдерді пайдалану көбейді. Карантиндік шектеулер жағдайында уақытылы түзетілген шешімдер мен осы кезеңге сәйкес қаржылық қызметтер мен сервистерді көрсетудің жаңа әдістерін құру бойынша қабылданған шаралардың арқасында онлайн-төлемдердің үлесі өсті. Visa зерттеуіне сәйкес, жаһандық тұтынушылардың 78 пайызы пандемияға байланысты тауарларға ақы төлеу тәсілін түзеткен. Осылайша, пандемия цифрлық төлемдер мен қолма-қол ақшасыз қоғамға көшуді жеделдетуге ілеспе әсер етті.

Сараптамалық бөлім. Қаржылық қызметтердің цифрлық трансформациясы бүкіл әлемге тән және технологиялық дамудың табиғи салдары және қаржылық және төлем қызметтерін тұтынушының мінез-құлық әдеті мен портретінің өзгеруі болып табылады. Бүкіл әлемде, оның ішінде төлем саласында цифрландырудың қарқынды дамуын ескере отырып, сарапшылар қолма-қол ақшасыз төлемдердің одан әрі өсуін болжайды.

PwC есебіне сәйкес, әлемде қолма-қол ақшасыз төлемдер саны 2025 жылға қарай 80%-дан астамға артып, 1,9 трлн бірлікті құрайды деп болжануда. ReportLinker мәліметтері бойынша, цифрлық төлемдер нарығы 2021-2026 жылдар аралығында орташа жылдық өсу қарқынымен 13,7% өседі деп болжануда, бұл реттеуші реформалар жүргізетін төлемдердің ыңғайлылығының артуына және тұтынушылардың мінез-құлқының өзгеруіне байланысты болады. Сондай-ақ, сарапшылардың бағалауы бойынша, 2023 жылға қарай әлемде мобильді құрылғылардың көмегімен жүзеге асырылатын төлемдер көлемі 2 трлн АҚШ долларынан асады [1].

Төлем индустриясының жаңа дәуірінде қолма-қол ақшасыз төлемдердің дамуына төлемдерді жүзеге асырудың әртүрлі жаңа тәсілдері, қызметтер мен нарық қатысушылары әсер етеді. Соңғы уақыттағы негізгі тенденцияларды жылдам (жедел) төлемдер, ашық банкинг, төлем

жүйелерінің ISO20022-ге ауысуы, биометриялық технологияларды, қашықтықтан сәйкестендіруді және төлемдердегі QR-кодтарды пайдалану, орталық банктердің цифрлық валюталарын енгізу мәселесін зерделеу деп атауға болады.

Электрондық ақша мен сандық/мобильді әмияндарды пайдалану да белсенді өсуде. Cargemini зерттеуіне сәйкес, 2024 жылға қарай сандық әмияндарды пайдаланушылар саны төрт миллиард адамға жетеді. Мобильді әмияндармен жасалған транзакциялардың жалпы саны 2020 жылы 102,7 млрд бірлікті құрады және болжамдарға сәйкес 2025 жылға қарай 2 582,8 млрд бірлікке жетеді.

Клиенттердің тәжірибесін жақсарту және ұсынылатын қызметтерді кеңейту үшін экожүйелер, бірыңғай орта шеңберінде пайдаланушыларға қызмет көрсететін платформалық бизнес-модельдер пайда болады. Осындай экожүйелерді қалыптастыратын нарық қатысушыларының арасында meta, Amazon, Google, Tencent, Alibaba сияқты әлемдік IT-алыптарды (BigTech) атап өтуге болады, олар төлем қызметтерін тұтынушыларға инновациялық жоғары технологиялық өнімдер мен қызметтерді ұсынады. Клиенттердің едәуір базасымен және кең технологиялық мүмкіндіктерімен технологиялық компаниялар дәстүрлі банктердің қаржы секторындағы рөліне қысым жасайды.

Нәтижелер мен талқылаулар. Қазіргі уақытта нарықта Ұлттық Банктің төлем жүйелері және жеке төлем жүйелері жұмыс істейді. 2022 жылғы жағдай бойынша төлем жүйелерінің тізіліміне 19 төлем жүйесі енгізілген, оның ішінде 1 жүйелік маңызы бар төлем жүйесі (банкаралық ақша аудару жүйесі), 4 маңызды төлем жүйесі (банкаралық клиринг жүйесі, Mastercard, VISA, Золотая Корона) және 14 өзге төлем жүйелері (1-сурет).

Сурет 1 – Қазақстан Республикасының төлем жүйелерінің тізілімі

Ескерту: [2] дереккөз негізінде автормен құрастырылған

Қазақстан аумағында төлемдердің саны бойынша ең көп таралған төлем құралы төлем картшалары (үлесі 95% құрайды), төлемдердің көлемі бойынша – төлем тапсырмалары (үлесі – 84%) болып табылады.

Төлем карточкаларының саны бойынша жоғары үлес салмағы осы төлем құралын негізінен аз мөлшерде төлемдер мен ақша аударымдары үшін пайдаланумен байланысты, атап айтқанда халық бөлшек төлемдер мен ақша аударымдарын жасау үшін пайдаланады.

2022 жылғы 01 қарашадағы жағдай бойынша айналымда 63,6 млн төлем карточкасы бар. Ең көп тарағандары – дебеттік карточкалар, олардың үлесі 78,63%, несие карточкаларының үлесі – 18,25%. Кредиттік лимиті бар дебеттік және алдын ала төленген карточкалардың үлесіне 3,12% келеді.

Сонымен қатар, төлем көлемі бойынша төлем тапсырмалары басым, бұл банктік шоттар арасында төлемдер мен ақша аударымдарын жасау үшін осы құралды пайдалануға байланысты.

2022 жылдың қазан айында қазақстандық эмитенттердің төлем карточкаларын пайдалана отырып жасалған транзакциялар көлемі 11,6 трлн теңгені, саны – 831,4 млн теңгені құрады. Бұл ретте 2021 жылдың ұқсас кезеңімен салыстырғанда қолма-қол ақшасыз транзакциялар саны 28,7%-ға өсіп, 810,3 млн операцияға дейін жетті, көлемі – 31,8%-ға, 9,8 трлн теңгеге жетті. Төлем карточкаларын ұстаушылар 1,8 трлн теңге сомасына қолма-қол ақша алу бойынша 21,0 млн операция жүргізді. Қолма-қол ақшаны алу бойынша операциялар санының 2021 жылғы қазанмен салыстырғанда 3,8%-ға, көлемі -0,02%-ға азаюы байқалады [2].

Қазақстандағы қолма-қол ақшасыз операциялардың негізгі үлесі интернет/мобильді банкинг (операциялардың жалпы санының 63,9% және қолма-қол ақшасыз төлемдер мен ақша аударымдарының жалпы көлемінің 82,4%) және POS-терминалдар (қолма-қол ақшасыз төлемдер мен ақша аударымдарының жалпы саны мен көлемінің 36,1% және 17,3%) арқылы жасалды. Қолма-қол ақша беру операциялары негізінен банкоматтар арқылы жүзеге асырылды (қолма-қол ақша беру операцияларының жалпы саны мен көлемінің 98,9% және 91,6%).

Ай сайын интернет және мобильді операциялар сегменті тұрақты өсуді көрсетеді. Шектеулі физикалық байланыс жағдайында банктердің онлайн жүйелеріндегі белсенділік артты. 2022 жылдың алдын ала қорытындысы бойынша банктердің онлайн арналарын пайдалану белсенділігінің 56%-ға өсуі тіркелді. 2018 жылмен салыстырғанда интернет/мобильді банкинг пайдаланушыларының саны 2,2 есе, белсенді пайдаланушылар саны 2,8 есе өсті [3].

Дамудағы сапалы серпіліс үшін қазақстандық банктерге өсу үшін түсінікті сапа көрсеткіштері мен көрнекі бағдарлар қажет. Олардың көзі Mobile Banking rank Қазақстан 2022 зерттеуі болып табылады. Ол Қазақстандағы жекеменшік үшін ең танымал мобильді банктерді қамтыды.

2022 жылы ең ыңғайлы қосымшаны ЦентрКредит Банкі ұсынады. Мобильді банк барлық міндеттерде клиенттік тәжірибе деңгейін нарықтағы орташадан жоғары деңгейде қамтамасыз етеді. Функционалдық блоктарда төлемдер мен аударымдар санаттарында көш бастап тұр. Карта өнімдерін теңшеудің кең мүмкіндіктерін ұсынады: лимиттерді басқару, қауіпсіздік параметрлері, контактісіз төлемді қосу, SMS және PUSH хабарландыруларын басқару. Сондай-ақ қайталанатын операцияларды жүргізуді оңтайландырады.

UX – Jusan Bank және Halyk Bank дамыған функционалдығы және жоғары сапасы бар банктер. Көшбасшыдан айырмашылығы, оларға кесте бойынша төлемдерді құру және теңшеу мүмкіндігі жетіспейді. Өнімнің дисплей параметрлері жеткіліксіз дамыған: шектеулер, қауіпсіздік, хабарландыруларды басқару. Бірақ бұл банктердің әрқайсысы нарықтағы ең жақсы тәжірибелерімен ерекшеленеді. Jusan Bank қосымшасында – шоттың үзінділері мен деректемелерін ыңғайлы түсіру, сондай-ақ мобильді банкті теңшеудің кең мүмкіндіктері: профильді орнату, тақырыпты таңдау және сәлемдесу. Halyk Bank кеңселер мен кеңселерді табуды жеңілдетеді: белгілі бір жерде қандай қызметтер бар екендігі туралы толық ақпарат береді.

Kaspi Bank-те алдын ала логин аймағы дамыған, мұнда сіз банктің клиенті емес жаңа өнімдерді ресімдеуге көше аласыз. Қосымша провайдерлер тізімімен ыңғайлы өзара әрекеттесуді ұсынады, бірақ электронды әмиянға аударымдар жоқ, телефон немесе деректемелер арқылы басқа банкке ақша аударуға болмайды.

ForteBank мобильді банкінде телефон нөмірі бойынша аударымдардың ең дамыған мүмкіндіктері, сондай-ақ дебеттік және несиелік карталарға тапсырыс берудің ыңғайлы витриналары бар. Бұл ретте ЖҚЕ айыппұлдарын төлеуге мүмкіндік жоқ.

Қосымшаларда UX дамыту үшін үлкен әлеуеті бар банктер – Home Credit Bank, RBK Bank, Еуразиялық банк, Altyn Bank, Freedom Finance Bank. Бүкіл топ төлемдердің функционалдығы, құжаттарды түсіру ыңғайлылығы, аймақтың алдын-ала логинінен жаңа өнімдерге тапсырыс берудегі өсу нүктелерін көрсетеді. Бұл ретте әрбір банктің табысты іске асырылуы бар. Банкте үй несиесі қолдауы бар ыңғайлы чат және FAQ егжей-тегжейлі бөлімі бар. RBK Bank қосымшасы транзакциялар туралы толық ақпаратты көрсетеді. Еуразиялық банк жеке өнімге өту мүмкіндігімен бірыңғай тарихқа қол жеткізуге мүмкіндік береді. Altyn Bank қосымшасында телефон нөмірі мен төлқұжат деректерін өзгертуге болады. Freedom Finance Bank байланыстырылған карталармен ыңғайлы жұмыс істеуді қамтамасыз етеді [4].

Қорытынды. Төлем секторы бүкіл әлемде белсенді цифрландыру және қолма-қол ақшасыз төлемдерді дамыту бағытында өзгеруде. Халықаралық нарықта электрондық және жедел төлемдерді жүзеге асырудың инновациялық тәсілдері, оның ішінде жеңілдетілген деректемелер бойынша төлемдер (QR-кодты пайдалана отырып төлемдер, ұялы телефон нөмірі бойынша төлемдер және т.б.) кеңейтілуде, BigTech және FinTech-компаниялардың, жаһандық цифрлық экожүйелердің рөлі артып келеді [5].

Цифрлық өнімдердің жаңа буыны (мобильді және виртуалды әмияндар, байланыссыз технологиялар, чат-боттар, онлайн-платформалар және басқа да цифрлық қосымшалар) пайда болды және дамуда. Клиенттің биометриялық деректері арқылы қаржылық қызметтерге қол жеткізуді қамтамасыз ететін жаңа биометриялық технологиялар қолданылады және таратылады: саусақ іздері, дауыстар және бетті тану, бұл клиенттерді сәйкестендірудің сенімділігі мен қауіпсіздігін айтарлықтай жақсартады. Соңғы уақыттағы ең маңызды үрдістердің бірі орталық банктердің ұлттық цифрлық валюталарды енгізу мәселесі болып отыр.

Төлемдер саласындағы жалпы әлемдік үрдістер Қазақстан үшін де өзекті болып табылады. Қазақстандық банктер де технологиялық инновацияларды белсенді енгізуде және клиенттермен өзара қарым-қатынастардың цифрлық форматына көшуде. Көптеген бағыттарда, соның ішінде интернет пен мобильді банкингті дамыту, QR-кодты пайдалана отырып төлемдер елеулі нәтижелер мен табыстарға қол жеткізілді. Елде қаржылық және қаржылық емес қызметтер көрсетілетін банктердің цифрлық экожүйелері мен маркетплейстері де белсенді дамып келеді.

Клиенттерді қашықтан биометриялық сәйкестендіру жүйесі қол жетімділікті арттыруға және халық үшін қаржылық қызметтердің уақыты мен құнын қысқартуға мүмкіндік береді.

Осылайша, төлем нарығының жаңа инновациялық экожүйесін қалыптастыру процесі белсенді жүріп жатыр. Отандық нарықтың цифрлық жетілуінің ағымдағы деңгейі төлем нарығының одан әрі табысты және қарқынды дамуы үшін барлық қажетті алғышарттарды көрсетеді.

Алдағы бірнеше жыл ішінде әлемдегі қаржылық технологиялар жасанды интеллект, машиналық оқыту, үлкен деректерді талдау саласында алға жылжиды деп болжануда. Жеке банктік қызметтер толығымен автоматтандырылуы мүмкін және деректерді талдау және өңдеу, тұтынушылардың тұтынушылық мінез-құлқы негізінде қызметкерлердің қатысуынсыз көрсетілуі мүмкін.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 Молдабеков А.К., Идрисова А.А., Карагаев Н.С.: Төлем индустриясының негізгі трендтері, Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің Экономикалық шолуы. – № 1, 2022.

2 ҚР Ұлттық банкінің ресми сайты <https://www.nationalbank.kz>

3 PwC 2030 жылға қарай қолма-қол ақшасыз операциялардың үш есе өсуін болжайды (2021). <https://frankrg.com/51950>

4 Mobile Banking Rank Казахстан 2022. <https://markswebb.ru/report/mobile-banking-rank-kz-2022/type/>

5 Модернизация платёжной системы Казахстана в условиях финансовой глобализации / Авторлар ұжымы редакциялаған э.ғ.д., профессор Селезнева И.В. – Алматы: «Туран» Университеті, 2022. – 148 б.

А.Б. Амангожаева, магистр экономических наук, сениор-лектор
Университет «Туран», г. Алматы, Казахстан

Тенденции и технологии в платежной индустрии, анализ трансформации платежных услуг в современных условиях

Аннотация. В условиях глобализации мировой экономики национальная платежная система вынуждена успешно интегрироваться с платежными системами зарубежных стран и наднациональными платежными системами, иметь доступ к международным финансовым рынкам. Для эффективной интеграции возникает объективная необходимость повышения

конкурентоспособности национальной платежной системы, в первую очередь, за счет конкурентных преимуществ, связанных с цифровизацией её платежных функций и финансовых расчетов. Для повышения безопасности расчетов и платежей используются различные технологии. Цифровизация платежных услуг позволяет снижать их себестоимость, уменьшать операционные риски, сокращать банковские издержки, повышать доходы кредитных организаций и инвестировать сэкономленные средства в новые продукты и сервисы. Приведенный в данном исследовании анализ показывает, что общемировые тенденции, направленность развития платежной отрасли, появляющиеся новые бизнес-модели оказания платежных услуг, новые виды платежных инструментов являются актуальными для казахстанского рынка, где активно идет процесс формирования новой инновационной платежной среды. В данной статье рассматриваются основные проблемы, препятствующие развитию рынка цифровых платежных систем в современных экономических условиях внедрения информационных технологий и цифровизации экономики в банковском секторе. Были определены детали основных платежных систем, их развитие и распространение в странах. Выявлены актуальные направления развития систем и услуг электронных платежных транзакций с использованием передовых IT-технологий.

Ключевые слова: финансовые технологии, платежные услуги, цифровизация, конкурентоспособность, тенденции.

A.B. Amangozhaeva, master of Economic Sciences, senior lecturer
Turan University, Almaty, Kazakhstan

Trends and technologies in the payment industry, analysis of the transformation of payment services in modern conditions

Abstract. In the conditions of globalization of the world economy, the national payment system is forced to successfully integrate with the payment systems of foreign countries and supranational payment systems, to have access to international financial markets. For effective integration, there is an objective need to increase the competitiveness of the national payment system, primarily due to competitive advantages associated with the digitalization of its payment functions and financial settlements. Various technologies are used to improve the security of settlements and payments. Digitalization of payment services makes it possible to reduce their cost, reduce operational risks, reduce banking costs, increase the income of credit institutions and invest the saved funds in new products and services. The analysis given in this study shows that global trends, the direction of development of the payment industry, emerging new business models of payment services, new types of payment instruments are relevant for the Kazakh market, where the process of forming a new innovative payment environment is actively underway. This article discusses the main problems hindering the development of the digital payment systems market in the modern economic conditions of the introduction of information technologies and the digitalization of the economy in the banking sector. The details of the main payment systems, their development and distribution in the countries were determined. The current trends in the development of electronic payment transaction systems and services using advanced IT technologies have been identified.

Keywords: financial technologies, payment services, digitalization, competitiveness, trends.

А.А. Адамбекова¹, экономика ғылымдарының докторы, профессор
эл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы қ., Қазақстан

С. Айдарова², магистрант

^{1,2} «Нархоз» Университеті, Алматы қ., Қазақстан

БАҒАЛЫ ҚАҒАЗДАР ЭМИТЕНТТЕРІН ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ ТАЛДАУ ӘДІСНАМАСЫ

Түйіндеме. Мақалада бағалы қағаздар эмитентін инвестициялық талдау әдіснамасына белгілі көзқарастар мен бағыттар қарастырылып, сипаттама беріледі және оларды қазіргі заманғы қаржы нарықтарында қолдану мүмкіндігі талданады. Қосымша жаңа бағыттар мен көрсеткіштерді енгізу мүмкіндігі мен қажеттілігі зерделенеді. Бұл мақсатта жалпы эмитентті инвестициялық талдаудың әртүрлі модельдері мен әдістері талданады. Әсіресе, практикада жиі және нәтижелі қолданылатын іргелі талдау негіздері мен әдістеріне кеңірек тоқталып, эмитентті іргелі инвестициялық талдау микро- және макродеңгейлерде қатар жүргізілуі керек екендігі нақтыланып, инвестициялық шешім қабылдауға бағалы қағаздың өзін және эмитенттің қаржылық қызметін ғана зерттеп қана қоймай, қаржылық емес факторлар мен сыртқы ортада және заңнамада болып жатқан өзгерістерді ескеру керек екендігі, және бұл қызметте жаңа көрсеткіштерді уақтылы енгізуге мүмкіндік беретіні тұжырымдалады. Зерттеу объектісі инвестициялық талдау және оның әдістері болып табылады. Автор экономистердің пікірлерін және оларды растайтын қаржы нарықтарындағы тәжірибесін жинақтайтын, ең алдымен іргелі болып табылатын инвестициялық талдауға заманауи көзқарасты және тиімді жүйеленген әдіснама формасын қалыптастыруды мақсат етеді. Мақалада зерттеудің теориялық және әдістемелік негізі ретінде зерттелетін тақырып бойынша отандық және шетелдік экономистердің еңбектері, оның ішінде іргелі талдаудың танымал негізін салушылар – Бенджамин Грэм мен Дэвид Доддтың еңбектері, сондай-ақ осы саладағы басқа да зерттеулер алынды. Мақала кіріспе, эксперименттік бөлім, нәтижелер мен талқылау бөлімі және қорытындыдан тұрады.

Түйінді сөздер: бағалы қағаздар, бағалы қағаздар эмитенті, іргелі талдау, техникалық талдау, шынайы құн, коэффициенттер, әдіс, макро және микроэкономикалық факторлар.

Кіріспе. Инвестиция саласында «талдау», «бағалау» түсінігі жиі кездеседі. Әрдайым көптеген сарапшылар, кәсіби инвесторлар және трейдерлер инвестициялық стратегия бойынша жобалар мен кеңестер ұсынып жатады. Бұл ұсыныстар белгілі – бір нұсқаулықтарға, ал олар міндетті түрде қандайда бір талдау әдістемелеріне негізделеді. Инвестициялық тиімді шешім қабылдауда инвесторлар, сарапшылар түрлі талдау әдіснемелеріне жүгінеді.

Инвестициялық талдау мен шешім қабылдаудың әртүрлі тәсілдерін ұстанатын қаржы нарықтарының тарихы және олардың қатысушыларының нәтижелері нарықты үнемі «жеңіп кетуге» мүмкіндік беретін идеалды инвестициялық стратегияның жоқ екендігін көрсетеді. Сондықтан әрбір нақты жағдайда барлық факторларды ескеру және қолданылатын инвестициялық талдау әдістерін, сондай-ақ стратегияның өзін өзгертіп отыру қажет болады. Бұл экономикалық жағдайға, қаржы нарықтары жұмысы ерекшеліктеріне және инвестициялық талдау мақсаттарына қарай эмитентті талдаудың әдістемесін жүйелеудің маңыздылығын дәлелдейді.

Сараптамалық бөлім. Барлық деректер мен қаржылық ақпарат қол жетімді болса, талдаушылар қолданатын әртүрлі күрделі және қарапайым болжамды модельдер бар. Көптеген жеке эксперттер мен аналитикалық топтар оларды қолданады және жақсы ақша табады. Олардың саны мен жіктелімі көп. Дегенмен, нарықты талдаудың барлық дерлік тәсілдерін екі негізгі «ілімге» – іргелі және техникалық талдауға біріктіруге болады. Экономикалық теориядағы бұл тәсілдер сондай-ақ «берік негіз теориясы» және «ауадағы құлыптар теориясы» ретінде сипатталады. Бұдан қосымша, талдаушылар өз тәжірибесіне сай қазірде сандық талдау, мінез-құлықтық талдау, капиталды бағалау моделі сияқты әдістемелер жүйесін атайды. Алайда, ірі зерттеулер мен іргелі тұжырымдамалар, тәжірибелер және тіпті кейіннен құрастырылған әдістер де жоғарыдағы негізгі дәстүрлі екі талдау пастулаттарына негізделеді. Екі әдіс те бірдей нарық жағдайының негізгі көрсеткіштері болып табылады және бірін-бірі толықтырады. Әсіресе, зерттеу тақырыбына сай, бағалы қағаздар эмитенттерін инвестициялық талдауда іргелі талдау әдістері кеңінен қолданылады [1].

Техникалық талдау акция бағасының өзгеруінің қысқа мерзімді тенденцияларын анықтауға бағытталған және іргелі факторларға жауап ретінде бағаның біршама баяу реакциясын болжайды. Техникалық талдаушылар шешім қабылдау үшін қажетті ақпаратты іргелі айнымалыларды елемей, бағаның тарихи қозғалысын талдау арқылы алады. Техникалық талдаудың негізін салушылар болып Dow Jones өнеркәсіптік индексын жасаушы Чарльз Доу, оның ізбасары Уильям Гамильтон («Stock Market Barometer» кітабының авторы), Р. Эллиот, Дж. Лэйн, Л. Уильямс болып табылады. Техникалық талдау принциптерін жүзеге асырушы инвесторлар Дж. Мерфи, Р. Прехтер, С. Нисон, Мартин Принг. Өткен баға ауытқуларын талдау негізінде баға ұсыныстарының болашақ қозғалысын анықтау мүмкін емес деген техникалық талдауды қолданудың тиімділігіне күмән келтіретін тақырып бойынша зерттеулердің жеткілікті үлкен саны жүргізілді, бірақ ол да болуы керек және әрдайым болған. Іс жүзінде бұл тәсілді қор нарығына қатысушылар жиі қолданатынын білеміз.

Іргелі талдау бағалы қағаздар мен эмитенттерін бағалаудың тәуелсіз әдісі болып табылады. Іргелі талдау кезінде инвестор компанияның қаржылық және бухгалтерлік есептерін зерттейді және оның бағалы қағаздарының әділ құнын табуға тырысады. Іргелі талдау нарықтағы ұзақ мерзімді тенденцияларды анықтауға негізделгендіктен, ұзақ мерзімді инвестицияларға бағытталған. Іргелі талдаудың негізін салушылар Бенджамин Грэм және Дэвид Додд («Бағалы қағаздарды талдау» (1934 ж.)

және «Ақылды инвестор» (1949 ж.) атақты еңбектерінің авторлары), Дж. Уильямс және оның «Инвестициялық құн теориясы» еңбегі (1938 ж.). Бұл әдісті қолданатын инвесторлар, мысалы, Уоррен Баффет пен Питер Линч [2].

Іргелі талдаудың бастауында тұрған Б. Грэм мен Д. Додд ХХ ғасырдың бірінші жартысында акциялардың әділ құнын анықтауға көмектесетін іргелі талдаудың негізгі принциптерін қалыптастырды. Бенджамин Грэмнің өзі тәжірибелі инвестор болды және өз ережелерін қолдану арқылы миллиондаған доллар тапты. Аты аңызға айналған миллиардер Уоррен Баффет кейін оның шәкірттерінің бірі болды.

«Бағалы қағаздарды талдау» инвестиция өнері туралы бұрын-соңды жазылған ең ықпалды және танымал кітап болып саналады. Ол компаниялардың өткен, ағымдағы және болашақ табыстылығын сипаттайтын бухгалтерлік баланстар мен басқа да қаржылық құжаттарды түсіндіруді, акциялармен, облигациялармен, артықшылықты акциялармен және басқа да қаржы құралдарымен мәмілелерден пайда табуды үйретеді. Кітап бағалы қағаздар бойынша талдаушы, портфель менеджері, брокер, инвестициялық банкир немесе жай ғана маңызды жеке инвестор үшін практикалық нұсқаулық ретінде қызмет етеді.

Олар іргелі талдаудың мәнін экономикалық талдаудан, капитал нарықтарын, салалар мен бағалы қағаздарды талдаудан тұратын қаржылық талдау тұжырымдамасы ғана емес, сонымен бірге экономикалық талдауды, капитал нарықтары мен салаларын талдауды қоса алғанда, микро және макрофакторлардың жиынтығын зерттеу ретінде анықтайды [3]. Инвестициялық талдаудың нәтижелілігі мен тиімділігі оның жүргізілу стратегиясына тікелей байланысты. Өте көп және әртүрлі факторларды қарастыра отырып, дұрыс талдау үшін белгілі жүйелі ұстаным қажет. Талдауды нәтижелі жүргізу мақсаты мен мүдделердің анықталуымен мүмкін болады. Инвесторлар, эмитент менеджменті, қосалқы құрылымдар, мемлекеттік реттеу және бақылау органдары іргелі талдаудың субъектілері болып табылады. Инвесторлар – бұл көбінесе дивидендтер түрінде компаниялардан пайда алу үшін компанияға ұзақ мерзімге ақша салуға дайын адамдар. Эмитенттің менеджменті – компанияның басқарушы органдары, оның тікелей міндеті компаниялардың құнын арттыру болып табылады. Көмекші құрылымдар – рейтингтік және бағалау агенттіктері, қор биржалары. Бұл қосалқы құрылымдардың функцияларына компанияларды, салаларды бағалау, бағалы қағаздар листингі кіреді. Ал мемлекеттік реттеу және бақылау органдары өздерінің заңнамалық актілерімен эмитенттердің ақпаратты жария ету дәрежесін қалыптастырады, ақпаратты жария етудің толықтығын айқындайды және бақылайды, тиісті нормативтер мен өзге де заңнамалық талаптарды жасайды. Қазақстанда бірқатар уәкілетті органдар ақпаратты жария ету жөніндегі қажетті нормативтік базаны қамтамасыз ету бойынша үлкен жұмыс жүргізеді және ақпаратты жария ету жөніндегі талаптардың орындалуын бақылауды жүзеге асырады. Оның ішінде бұл ҚР Ұлттық Банкі, ҚР Қаржы нарығын және қаржы ұйымдарын реттеу мен қадағалау агенттігі, ҚР Қаржы министрлігі сияқты органдарды атап өтуге болады [4].

Осы ерекшеліктерге байланысты инвестициялық талдау принциптері қалыптасқан. Практикада жоғарыдан төмен және төменнен жоғары талдау

әдістері қалыптасқан. Жалпы экономикалық, капитал және салалық нарықтар үшін аналитикалық болжамдарды әзірлеудің формалды механизмін ескере отырып, барлық ұйымдар жоғарыдан төмен схема бойынша жұмыс істейді деп болжауға болады: бағалы қағаздарды таңдау кезінде олар елдегі және шетелдегі экономикалық жағдайдан басталады, содан кейін төмендетіп, капитал нарықтарының, секторлар мен салалардың факторларын ескереді. Ал жеке инвесторлар төменнен жоғары қарай жұмыс істеуге, яғни бағаланбаған акцияларды іздеуге, жалпы факторларды есепке алуға ең аз назар аудара отырып, қолда бар акциялардың үлкен санын сұрыптауға тура келеді [5]. Алайда, шын мәнінде, көптеген өте ірі ұйымдар инвестициялау үшін төменнен жоғарыға қарай әдісті қолданады және қарапайым ресурстары бар көптеген жеке инвесторлар жоғарыдан төмен қарай жылжиды.

Енді әдістемелік құрылымына келер болсақ, ақылға қонымды бағалау жүргізу үшін қарастырылатын болжамдардың тұтас тобы қажет. Жоғарыдан төменге қарай біз қажетті болжамдардың Б. Грэм және Д. Додд ұсынған келесідей тізімін аламыз:

- тұтастай алғанда экономика;
- акциялар мен облигациялар нарықтары;
- нарық секторлары;
- салалар;
- жеке компаниялар [6].

Жалпы экономикалық талдаудың нәтижесі қысқа мерзімді (төрттен сегіз тоқсанға дейін) және ұзақ мерзімді (бес жыл және одан да көп) экономикалық даму болжамдары болып табылады, олар ұлттық тауарлар мен қызметтерді өндіру, өнімділік, инфляция, пайда, ақша-несие және фискалдық саясат болжамдарын қамтиды. Бұл бағалаулар жеке компаниялардың, капитал нарығының, секторларының, салаларының жағдайын болжау үшін негіз болып табылады. Капитал нарықтарын талдаудың нәтижесі ең алдымен үлестік облигациялар нарығының құны мен табыстылығын бағалау болып табылады. Бағалы қағаздар нарығын бағалау жалпы танылған индекстермен ұсынылған тұтас нарықтарға жатады. Облигациялар нарығын бағалау бағалардың әртүрлі комбинациясы мен төлем қабілетсіздігі тәуекелі бойынша күтілетін кірістерде көрсетілетін табыстылық пайыздық мөлшерлемелер құрылымының жалпы деңгейін білдіреді. Бағалы қағаздарды талдау артық бағаланған бағалы қағаздарды төмен бағаланғандардан ажырата алу үшін бағалы қағаздардың болашақ бағасы мен кірісін бағалауға бағытталған. Капитал нарығын талдау мен бағалы қағаздарды талдау арасында экономиканың салаларын талдау немесе басқаша айтқанда жалпы факторларды талдау жүргізіледі. Ол салалар мен жекелеген компанияларды талдауға қарағанда кеңірек және капитал нарығын талдау мен бағалы қағаздарды талдау арасындағы өтпелі буын ретінде қарастыруға болады. Қор нарығы контекстінде секторлар дегеніміз әр түрлі салалық компаниялардың акцияларын ерікті түрде біріктіре алатын акциялардың үлкен топтары болып табылады [7].

Келесі басты кезең эмитент деңгейінде компанияны қаржылық талдау болып табылады. Іргелі талдаудың бірінші және негізгі құралдарының бірі

компанияның қаржылық есептілігі болып табылады. Инвестор қаржылық есептілікті үш негізгі құжат бойынша талдай алады, олар:

- бухгалтерлік баланс;
- пайда мен залал туралы есеп;
- ақша қаражаттарының қозғалысы туралы есеп.

Маңыздыларының бірі ретінде, табыс пен таза кірістің өсуіне қараймыз: бірнеше жыл ішінде және соңғы бірнеше тоқсанда. Және қарыздық жүктеме деңгейін және бизнестің тұрақтылығын зерттейміз. Компанияның несиелерді төлеуге және басқа міндеттемелерді жабуға қабілеттілігі бағаланады. Компанияның қаржыландыруды қалай көтеретінін және қолма-қол ақшаны қалай бөлетінін бағалаймыз – ол пайданы дамуға тиімді инвестициялауды ұстағады ма, әлде бизнес дивидендтер төлеуге жеткілікті түрде жетілген бе? Бұл компанияның өзін абсолютті талдау болып табылады. Сонымен қатар, міндетті түрде салыстырмалылық принципі бойынша талдау да жүргізіледі [8]. Бәсекелестеріне де назар аудару қажет. Компания өздігінен жақсы көрінуі мүмкін. Бірақ кенеттен сол салада әлдеқайда пайдалы мүмкіндіктер пайда болуы мүмкін. Оларды іздеу үшін компанияларды арнайы қаржылық коэффициенттер бойынша қосымша салыстыруға болады. Әдетте, оларды есептеу үшін бір акцияның ағымдағы бағасы қаржылық есеп беру деректерімен салыстырылады.

Ең танымал қатынас – P/E, бұл баға/акцияға шаққандағы пайда. Ол бір акцияның бағасы компанияның акцияға шаққандағы жылдық табысынан қанша есе жоғары екенін көрсетеді. Басқаша айтқанда, P/E акцияның ағымдағы бағасын өтеу және негіздеу үшін компанияның ағымдағы кірісін қанша жыл алу керектігін көрсетеді.

Компанияны таңдағаннан кейін оның акцияларын бағалауға кірісуге болады. Әдетте бұл үшін арнайы қаржылық модельдер қолданылады. Бірден айтайық, олар туралы толық айту мүмкін емес, себебі бұл бөлек бір мақаланың тақырыбы бола алады. Негізін білсек, ары қарай «қазу» оңайырақ болады. Ең танымал модель – дисконтталған ақша ағыны әдісі немесе DCF (Discounted Cash Flow) [9]. Бұл әдісте кәсіпорынның құны кәсіпорынның болашақта ала алатын бос ақша ағындарын болжау арқылы есептеледі. Содан кейін алынған құн акциялардың ағымдағы нарықтық бағасымен салыстырылады. Егер акциялар қазір үлгі бойынша есептелген құннан төмен болып шықса, онда олар жақсы инвестиция көзі бола алады».

Ұқсас үлгі дисконтталған дивиденд әдісі немесе DDM (Dividend Discount Model) болып табылады. Оған сәйкес, компанияның құны компания акционерлерге төлей алатын болашақ дивидендтер болжамы негізінде бағаланады. Бұл модель бірнеше жылдан бері дивидендтер төлеп келе жатқан корпорацияларға ғана жарамды. DCF және DDM элем бойынша көптеген талдаушылармен қолданылады және бұл модельдер өте тиімді болып шықты. Дегенмен, олардың жұмысының дәлдігі үшін болашақтағы ықтимал көрсеткіштерді жақсы болжауды үйрену керек. Және бұл өте қысқа уақыт аралықтарында ғана жасалуы мүмкін. Өйткені, болжау көкжиегі неғұрлым ұзағырақ болса, болжам әдетте соғұрлым дәл болмайды. Тәжірибе көрсетіп отырғандай, қазір 5-10 жылдан кейін әлемде не болатынын дәл болжау мүмкін емес.

Эмитент компанияны талдауда салыстырмалы талдау үшін түрлі қаржылық коэффициенттер есептеледі. Бұл шикі қаржылық есептілікті әртүрлі көлемдегі фирмаларды салыстыруды жеңілдететін пішінге түрлендіру үшін пайдалы. Қысқаша жүйлесек, талдау негізгі төмендегідей қаржылық көрсеткіштерді ескеруді қамтиды:

Кесте 1 – Эмитентті қаржылық талдау коэффициенттері

Көрсеткіш	Тендеу
Рентабельділік коэффициенттері	
Жалпы пайда маржасы	Жалпы пайда / Сату
Операциялық пайда маржасы	Операциялық пайда / Сату
Таза пайда маржасы	Таза пайда / Сату
Активтердің кірістілігі (ROA)	Таза пайда / Жиынтық активтер
Меншікті капиталдың кірістілігі (ROE)	Таза пайда / Меншікті капитал
Өтімділік коэффициенттері	
Ағымдағы өтімділік коэффициенті	Айналым активтері / Қысқа мерзімді міндеттемелер
Жедел өтімділік қатынас	(Айналым активтері – ТМҚ) / Қысқа мерзімді міндеттемелер
Таза айналым капиталы	Ағымдағы активтер – Қысқа мерзімді міндеттемелер
Қарыз коэффициенттері	
Қарыздың активтерге қатынасы	Жалпы міндеттері / Жалпы активтер
Қарыздың меншікті капиталға қатынасы	Жалпы қарыз / Меншікті капитал
Пайыздарды жабу коэффициенті	Пайыз бен салыққа дейінгі табыс / Пайыздар
Активтерді пайдалану коэффициенттері	
Тауарлы-материалдық қор айналымы	Сатылған өнімдердің құны / ТМҚ
Дебиторлық берешек айналымы	Сату (несие) / Дебиторлық берешек
Негізгі құралдардың айналымы	Сату / Негізгі құралдар
Жалпы активтердің жалпы айналымы	Сату / Жалпы активтер
Нарықтық күн коэффициенттері	
Капитализация	Жай акциялар саны*Жай акцияның нарықтық бағасы
Акцияға шаққандағы пайда (EPS)	(Таза кіріс – артықшылықты акциялар бойынша ақшалай дивидендтері) / Жай акциялардың саны
Баға/пайда қатынасы (PER)	Акцияның нарықтық бағасы / Акцияға шаққандағы пайда
Акцияның баланстық құны	(Меншікті капитал – Артықшылықты акция– Артықшылықты акция бойынша дивидендтер) / Жай акциялардың саны
Баланстық құнға нарықтық баға қатынасы	Акцияның нарықтық бағасы / Акцияның баланстық құны
Акцияға шаққандағы дивидендтер	(Дивидендтер – Артықшылықты акциялар бойынша дивидендтер) / Жай акциялардың саны
Төлем коэффициенті	Акцияға шаққандағы дивидендтер / Акцияға шаққандағы пайда
Ескерту: [2], [5] негізінде автормен құрастырылды	

Эмитентті талдау элементтерін сандық және сапалық деп бөлуге болады. Сандық талдау статистикаға сүйенеді, яғни кірістер туралы

есепте, баланстар мен қаражаттардың пайдаланылуы мен көздері туралы есептердегі барлық пайдалы деректерге, сондай-ақ өндіріс, өнімнің бағасы, шығындар, қуаттар, өтелмеген міндеттемелер туралы ақпаратқа сүйенеді. Әртүрлі көрсеткіштерді келесі топтарға біріктіруге болады: 1) капиталдандыру; 2) пайда мен дивидендтер; 3) активтер мен міндеттемелер; 4) өндіріс статистикасы [10].

Сапалық факторларға бизнестің сипаты; кәсіпорынның саладағы салыстырмалы жағдайы және нарықтық бәсекелестіктің ауырлығы (бұл аспект сандық факторлармен тығыз байланысты, өйткені ол сандық талдауға жататын көптеген деректермен сипатталады); кәсіпорынның физикалық, географиялық өндірістік сипаттамасы; басқару ерекшеліктері және, сайып келгенде, компанияның және тұтастай алғанда саланың болашағының болжамы талданады. Компанияның жылдық есептерінде бұл тақырыптар бойынша жеткілікті ақпарат бар. Бірақ жағдайды толық түсіну үшін талдаушы кейде өте әртүрлі, соның ішінде сенімсіз ақпарат көздеріне, мысалы, пікірлерге де жүгінуі керек болады.

Жалпы айтқанда, белгілі бір компанияны бағалау кезінде сапалық факторларға қарағанда сандық факторлар дәлірек болады. Өткен туралы қажетті деректерді алу оңайырақ және белгілі бір қорытынды жасауға қолайлы. Сонымен қатар, қаржылық нәтижелер ұзақ уақыт бойы қалыптасқан және жақсы қалыптасқан басқарушылық топтың іскерлік қабілеті сияқты сапалы сипаттамалардың жинақталған көрінісі болып табылады. Бұл көзқарас компанияны бағалау үшін сапалық сипаттамалардың маңыздылығын төмендетпейді, тек оларды егжей-тегжейлі зерттеу компанияны бағалау үшін маңызды жайттарды қосымша түсіну қажеттілігімен ғана негізделгенін көрсетеді.

Эмитент-компанияны жан-жақты зерттеуді сондай-ақ ол компанияның құнын бағалауға әкеледі деп есептеп, оған Т. Коуплендтің «Компания құны», А. Дамодоранның «Инвестициялық бағалау» атты ірі жұмыстары арналған. А. Дамодаран «Инвестициялық бағалау» жұмысында іргелі талдаудың орталық ұстанымы компанияның құнын оның қаржылық сипаттамаларына байланысты болуы мүмкін екенін анықтайды: компанияның өсу перспективалары, компанияның ақша ағындары, тәуекел параметрлері. Кез-келген осындай ауытқу бұл компанияның артық бағаланбағанын немесе бағаланбағанын көрсетуі мүмкін.

Дж. Уильямстың атақты еңбегі – «Инвестициялық құн теориясы» (1938 жылы жарияланған) да инвестициялық активтердің ішкі құнының бар екендігін дәлелдейді. Бұл жұмыста алғаш рет дивидендтер ағынын дисконттау арқылы акцияларды бағалау формуласы ұсынылған.

Нәтижелер мен талқылаулар. Сонымен, негізгі әдебиеттер мен әлемдік практикаға сүйенсек, нарықта бар инвестициялық объектілерді талдаудың екі басты тәсілі бір-бірімен бәсекелеседі әрі толықтырады: іргелі талдау және техникалық талдау. Техникалық талдау – қысқа мерзімді нарықтық ауытқуларды анықтауға және олармен онауға бағытталған инвестициялық талдаудың бағыты. Мұндай талдауды ұстанушылар қор нарығының ойыншылары болып табылады, олар өз әрекеттерінде нарықтардағы (акция, валюта, тауар) топтық мінез-құлық психологиясын ескереді. Техникалық талдауды тек жоғары өтімді

активтерге сәтті қолдануға болатынын және оны бағалы қағаздар нарығында қор нарығының ойыншылары кеңінен қолданатынын ескеруіміз керек.

Фундаменталды талдау – жалпы экономикалық және қаржылық көрсеткіштерді талдауға негізделген активтердің әділ бағасын бағалау және компанияның және оның қаржылық активтерінің (акциялар, облигациялар және т.б.) нарықтық құнын болжау әдістерін біріктіретін инвестициялық талдаудың бағыты.

Іргелі талдау келесі ережелерге негізделген.

1. Кез-келген активтің нарықтық бағасы болашақ табыстармен және осы пайданы алу тәуекелінің дәрежесімен, сондай-ақ инвестордың меншік үлесіне сәйкес келетін пайданың бір бөлігін алу мүмкіндігімен айқындалады. Сондықтан нарықтық бағаны болжау үшін осы активтің әділ құнын бағалау қажет.

2. Болашақ пайдалар және олардың тәуекел деңгейі көбінесе іргелі деп аталатын макроэкономикалық және салалық факторларға байланысты. Жеке инвесторлар іргелі факторларға әсер ете алмайды.

3. Кәсіпорынның келешек пайдасы, сондай-ақ оларды инвесторлар арасында бөлудің әділдігі де компанияның ішкі факторларына (ішкі шешімдеріне) – қаржылық, корпоративтік басқаруға және т.б. байланысты. Ішкі шешімдер анағұрлым серпінді, сондықтан қалыптасып келе жатқан нарықтық баға және оның қысқа мерзімді ауытқуы белгілі бір дәрежеде ішкі факторлардың өзгеруіне (мысалы, біліксіз менеджментті кәсіби мамандармен алмастыруға болады, тиімді корпоративтік басқару стандарттарын қабылдауға және енгізуге болады) байланысты [1].

Іргелі талдау әдістемесінің негізі бағалы қағаздың, компанияның шынайы құнын анықтау үшін әртүрлі факторларды қарастырып, жоғарыдан төменге принципімен талдау жүргізу болып табылады. Ол тек эмитенттің қаржылық нәтижелері мен акцияның тарихи бағаларын зерттеумен шектелмейді.

Сурет 1 – Эмитентті іргелі талдау жүргізу схемасы

Ескерту: [1] дереккөзі негізінде автормен жасалды

Инвестициялық процесте қаржылық талдау ақпараттық және болжамдық рөл атқарады: ол өткен және қазіргі туралы ақпарат береді және күтулерді сандар тіліне аударады. Қаржылық талдау нәтижелері күрделі салымдарды бөлу, корпорациялардың қаржылық саясаты және инвестициялау үшін бағалы қағаздарды дұрыс таңдау туралы шешімдер қабылдауда қолданылады. Осы мақсаттар үшін экономикалық талдау, сондай-ақ капитал нарықтарын, салалар мен бағалы қағаздарды талдау қолданылады. Осылайша, жоғарыдағыдай іргелі талдауды жүргізу схемасын аламыз.

Кешенді тәсілмен іргелі талдау инвестициялық жағдайды жан-жақты зерттеу қажеттілігіне, яғни ұйымның макро және микродеңгейлердегі қызметін, оған әсер ететін негізгі факторларды анықтап, бағалауға бағытталған. Болашақ ақша ағындарын, ұйымдардың қызметі мен мүлкіне инфляциялық және бағамдық әсерлерді болжау үшін елдегі, әлемдегі және саладағы экономикалық жағдайды түсіну маңызды. Бизнесіні дамыту перспективаларын анықтау түбегейлі іргелі талдаудың қажеттілігі екі есе артады.

Әдетте, іргелі талдау ұзақ мерзімді инвестицияларды бағалау үшін қолданылады. Бұл бизнеске тікелей инвестициялар, компанияны сатып алу немесе инвесторлардың акцияларды ұзақ мерзімді сатып алуы болуы мүмкін. Іргелі талдау алуан түрлі көрсеткіштер мен параметрлерді біріктіретін сандық және сапалық әдіснамалар жиынтығын құрайтын талдау. Ол әдістер әртүрлі принциптер негізінде жіктеліп, топтастырылуы мүмкін. Мысалы, эмитентті талдау абсолютті немесе салыстырмалы бағалау модельдерімен жүзеге асырылуы мүмкін. Абсолютті бағалау модельдері тек негізгі принциптерге негізделген инвестициялардың ішкі немесе «шынайы» құнын анықтауға тырысады. Яғни, сіз тек бір компания үшін дивидендтер, ақша ағындары және өсу қарқыны сияқты нәрселерге назар аударасыз және басқа компаниялар туралы алаңдамайсыз. Осы санатқа жататын бағалау модельдеріне дивидендтерді дисконттау моделі, дисконтталған ақша ағындарының моделі, қалдық кіріс моделі және активтерге негізделген модель кіреді. Салыстырмалы бағалау модельдері, керісінше, қарастырылып отырған компанияны басқа ұқсас компаниялармен салыстыру арқылы жұмыс істейді. Бұл әдістерге бағаның пайдаға қатынасы сияқты бірнеше көрсеткіштер мен коэффициенттерді есептеу және оларды ұқсас компаниялардың бірнеше көрсеткіштерімен салыстыру кіреді. Бұл арақатынас шикі қаржылық есептілікті әртүрлі көлемдегі фирмаларды салыстыруды жеңілдететін пішінге түрлендіру үшін пайдалы. Мысалы, егер компанияның Р/Е коэффициенті салыстырмалы компанияның Р/Е коэффициентінен бірнеше есе төмен болса, бастапқы компанияны бағаланбаған деп санауға болады. Оның ішіне сан алуан көрсеткіштер мен параметрлер кіреді. Олар сандық немесе сапалық көрсеткіштер тобы болуы мүмкін. Оның бірі компанияның балансы, пайда мен залал жөніндегі, капитал қозғалысы және ақша ағыны туралы есептеріне негізделген қаржылық нәтижелерін зерттеуден тұрса, екіншісі одан басқа факторларды, мысалы корпоративтік басқару, қабылданатын шешімдер, басқару саясаты, бедел, бәсекеге қабілеттілік, бренд және т.б. ескереді [12].

Бизнеске инвестициялаудың ұзақ мерзімді стратегиясын бағалау сандық сипаттамаларға ие болуы мүмкін шығындар мен негізгі қаржы факторлары арасындағы байланысты көрсетеді. Көп қолданылатын көрсеткіштер қатарына активтердің, капиталдың, басқа да категориялардың өтімділігі, рентабельділігі, айналымдылығы коэффициенттері, акцияға шаққандағы пайда коэффициенті және т.б., сонымен қатар бағалы қағазға қатысты акция бағасының бір акцияның баланстық құнға, акцияны сатудан түскен түсімге, дивидендке қатынасы сияқты көрсеткіштер қолданылады.

Бастысы іргелі талдауды жүргізу кезінде барысында талдаушы:

- компанияның жеткілікті репрезентативті кезеңдегі қызметінің шынайы бейнесіг алу;
- компанияның ағымдағы табыстылығын мұқият бағалау;
- болашақ рентабельділік пен өсудің болжамын жасау және бір мезгілде болжамның сенімділігіне негізделген баға беру;
- барлық алдыңғы бағалауларға сүйене отырып, компанияның өзін және оның бағалы қағаздарын бағалауы керек және бұл бағалау нәтижесі нарықтық бағаға қарағанда орта есеппен сенімдірек болуы керек [13].

Қорытынды. Іргелі талдау алуан түрлі көрсеткіштер мен параметрлерлен тұратын модельдерді біріктіретін сандық және сапалық талдау әдіснамаларынан тұратын кешенді талдау және ол ұйымдастырылған бағалы қағаздар нарығындағы эмитенттер немесе инвесторлардың маңызды инвестициялық, басқарушылық шешімдер қабылдауына негіз бола алады.

Тиімді іргелі талдау жұмыстары инвестициялық жағдайды жан-жақты зерттеу қажеттілігіне, яғни ұйымның микро және макродеңгейлердегі қызметін бағалаудың, болашақ ақша ағындарын, ұйымдардың қызметі мен мүлкіне әсерлерді болжау үшін елдегі, әлемдегі және саладағы экономикалық жағдайды түсінудің маңыздылығына негізделген. Эмитентті талдау тікелей оның тек өткен шақтағы көрсеткіш, ақпараттарын талдайтындығы қаншалықты болашақты дұрыс болжауға көмектеседі, қаншалықты мәнді деген логикалық сұрақ туындауы мүмкін. Оның жауабы: тарихи нәтижелерді егжей-тегжейлі талдау күтілетін ақша ағындарын жақсырақ бағалауды және тиісті дисконттау мөлшерлемесін қамтамасыз етеді, бұл өз кезегінде фирманың ішкі құнын жоғары бағалауға әкеледі.

Эмитентті іргелі инвестициялық талдау әдіснамасын тереңірек зерделеу арқылы, онда көптеген деңгейлерге, принциптерге жіктелген бірқатар параметрлер мен көрсеткіштер бар екенін байқауға болады. Іргелі талдау көп талдау түрлеріне қарағанда ауқымдырақ және тереңірек. Негізгі компанияның құнын анықтау үшін эмитентті іргелі талдау тек инвестициялық мүддеден ғана жүргізілмейді, эмитент тарапынан да компанияның құнын арттыру үшін немесе бизнестің тиімділігін уақтылы бағалау және бизнесті қайта құру арқылы жағымсыз сініруден қорғау мақсатында мезгіл сайын жүзеге асырылуы мүмкін.

Өздеріңіз білетіндей, қор нарығы өте құбылмалы. Сондықтан кенеттен болатын дауылдар мен сілкіністерге ұшырап отыратын баға теңізінде оқиғаларды болжай білу және дұрыс нұсқауларды белгілеу өте

маңызды. Қарастырылған іргелі талдаудың авторларының өзі былай деп атап көрсетеді: «Медицина, заң және экономика сияқты инвестиция ғылым мен өнердің арасында. Бағалы қағаздар бойынша талдаушы қарастыратын айнымалылардың саны шексіз дерлік болып шығады және интуитивті пайымдау инвестициялық шешім үшін орталық болып қала береді». Дегенмен, тек интуицияға сүйенбей, интуицияны ұтымды біліммен және есептеумен қолдау қажеттілігін түсініп, соған қабілетті сансыз айнымалыларды жалпылау және жүйелеу жұмысы жүргізілді. Бағалы қағаздардың төмен бағалану дәрежесін (сатып алу сигналы) және олардың артық бағалану сәтін (сату уақыты жақындағаны сигналы) анықтау үшін олардың және эмитент компанияның ішкі әділ құнын анықтауға және бағалау әдістемесі негізделді. 80 жылдан астам уақыт бұл әдістеме инвесторлар, талдаушылар үшін сүйенетін басты әдістемелік құралдың бірі және түрлі замануи инвестициялық, аналитикалық инвестициялық талдау әдістемелерінің негізі болып қалды. Бастысы, эмитентті талдауда ең маңыздысы оның пайдалылығы, қажетті көріністі бере алатындығы. Талдаушының мақсатына сай нәтиже алғанда ғана оның мәні болады. Іргелі талдау қарастыратын бағалы қағаздар бағасына, эмитенттің пайдасына әсер етуі мүмкін факторлар мен көрсеткіштер қатарын толықтыруға, көп есептеулер жүргізуге болады. Бұл жердегі жоғарырақ тұратын мәселе, олардың арасындағы байланысты, заңдылықты, картинаны дұрыс көре біру және табысты инвестициялық және басқарушылық шешім қабылдауда.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Sidney Cottle Roger F. Murray Frank E. Block «Graham and Dodd's Security analysis», Fifth Edition/Moscow. – 2000.
2. Kristina Levišauskait «Investment Analysis and Portfolio Management», Vytautas Magnus University/ Kaunas, Lithuania. – 2010.
3. Кочнева Л.Ф., Коришева О.В. Рынок ценных бумаг и биржевое дело: фундаментальный анализ, Москва. – 2016.
4. Уильямс М. Анализ ценных бумаг / пер. А. Назаренко, О. Пелявский. – 2016.
5. Чиркова Е. Как оценить бизнес по аналогии: Пособие по использованию сравнительных рыночных коэффициентов / «Альпина Диджитал». – 2017.
6. Коупеланд Т., Коллер Т., Муррин Дж. Стоимость компании. – 2008.
7. Дамодаран А. Инвестициялық бағалау: кез-келген активтерді бағалау құралдары мен әдістері. – 2004.
8. William F. Sharpe, Stanford University, Gordon J. Alexander, Jeffery V. Bailey, Richards & Tierney «Investments», Fifth edition/ Prentice Hall International. – 2006.
9. Lovely Professional University «Security analysis and portfolio management». – 2011.
10. Frank K. Reilly, Keith C. Brown «Investment Analysis & Management», tenth edition/ University of Notre Dame & University of Texas at Austin
11. Теплова Т.В. Инвестиции, Учебник для вузов/ Москва Юрайт. – 2011.
12. Фролова В.Б., Нагибин Г.В. Қазіргі жағдайдағы бағалы қағаздарды бағалау: балама инвестициялық шешімдер / Экономика. Бизнес. Банктер. – 2016. № 1 (14).
13. Малышенко В.А., Малышенко К.А. Қор нарығын іргелі талдау әдістемесін трансформациялауға қаржылық тұрақтылықты талдау әдістерін дамытудың әсері/экономикалық талдау. – 2017.

А.А. Адамбекова¹, доктор экономических наук, профессор

С. Айдарова², магистрант

¹ Казахский Национальный университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

² Университет «Нархоз», г. Алматы, Казахстан

Методология инвестиционного анализа эмитентов ценных бумаг

Аннотация В статье рассмотрены и описаны известные подходы и направления в методологии инвестиционного анализа ценных бумаг эмитентов и проанализированы возможности их применения на современных финансовых рынках. Будет изучена возможность и необходимость введения дополнительных новых направлений и показателей. Для этого анализируются различные модели и методы общего инвестиционного анализа эмитента. В частности, уделяя больше внимания основам и методам фундаментального анализа, которые часто и эффективно используются на практике, уточняется, что фундаментальный инвестиционный анализ эмитента должен проводиться одновременно на микро- и макроуровнях, а также инвестиционного решения следует изучать не только саму ценную бумагу и финансовую деятельность эмитента, но и нефинансовые факторы и внешнюю среду, и делается вывод о необходимости учета изменений, происходящих в законодательстве, а это позволит своевременно внедрять в сервис новые индикаторы. Кроме того, оценивается уровень высокого влияния уровня эффективности рынка и информационной прозрачности на результаты анализа эмитента. Объектом исследования является инвестиционный анализ и его методы. Автор ставит перед собой задачу создать современный подход к инвестиционному анализу, прежде всего фундаментальный, обобщающий мнения экономистов и поддерживающий их опыт финансовых рынков. В статье за теоретико-методологическую основу исследования взяты труды отечественных и зарубежных экономистов, в том числе известных основоположников фундаментального анализа – Бенджамина Грэма и Дэвида Додда, а также другие исследования в этой области. Статья состоит из введения, экспериментальной части, результатов, дискуссионной части и заключения.

Ключевые слова: ценные бумаги, эмитент ценных бумаг, фундаментальный анализ, технический анализ, справедливая стоимость, коэффициенты, метод, макро- и микроэкономические факторы.

A.A. Adambekova¹, Doctor of Economics, Professor

S. Aidarova², undergraduate

¹ al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

² Narxoz University, Almaty, Kazakhstan

Methodology of investment analysis of securities issuers

Abstract. The article considers and describes the well-known approaches and directions in the methodology of investment analysis of issuers' securities and analyzes the possibilities of their application in modern financial markets. The possibility and necessity of introducing additional new directions and indicators will be explored. For this, various models and methods of the general investment analysis of the issuer are analyzed. In particular, paying more attention to the basics and methods of fundamental analysis, which are often and effectively used in practice, it is clarified that the fundamental investment analysis of the issuer should be carried out simultaneously at the micro and macro levels, and the investment decision should be studied not only the security itself and financial activities the issuer, but also non-financial factors and the external environment, and it is concluded that it is necessary to take into account the changes taking place in the legislation, and this will allow timely introduction of new indicators into the service. In addition, the level of high influence of the level of market efficiency and information transparency on the results of the issuer's analysis is assessed. The object of the research is investment analysis and its methods. The author sets himself the task of creating a modern approach to investment analysis, primarily a fundamental one that generalizes the opinions of economists and supports their experience in financial markets. In the article, the works of domestic and foreign economists, including the well-known founders of fundamental analysis – Benjamin Graham and David Dodd, as well as other studies in this area, are taken as the theoretical and methodological basis of the study. The article consists of introduction, experimental part, results, discussion part and conclusion.

Keywords: securities, securities issuer, fundamental analysis, technical analysis, fair value, coefficients, method, macro-and microeconomic factors.

ХҒТАР 06.73.55
ӘОЖ 336.71

А.К. Акпанов¹, экономика ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор

С.Ж. Пралиева², экономика ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор

^{1, 2} «Тұран» Университеті, Алматы қ., Қазақстан

ТҰРҒЫН ҮЙДІ ИПОТЕКАЛЫҚ НЕСИЕЛЕУДЕ МЕМЛЕКЕТТІК БАҒДАРЛАМАЛАРДЫҢ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫН БАҒАЛАУ

Түйіндеме. Бұл мақалада 2007-2008 жылдардағы әлемдік экономикалық дағдарыс Қазақстан экономикасына әсері оның 2010 жылғыға дейінгі салдары аталып өтеді. Қазақстан Республикасындағы тұрғын үйді ипотекалық несиелендірудің мемлекеттік бағдарламаларының ерекшелігі талданады. Оның ипотека нарығындағы әсері нақтылана отырып, берілген ипотекалық несиелер санының динамикасы, ипотекалық тұрғын үй заемдарының орташа мөлшерінің серпіні, ипотеканың орташа алынған мөлшерлемесі, Қазақстандағы тұрғын үй қорын пайдалануға беру көрсеткіштері, үлесі сияқты ипотекалық несиелендіру нарығының маңызды көрсеткіштері. ипотекалық портфельдегі мерзімі өткен берешегі қаралды. Мақалада тұрғын үйді ипотекалық несиелендіру елдегі тұрғын үйдің қолжетімділігін қамтамасыз етудің негізгі тетігі мен экономикалық құралы болып табылатыны, сондай-ақ құрылыс саласының дамуына ықпал ететіні атап өтілген. Қазақстан Республикасындағы ипотекалық тұрғын үйді несиелендірудің қазіргі жағдайы қарастырылды. Ипотекалық нарықта зейнетақы жинақтары пайдаланған азаматтар баспана бағасын асыра бағалағаны атап өтіледі. Сонымен мақалада жеңілдікті ипотекалық несиелеудің мемлекеттік бағдарламалары және олардың қамтамасыз ету шарттары. Бұл бағдарламалардың ел тұрғындарына тигізетін негізгі артықшылықтары айқындалды. Мақала да 2011-2021 жылдардағы ипотекадағы негізгі өзгерістерді сипаттайды. Шарттардың салыстырмалы талдауы ұсынылады мемлекеттік және жеке банктерде жеңілдікті ипотека беру. Мүмкіндіктердің мысалдары келтірілген минималды құны бар жеңілдікті ипотека алу. Бұл мемлекеттік бағдарламалардың оң жақтары қарастырылды. Жұмыстың соңында тұрғын үй нарығы үшін жеңілдікті ипотекалық бағдарламаның рөлі туралы жалпы қорытынды жасалды.

Түйінді сөздер: ипотека, тұрғын үй, несиелеу, қаржыландыру, банк секторы.

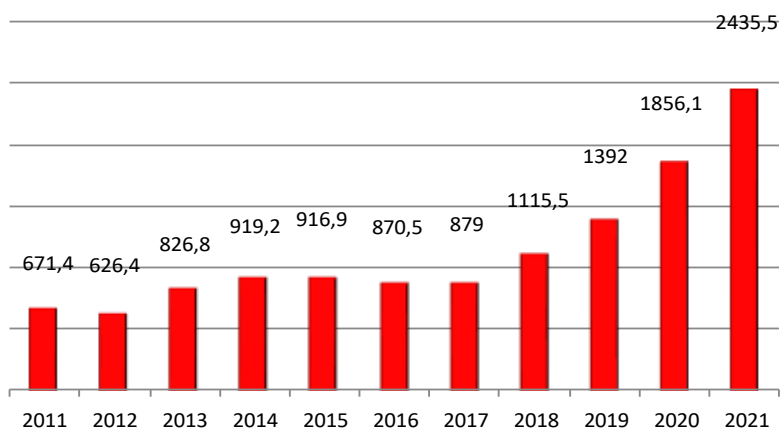
Кіріспе. 2007-2008 жылдардағы әлемдік экономикалық дағдарыс Қазақстан экономикасына да әсер етті, 2010 жылғы ақпанда ипотека

көлемі жылына елеулі 5,6%-ға төмендеп, 683,3 млрд теңгені құрады (2009 жылғы ақпанда – 723,8 млрд теңге). Сол жылдары ипотекалық кредиттердің үлесі кредиттеудің жиынтық көлемінің 8,9%-ын құрады жылдан жылға төмендеді. Қазақстан экономикасында несиенарығындағы ипотеканың үлес салмағы 2016 жылға дейін төмендеп, 7,2%-ды құрады. Тек 2018 жылы ғана ипотекалық несиелер нарығы тоқыраудан жандану кезеңіне өтіп, 1 трлн теңге белгісін еңсеріп, нарықтық үлесін 8,7%-ға дейін арттырды. Ипотеканың орташа жылдық дағдарыстан кейінгі өсу қарқыны жылдан жылға 6,8%-ды құрайды.

Тұрғын үйдің қолжетімділігі үшін жағдай жасау – БҰҰ-ның тұрақты даму мақсаттарының қатарына кіретін мемлекеттің басты міндеттерінің бірі. ТДМ – «тұрақты қалалар мен елді мекендер» – тұрғындар үшін жеткілікті, қауіпсіз және арзан тұрғын үйге жалпыға бірдей қол жеткізуді қарастырады [1].

Сараптамалық бөлім. Тұрғын үйдің қолжетімділігі мәселесінде ипотека маңызды рөл атқарады. Қазақстанда ипотекалық несиелеуді дамытудың драйвері «Нұрлы жер», «7-20-25» және басқа да жеңілдікті несиелеудің мемлекеттік бағдарламалары, сондай-ақ «Баспана хит» нарықтық ипотекалық өнімі болды.

Қаржы нарығын реттеу және дамыту агенттігінің деректері бойынша 2019-2020 жылдары банктердің ипотекалық портфелінің өсу қарқыны 30%-дан астам деңгейде болған. Ағымдағы жылдың сәуір айының соңындағы жағдай бойынша ипотекалық портфель бір жыл ішінде 32,2%-ға ұлғайып, 2,45 трлн теңгені құрады.

Сурет 1 – ҚР-да ипотекалық кредиттеу млрд тг

Ескерту – [2] дереккөз негізінде автор құрастырған

Көрші мемлекетте, сондай-ақ елімізде және бүкіл әлемде жеңілдікті ипотекалық несиелендірудің бірқатар бағдарламалары жұмыс істейді. Ең танымал бағдарламалар – Отбасылық ипотека және 6,5% ипотека.

Сонымен қатар, Ресей Федерациясындағы қазақстандық бағдарламалармен салыстырғанда айырмашылықтар бар.

ҚР ҰБ деректері бойынша ипотекалық қарыздар бойынша сыйақының орташа мөлшерлемесі 2021 жылғы желтоқсанға қарай 8,4%-ды құрады, 1 ай бұрын – 8,1%-ды, 1 жыл бұрын – 7,9%-ды, 5 жыл бұрын – 9,8%-ды және 10 жыл бұрын – 11,8%-ды құрады.

Сектор бойынша орташа мөлшерлеменің айтарлықтай төмендеуі «Нұрлы жер» мемлекеттік бағдарламасы іске қосылған сәттен бастап байқалады (белсенді жұмыс – 2016 жылдан бастап). Сондай-ақ, мөлшерлемелердің төмендеуіне бірқатар мемлекеттік және өңірлік бағдарламалар мен тұрғын үй құрылыс жинақтары жүйесі ықпал етті. Алайда, «ипотека бойынша орташа мөлшерлеме» ҚР ҰБ үнемі беріліп отырса да, шын мәнінде вакуумдағы сфералық жылқы болып табылады және ҚР ипотека нарығы туралы іс жүзінде ештеңе айтылмайды. Мысалы, «Бақытты отбасы» жеңілдетілген мемлекеттік бағдарламасын, тұрғын үй құрылыс жинақтары шеңберіндегі ипотеканы және екінші деңгейдегі банктің коммерциялық ипотекасын салыстыру мүмкін емес және дұрыс емес. Ипотека нарығында қандай механизмдер жұмыс істейтінін, олардың қайсысын және қалай пайдалану керектігін және тұрғын үйді қалай қол жетімді етіп алу керектігін түсіну үшін біз «ипотека желісін» құрдық. Ол төмендегі кестеде қарастырылған.

Кесте 1 – Қазақстанда қолданылатын негізгі жеңілдікті ипотекалық бағдарламалар

Атауы	Мөлшерлеме / жарна / мерзім
Шарттар мен қол жетімділік	
Бағдарлама «7-20-25»	7% / 20%-дан / 25 жылға дейін
Жеке тұрғын үйі жоқ азаматтар үшін бастапқы нарықта дайын тұрғын үй сатып алу	
«Шаңырақ» жобасы	5% / 10%-дан / 20 жылға дейін
Отбасының әрбір мүшесінің соңғы алты айдағы табысы айына 3,7 ең төмен күнкөріс деңгейінен аспауға тиіс	
ЖАО-ның әлеуметтік кредиттік тұрғын үйін іске асыруы (Жер атқарушы орган.)	До 5% / 20%-дан / 25 жылға дейін
ЖАО кезекте тұрғандарға несие беру	
Бағдарлама «Бақытты отбасы»	2% / 10%-дан / 20 жылға дейін
Табысы төмен отбасыларға кредит беру бағдарламасы	
«Әскери баспана»	3,5%-8% / 15%-50%-дан / 25 жылға дейін
Әскери қызметшілерді, арнаулы мемлекеттік органдардың қызметкерлерін тұрғын үймен қамтамасыз етудің кредиттік бағдарламасы	
«Жас отбасы»	6% / 50% / 6-9 жыл
Жас отбасыларға несие беру бағдарламасы	
«Алматы жастары»	5% / 10% / 25 жылға дейін
Әлеуметтік салаларда (білім беру, денсаулық сақтау, мәдениет, спорт, ЖОО, ҒЗИ, БАҚ, құқық қорғау органдары, әлеуметтік сала) жұмыс істейтін 35 жастан аспаған адамдарға арналған атаулы бағдарлама	
Ескерту – [3] дереккөз негізінде автор құрастырған	

Нәтижелер мен талқылаулар. Ең арзан ипотеканы «Бақытты отбасы» аясында алуға болады. Бұл көп балалы, толық емес отбасыларға,

мүгедек балалары бар немесе оларды тәрбиелеп отырған отбасыларға арналған бағдарлама, олар Отбасы банктен небәрі 2% (СЖТМ – 2,1%-дан бастап) мөлшерлеменен жеңілдікті қарыз ала алады. Отбасының әрбір мүшесінің соңғы алты айдағы табысы 3,1 ең төмен күнкөріс деңгейінен аспауға тиіс. Ең төменгі бастапқы жарна – 10%, мерзімі – 19 жылға дейін.

Алайда, көп балалы отбасылардан шықпаған балаларға ата-аналар да сол отбасы банкінде 2%-ға (СЖТМ – 2,1%-дан) ұқсас төмен пайыздық мөлшерлемені қамтамасыз ете алады. Қарыз мерзімі – 6 айдан 10 жылға дейін. Ол үшін «Арнау» балалар депозитінде 10 жылдан 15 жылға дейін қаражатты жинап, осы мерзім ішінде қалаған тұрғын үй құнының 50%-ын жинақтау қажет. Депозит, Отбасы банктегі кез-келген басқа сияқты, мемлекет сыйақысын және сыйлықақысын көздейді, СЖТМ – жылдық 6%-ға дейін.

Бұдан әрі желіде «Отбасы банкінің» Өз үйім бағдарламасы бойынша ипотекалық қарыздар орналастырылады. Бұл тұрғын үй құрылыс жинақтары жүйесі аясындағы қарыз. Бұл жерде мөлшерлеме жинақтардың мерзімі мен сомасына байланысты 3,5%-дан 7%-ға дейін (СЖТМ – 3,6%-дан бастап) өзгертін болады. Бастапқы жарна – 20%-дан бастап, мерзімі – 25 жылға дейін.

Одан әрі «Әскери баспана» бағдарламасы (Оператор – Отбасы банк) – тұрғын үй төлемдерін алушыларға, яғни арнаулы мемлекеттік органдардың, ішкі істер органдарының, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жөніндегі уәкілетті органның жедел-тергеу бөлімшелерінің қызметкерлеріне және әскери қызметшілерге арналған өнім. Мөлшерлеме – жылдық 3,5%-дан 8%-ға дейін (СЖТМ – 3,6%-дан бастап).

Қазақстанда жеңілдетілген ипотека бойынша мөлшерлеме ҚР ҰБ базалық мөлшерлемесінен айтарлықтай төмен (9%), ал Ресейде олар көбінесе РФ ОБ негізгі мөлшерлемесінен жоғары (5%).

Тағы бір маңызды мәселе – бағдарламаның мерзімі. Ресейде бағдарламалар шектеулі мерзімге ие, атап айтқанда отбасылық ипотека – 1 жылдың 2023 наурызына дейін, «6,5% Ипотека» – 1 жылдың 2021 шілдесіне дейін.

Қазақстанда жеңілдікті ипотекалық бағдарламалардың белгіленген аяқталу мерзімі жоқ. Мысалы, «7-20-25» бағдарламасы – мерзімсіз және 1 трлн теңге сомасындағы қаражат толық игерілгеннен кейін аяқталады. Ағымдағы жылғы 3 маусымдағы жағдай бойынша бағдарлама бойынша 429,9 млрд теңгеге 35,5 мың өтінім мақұлданды, оның ішінде 333,3 млрд теңге сомасына 27,9 мың қарыз берілді. Тиісінше, ағымдағы сәтте жоспарланған қаржыландырудың 33%-ы игерілді, ал бағдарлама нысаналы индикаторға қол жеткізгенге дейін қолданыста болады.

Жалпы, жеңілдетілген ипотекалық несиелеу бағдарламалары ҚР халқының тұрғын үймен қамтамасыз етілуіне айтарлықтай әсер етті. Мәселен, 2020 жылы көрсеткіш бір адамға 22,6 шаршы метрге дейін ұлғайды (салыстыру үшін: 2011 жылы бар болғаны 18,7 шаршы метр болған). Қалаларда 2020 жылы көрсеткіш 25 шаршы метрге дейін, ауылдарда – бір адамға 19,3 шаршы метрге дейін өсті, бұл ретте оң динамика дағдарыс кезеңдерін қоса алғанда, жылдан жылға тұрақты ұсталып келеді.

Тұрғын үйге қолжетімділік рейтингінде (бағаның халықтың таза табысына қатынасы) Қазақстан 2021 жылы 47-ші жыл бұрынғыға карағанда 35-ші орынға көтерілді. Салыстыру үшін: Ресей, керісінше, 48-ші орынға түсіп, бірнеше позициядан айырылды, бір жыл бұрынғы 45-ші орынға қарсы.

2019 жылы Украинада олар «қол жетімді баспана» бағдарламасы бойынша қаржыландыруды ұлғайтты және иммигранттар үшін «Ипотека 3%» жеңілдетілген бағдарламасын енгізді. Ресейдегі сияқты, Украинаның заңнамасы 2008 жылдан бастап DDU-да ипотека алуға мүмкіндік береді. Украинадағы ипотекалық мөлшерлемелер 3%-дан 25%-ға дейін, жеңілдікті бағдарламалар бойынша бастапқы жарна 6%-ды, ал екінші деңгейдегі банктерде – 30%-ды құрайды. Ипотеканың ең жоғары сомасы – 12-ден 80 млн теңгеге дейін. «3%-бен Ипотека» жеңілдікті ипотекасы бойынша бір адам ауданы 52,5 ш.м. аспайтын, екі және одан көп адамнан тұратын отбасы 94,5 ш.м. аспайтын тұрғын үй сатып ала алады [4].

Әлеуметтік ипотекалық несиелеу құрылымының элементтерінің бірі – ипотекалық кешен, оған ипотекалық несие берудің әртүрлі тетіктері мен жүйелері кіреді. Ипотекалық кешенге кіретін ипотекалық несие беру жүйелерінің ерекшеліктері. Негізгі салалар мен ауыл шаруашылығының кеңейтілген өндірісі Қазақстан экономикасының қалыптасуы мен дамуы үшін өте маңызды. Оның өзектілігі дағдарыс жағдайында, елдің тұрғын үймен қамтамасыз ету міндеттерін шешудің шұғыл қажеттілігіне байланысты артты. Кәсіпорындардың инновациялық қызметіне инвестициялар тарту. Өз кезегінде, инвестициялық белсенділікті арттыру үшін «арзан» және ұзақ мерзімді несие ресурстарының көздері қажет.

Қазақстанда ипотеканы дамыту отбасыларға несие беру схемаларын әзірлеуді талап етеді. табыс қалыпты нарықтық жағдайда ипотекалық несие алу үшін жеткіліксіз. Автор ұсынған ипотекалық тұрғын үй кредиттеудің субсидияланған жүйесін қалыптастыру әдістері табысы төмен отбасылар үшін ипотекалық несиелердің қолжетімділігін арттыруға бағытталған іс-шаралар кешенін қамтиды. Қазақстан ипотекалық несиелендірудің субсидияланған жүйесін дамыту қаржыландырудың әртүрлі көздері мен әдістерінің үйлесуіне негізделуі керек, бұл оны теңгерімді және аз тәуекелді етеді және қажетті кепілдіктерді қамтамасыз етеді [5].

Қорытынды. Қазақстандық ипотеканың келешегі. Қазақстандық ипотеканың екі және одан да көп есе өсу перспективалары бар. Бірақ Қазақстандық ипотеканы дамыту үшін мынадай күрделі қадамдар мен шешімдерден өту қажет:

Бастапқы жарнаны төмендету;

ЕДБ-де бағдарламасы бойынша коммерциялық ипотека бойынша ипотекалық мөлшерлемелерді 6%-ға дейін төмендету. Қазақстан Президенті төтенше жағдай жөніндегі мемлекеттік комиссияның 2020 жылғы 11 мамырдағы қорытынды отырысында жаңа «5-10-20» ипотекалық өнімін іске қосуды тапсырды, онда ипотекалық мөлшерлеме 7%-дан 5%-ға дейін, ал бастапқы жарна – 20%-дан 10%-ға дейін төмендетіледі. Мемлекеттік бағдарламалар бойынша ипотекаға алуға болатын тұрғын үйдің ең жоғары құнын ұлғайту үлкен қазақстандық отбасыларға тұрғын үй мәселесін шешуге көмектеседі.

Бірақ ең бастысы – салынып жатқан тұрғын үйге ипотекалық қарыз беру бөлігіндегі заңнамалық нормалардың өзгеруі, бұл халыққа жаңа тұрғын үйді пайдалануға берілген жаңа құрылыстарға қарағанда 20%-ға төмен бағамен сатып алуға көмектеседі, жалпы сұранысты ынталандырады. Сонымен қатар, жаңа тұрғын үйге берілген ипотека көлемі Украина мен Ресейдегі сияқты қазіргі 10%-дан 25%-65%-ға дейін өсуі мүмкін.

Егер алдыңғы дағдарыстарда әр түрлі елдердің үкіметтері бірінші кезекте ірі бизнесті қолдаса, қазір сарапшылар экономиканы мультипликативтік әсермен қамтамасыз ететін секторларда сұранысты ынталандыру маңыздырақ деген пікірде. Тиімді ипотекалық бағдарламаларға қол жеткізгеннен кейін, адамдар ақшаны «жастықтың астында» ұстамай, тұрғын үй жағдайын жақсартуға дайын болады. Тұрғын үйге деген сұраныстың артуы, өз кезегінде, елдің ЖІӨ-нің 6,5%-ын құрайтын құрылыс саласын қолдайды. Ал құрылыс мультипликативті әсер есебінен сабақтас салалардың үлкен санына – құрылыс материалдарын, шыныны, жабдықтарды өндірушілер мен сатушыларға, көлік жүргізушілеріне, машина жасаушыларға, мұнайхимиктеріне және қызмет көрсету саласына жұмыс береді. Нәтижесінде біз елдің экономикалық өсуіне және халықтың төлем қабілеттілігінің өсуіне қол жеткіземіз.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Шаталова Е.П. Оценка кредитоспособности заемщиков в банковском риск-менеджменте: Учебное пособие / Шаталова Е.П., Шаталов А.Н. – Москва: КноРус, 2020. – 166 с.
2. ҚР Ұлттық банкінің ресми сайты <https://www.nationalbank.kz>
3. ҚР Қаржы нарығын реттеу және дамыту агенттігінің ресми сайты <https://www.gov.kz/>
4. ҚР банктер қауымдастығының ресми сайты <https://abr.kz/>
5. Адамбекова А.А. Қазақстан қаржы нарығы: өзара іс-қимылы және оның сегменттерінің даму келешегі [Текст]: Монография / А.А. Адамбекова. – Алматы: Экономика, 2012. – 295 б.

А.К. Ақпанов¹, кандидат экономических наук, ассоциированный профессор
С.Ж. Пралиева², кандидат экономических наук, ассоциированный профессор
^{1, 2} Университет «Туран», г. Алматы, Казахстан

Оценка современного состояния государственных программ ипотечного кредитования жилья

Аннотация. В данной статье отмечается влияние мирового экономического кризиса 2007-2008 годов на экономику Казахстана его последствия до 2010 года. Проанализированы особенности государственных программ ипотечного кредитования жилья в Республике Казахстан. Его влияние на ипотечном рынке уточняется такими важными показателями рынка ипотечного кредитования, как

динамика количества выданных ипотечных кредитов, динамика среднего размера ипотечных жилищных займов, средневзвешенная ставка ипотеки, показатели ввода жилищного фонда в эксплуатацию в Казахстане, доля рассмотренная просроченная задолженность в ипотечном портфеле. В статье отмечается, что ипотечное кредитование жилья является основным механизмом и экономическим инструментом обеспечения доступности жилья в стране, а также способствует развитию строительной отрасли. Рассмотрено современное состояние ипотечного жилищного кредитования в Республике Казахстан. Отмечается, что граждане, использовавшие пенсионные накопления на ипотечном рынке, переоценили цены на жилье. Итак, в статье государственные программы льготного ипотечного кредитования и условия их обеспечения. Определены основные преимущества данных программ для населения страны. В статье также описаны основные изменения в ипотеке за 2011-2021 годы. Предлагается сравнительный анализ условий предоставления льготной ипотеки в государственных и частных банках. Примеры возможностей включают получение льготной ипотеки с минимальной стоимостью. Были рассмотрены положительные стороны этих государственных программ. В конце работы был сделан общий вывод о роли льготной ипотечной программы для рынка жилья.

Ключевые слова: ипотек, жилье, кредитование, финансирование, банковский сектор.

A.K. Akpanov¹, candidate of Economic Sciences, Associate Professor

S.Zh. Praliova², candidate of Economic Sciences, Associate Professor

^{1, 2} Turan University Department of Finance

Assessment of the current state of state programs in housing mortgage lending

Abstract. This article discusses the impact of the global economic crisis of 2007-2008 on the economy of Kazakhstan, its consequences until 2010. State programs of mortgage lending of housing in the Republic of kazakhstan the specifics of which are analyzed. The most important indicators of the mortgage lending market, including the dynamics of the number of mortgage loans issued, the dynamics of the average size of mortgage housing loans, the weighted average mortgage rate, indicators of commissioning of the housing fund in Kazakhstan, the share the overdue debt in the mortgage portfolio was considered. The article notes that mortgage lending of housing is the main mechanism and economic tool for ensuring the availability of housing in the country, and also contributes to the development of the construction industry. The current state of mortgage housing lending in the Republic of Kazakhstan was considered. It is noted that in the mortgage market, citizens who used pension savings overestimated housing prices. So in the article state programs of preferential mortgage lending and the conditions for their provision. The main advantages of these programs for the population of the country have been identified. The article also describes the main changes in the mortgage in 2011-2021. A comparative analysis of the conditions is proposed granting preferential mortgages in public and private banks. Examples of opportunities are obtaining a preferential mortgage with a minimum cost. The positive aspects of these state programs were considered. At the end of the work, a general conclusion was made about the role of a preferential mortgage program for the housing market.

Keywords: mortgage, housing, lending, financing, banking sector.

Б.Б. Султанова¹, кандидат экономических наук, доцент

А.И. Кидирмаганбетова², докторант,

Е.Е. Таниртаева³, докторант

^{1, 2, 3} Казахский Национальный университет имени аль-Фараби,
г. Алматы, Казахстан

УЧЕТ АКТИВОВ В СООТВЕТСВИИ С МСФО И GAAP US

Аннотация. Цель данной статьи – состоит в том, чтобы обратить внимание читателя на некоторые различия между МСФО и ГААП и описать процедуры, необходимые для перехода от одного принципа учета к другому. Следующее сравнение поможет специалистам с одной системой отчетности определить направления обучения и повышения квалификации при переходе на другие стандарты отчетности, а руководителям отделов отчетности определить необходимые знания у своих сотрудников. Перечисленные различия между МСФО и ГААП призваны подчеркнуть некоторые различия и не претендуют на то, чтобы быть исчерпывающими. Процесс активной конвергенции учетных систем между МСФО и ГААП США начался в середине 2000-х годов, но позже совместный проект МСФО и ГААП был остановлен из-за разногласий. Сейчас 2022 год, и хотя МСФО все чаще используются в качестве единой глобальной системы стандартов, ГААП США все еще существуют и успешно используются. Таким образом, бухгалтеры международных компаний по-прежнему сталкиваются с проблемой подготовки двух отдельных наборов счетов. Однако процесс сближения ГААП США и МСФО продолжается, и некоторые результаты уже видны.

Ключевые слова: МСФО, GAAP, система стандартов, процедуры, принцип учета.

Введение. Многие специалисты, занимающиеся сравнением международных финансовых стандартов (МСФО) и (ГААП) отмечают, что стандарты ГААП в большей степени ориентированы на эффективное практическое применение, чем стандарты МСФО. В различных контекстах бухгалтерского учета существуют руководящие принципы по вопросам бухгалтерского учета, которые оставляют мало места для интерпретации. При этом важно отметить, что принципы бухгалтерского учета и формы отчетности этих двух систем отчетности идентичны и поэтому специалист, составляющий финансовую отчетность по МСФО, может легко изменить составление финансовой отчетности по стандартам GAAP. Кроме того, отчетность, созданная по одному стандарту, может быть переключена на другие при определенных условиях и необходимых корректировках [1, с 31].

Экспериментальная часть. Финансовая отчетность составляется двумя способами в соответствии с международным законодательством и стандартами GAAP. Первое – ведение параллельного учета, второе – вне-

сение изменений по отчетам, составленным по стандарту. Несмотря на то, что многие организации решают проблему использования теневого учета путем создания других программ и обновления существующих систем, второй способ является наиболее распространенным, и мы построим анализ на основе его использования.

Основные различия между МСФО и ГААП можно разделить на три категории в зависимости от уровня сложности:

- а – модификация представления уже имеющейся в отчете информации;
- б – составление отчетов с простыми дополнительными расчетами;
- с – изменения в отчетах на основе новой информации аудита и других расчетов.

Требования стандартов в отношении первого использования финансовой отчетности наиболее важны для компаний, впервые отчитывающихся по МСФО или ГААП. В МСФО правила для первого применения представлены в IFRS 1. В ГААП нет отдельного стандарта для первого применения, но CON1-7 описывает основные компоненты финансовой отчетности.

По МСФО необходимо составлять двухлетнюю финансовую отчетность. Отчет должен включать: баланс, отчет о прибылях и убытках, отчет о движении денежных средств, отчет об изменениях в капитале, учетную политику и примечания. МСФО разрешает подготовку неполных отчетов за предыдущие периоды. Требования ГААП аналогичны. Таким образом, ГААП предоставляет только комплексную систему отчетности. Для компаний, планирующих разместить свои акции на Нью-Йоркской фондовой бирже, в третий год также требуется дополнительная отчетность.

Результаты и обсуждения. В ГААП США и МСФО используются одни и те же критерии первоначального признания основных средств: затраты на приобретение актива капитализируются, а затраты, непосредственно связанные с транспортировкой актива до места его нахождения и его использованием, учитываются как затраты, необходимые для эксплуатации актива и получения экономической выгоды. В обеих моделях затраты на ремонт и техническое обслуживание этих активов распределяются на расходы периода, и ни одна из моделей не позволяет капитализировать накладные расходы или текущее обслуживание.

ГААП США и МСФО требуют, чтобы затраты на уничтожение актива и восстановление территории, на которой расположен объект (т.е. активы в соответствии с ASC 410 «Asset Retirement and Environmental Obligations» (ASC 410-20) или МСФО (IAS) 37 «Оценочные обязательства, условные обязательства и условные активы»), включаются в стоимость актива. Создание резерва на покрытие затрат связанные с выбытием активов, является необходимым условием для применения как критериев признания юридической ответственности, так и стандартов для существенной ответственности.

Амортизация долгосрочных активов должна систематически отражаться в обеих системах учета. В соответствии с ASC 250 Accounting Changes and Error Corrections» и МСФО (IAS) 8 «Учетная политика» в отношении методов амортизации, изменений остаточной стоимости и сроков полезного использования, изменений в бухгалтерских оценках и расчета

ошибок как изменений в бухгалтерских оценках, требующих окончательного признания, в этом случае два стандарта схожи: они требуют, чтобы определенные процентные расходы, относящиеся к основным средствам, капитализировались (ASC 835-20 «Capitalization of Interest» и МСФО (IAS) 23 «Затраты по займам»).

Таблица 1 – Составляющие финансовой отчетности

Вид финансового отчета	Стандарт МСФО	Стандарт ГААП	МСФО	ГААП	Комментарий
Баланс	IAS 1	CON 5-6	МСФО рекомендует разделение активов и обязательств на «текущие» и «долгосрочные». Определен минимум статей, которые должны быть на балансе	ГААП рекомендует отражение активов и обязательств на балансе по уменьшающейся ликвидности	А. Разница в требованиях к презентации не должна создать трудностей, т.к. критерии взаимосвязаны и на практике набор статей и их группировка основываются на отраслевой специфике предприятий
Отчет о прибылях и убытках	IAS 1	CON 5-6	МСФО разрешает представлять статьи расходов по «функции» и «природе», однако представление согласно «природе» требуется либо в отчете о прибылях и убытках или примечаниях	ГААП предписывает отражать расходы согласно функции	А. С. Переделка из одного метода в другой потребует дополнительной аналитики
Отчет об изменениях в капитале	IAS 1	CON 5-6	Показывает движения всех статей капитала и накопленной прибыли (убытков)	Требования схожи с МСФО, но некоторую информацию разрешается раскрывать в примечаниях к отчетности, а не в самом отчете	А
Примечание – составлено автором на основании [2, с. 129]					

ASC 360 Основные средства (ASC 360-10) служит основным стандартом для учета основных средств в соответствии с ГААП США, хотя и со-

держит ограниченные рекомендации по признанию и оценке основных средств. МСФО (IAS) 16 «Основные средства» [далее – МСФО (IAS) 16] содержит более конкретные и подробные рекомендации по признанию и оценке внеоборотных активов.

Таблица 2 – Консолидированная финансовая отчетность

Рассматриваемые вопросы	Стандарт МСФО	Стандарт ГААП	МСФО	ГААП	Комментарий
Условия для консолидации	IAS27, SIC 12, IFRS 5	ARB 51, FAS 94, FAS 144, SAB 51, SAB 84, EITF96-16, FIN 46	Определяющим фактором для консолидации является наличие возможности контролировать и управлять деятельностью консолидируемой компании	Основным критерием для консолидации, помимо владения более 50% голосующих акций, является участие в прибылях и убытках компании	С. Разницы в решении о консолидации между стандартами возможны, в случаях разделения контроля и участия в финансовых результатах компании, планируемой для консолидации между разными организациями
Учет совместной деятельности и инвестиций в ассоциированные компании	IAS 1, 28, 31, SIC-13	APB 18, FIN 35	Разрешен метод пропорциональной консолидации и долевого участия	Разрешен метод долевого участия, пропорциональная консолидация запрещена	В. Разницы маловероятны, т.к. метод долевого участия чаще встречается на практике
Раскрытие информации	IFRS 3	FAS 38	Требуется рассчитать сумму гудвила	Дополнительно требуется раскрыть гудвил в разрезе отчитывающихся сегментов	А
Отрицательный гудвил	IFRS 3	FASB 141	Рекомендуется перепроверка результатов оценки. Если результаты подтверждаются, то гудвил – доход от приобретения учитывается сразу в отчете о прибылях и убытках	Распределяется пропорционально на уменьшение стоимости приобретенных внеоборотных активов. С отчетности за 2008 год учет аналогично МСФО	В. Если оценка подтверждается для перевода с МСФО на ГААП нужна проводка, уменьшающая учетную. Стоимость внеоборотных активов, оцененных по справедливой стоимости, за счет прибыли
Примечание – составлено автором на основании [3]					

Процесс предварительной декларации может быть технически сложным и дорогостоящим. Анализ этих отчетов может защитить аудиторов, особенно в отношении элементов, требующих процедур контроля в режиме реального времени, таких как инвентаризация основных средств и оценка элементов [2, с 129].

Из сравнения выше видно, что основные отличия форм отчетности связаны с представлением информации в отчете о прибылях и убытках.

Следующими по важности после форм для отчета являются их содержания. В связи с этим рассмотрим принципы консолидации отчетности, поскольку большинство компаний, отчитывающихся по МСФО и ГААП, либо сами являются материнскими компаниями, либо участвуют в консолидированной группе в качестве дочерних компаний [3, с. 31].

На практике принципы консолидации по МСФО и ГААП одинаковы. За исключением нескольких случаев, разница между измерениями не оказывает существенного влияния на подтверждаемость.

Наибольшее внимание в этих стандартах уделяется снятым с прекращения деятельности, т.е. события, которые прекратятся в ближайшее время по внешним причинам или по решению администрации.

Таблица 3 – Прекращаемая деятельность

Рассматриваемые вопросы	Стандарт МСФО	Стандарт ГААП	МСФО	ГААП	Комментарий
Прекращаемая деятельность	IFRS 5	APB Opinion No. 30, FAS 121	Выделение прекращаемой деятельности может быть по бизнес направлению, географическому признаку, или по юридическому (т.е. дочернее предприятие приобретенное с целью перепродажи	ГААП дает более широкое определение. К прекращаемой деятельности может относиться сегмент, составляющий отдельную отчетность, представляющий Бизнес направление, дочернее предприятие, а также категория активов	С. Согласно ГААП даже группа активов может быть учтена в качестве прекращаемой деятельности. Активы и обязательства по такой деятельности отражаются отдельно в балансе. В отчете о прибылях и убытках результат от такой деятельности отражается отдельной строкой
Примечание – составлено автором на основании [4, с. 227]					

И ГААП США, и МСФО используют схожие критерии первоначального признания объекта основных средств: капитализируются затраты на приобретение актива вместе с любыми расходами, непосредственно относящимися к приведению актива к месту использования и расположения, а также затраты, необходимые для того, чтобы актив был способен работать и приносить экономические выгоды. Обе модели относят затраты на ре-

монт и техническое обслуживание таких активов на расходы периода, и ни одна из моделей не допускает капитализации накладных затрат, или затрат на регулярное техническое обслуживание.

ГААП США и МСФО требуют, чтобы затраты на демонтаж актива и восстановление территории, на которой объект располагался [то есть затраты на выбытие актива по ASC 410 «Asset Retirement and Environmental Obligations» (ASC 410-20) или МСФО (IAS) 37 «Оценочные обязательства, условные обязательства и условные активы», включались бы в стоимость актива. Создание резерва на затраты, связанные с выбытием активов, при выполнении критериев его признания при наличии юридического обязательства и фактического обязательства является необходимым условием применения обоих стандартов.

Амортизация долгосрочных активов должна учитываться на систематической основе в обеих системах учета. Изменения в методах амортизации, ликвидационной стоимости и сроке полезного использования согласно ASC 250 «Accounting Changes and Error Corrections» и МСФО (IAS) 8 «Учетная политика, изменения в бухгалтерских оценках и ошибки» учитываются как изменение бухгалтерской оценки, требующее перспективного признания.

Идентична политика обоих стандартов и в отношении заемных средств: они требуют, чтобы определенные процентные затраты, относящиеся к основным средствам, капитализировались [ASC 835-20 «Capitalization of Interest» и МСФО (IAS) 23 «Затраты по заимствованиям»].

ASC 360 «Property, Plant, and Equipment» (ASC 360-10) служит основным стандартом для учета основных средств в рамках ГААП США, хотя он обеспечивает лимитированное руководство по признанию и оценке основных средств. МСФО (IAS) 16 «Основные средства» [далее – МСФО (IAS) 16] обеспечивает более конкретные и детальные указания для учета, признания и оценки долгосрочных активов.

Заключение. Из приведенного сравнения видно, что стандарты GAAP по сравнению со стандартами МСФО предъявляют более жесткие требования к раскрытию информации о прекращенной деятельности. Их основная цель – информировать инвесторов и других пользователей финансовой отчетности о предстоящих событиях и изменениях прав собственности.

Однако GAAP налагает определенную степень «суждения» и догадок при подготовке финансовой отчетности. Целью данного ограничения является защита интересов инвесторов и других заинтересованных сторон от вводящих в заблуждение раскрытий информации со стороны руководства компании.

В свете коррумпированных компаний, таких как Enron, инвесторы не могут чрезмерно доверять честности менеджеров и аудиторов и обязаны быть максимально откровенными в своих требованиях к отчетности для собственной защиты. Наконец, в судах гораздо сложнее доказать умышленную ошибку оценки или суждения директоров, чем недопустимое отступление от правил оформления документов [5, с. 260].

В качестве альтернативы требования стандартов GAAP можно сравнить с российскими стандартами бухгалтерского учета, которые отрицают

влияние управленческого контроля на отчетность. Однако российские стандарты строго регламентируют принципы бухгалтерского учета. В то же время на практике российские стандарты бухгалтерского учета игнорируют многие принципы отчетности, такие как принцип учета по методу начисления, хотя изменения в российском законодательстве уже допускают признание, измерение и т.д.

С 2002 года после заключения Норвальского соглашения велась активная работа по согласованию МСФО и ГААП, что также устранило некоторые противоречия между стандартами. Так, например, новый стандарт GAAP FASB 141, опубликованный в 2007 г., аналогично МСФО, допускал включение отрицательного гудвила в результат компании. Предыдущая версия FASB 141 требовала распределения деловой репутации для исключения стоимости внеоборотных активов.

Однако из-за различий между европейской и американской экономикой, ожиданий пользователей финансовой отчетности и процедур ведения учета и отчетности полная унификация стандартов в ближайшее время невозможна.

Среди большого количества переходных периодов реформы можно выделить наиболее важные, на наш взгляд, существенно замедляющие процесс разработки и внедрения GAAP, а именно:

- отсутствие комплекта GAAP и CRP, переведенных на русский язык в порядке, установленном статьей 16 Закона Республики Казахстан «О бухгалтерском учете и финансовой отчетности»;

- трудности понимания словесных выражений и терминов GAAP при использовании переводов первоисточников на национальный и русский язык и значительное количество новых терминов, без изучения и понимания которых невозможно продвижение системы GAAP;

- в процессе признания и оценки показателей финансовой отчетности, как правило, требуется одновременное применение нескольких стандартов в соответствии с контекстами или требованиями, указанными в стандартах, что значительно усложняет и увеличивает продолжительность исследования;

- нехватка квалифицированного персонала, адекватно понимающего требования GAAP и способного принимать обоснованные решения при составлении счетов и формулировании учетной политики, а также руководствоваться принципами профессионального суждения;

- неудовлетворительное состояние бухгалтерского учета в большинстве компаний и недостаточный профессиональный уровень бухгалтеров, способных преодолевать сложившиеся стереотипы и осваивать новые методы работы;

- недостаточное количество квалифицированных консультантов аудиторских организаций, способных грамотно и в то же время передать в доступной для большинства пользователей форме правила конвертации и изменения конкретных условий, а также составить дополнительную бухгалтерскую помощь.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Адаменко А.А. Переход на МСФО: проблемы и перспективы на сегодняшнем этапе экономического развития России / А.А. Адаменко, А.С. Ткаченко, Н.Ш. Чич // Вестник Академии знаний. – 2017. – № 2 (9). – С. 31-37.
2. Адаменко А.А. Основные средства: разработка стандартов учета и отчетности на основе МСФО / А.А. Адаменко, З.И. Азиева, Л.В. Папова, Е.В. Мартыненко // В сборнике: Экономическая наука в XXI веке: проблемы, перспективы, информационное обеспечение. II Международная научная конференция молодых ученых и преподавателей. 2017. – С. 129-134.
3. Финансовый учет и отчетность в соответствии со стандартами GAAP: пособие для фин. работников, студентов, аспирантов и преподавателей фин. – эконом. вузов
4. Гетьмана, В. Внедрение МСФО в России: проблемы и перспективы / В. Гетьмана. – М.: КноРус, 2022. – 227 с.
5. Горбачев, И. МСФО как основной элемент управления инновационным развитием / И. Горбачев. – М.: КноРус, 2022. – 260 с.

Б.Б. Сұлтанова¹, экономика ғылымдарының кандидаты, доцент

А.И. Кидирмаганбетова², докторант,

Е.Е. Таниртаева³, докторант

^{1, 2, 3} әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы қ.,
Қазақстан

ХҚЕС және GAAP бойынша активтердің есептілігін салыстыру

Түйіндеме. Бұл мақаланың мақсаты оқырманның назарын ХҚЕС пен GAAP арасындағы кейбір айырмашылықтарға аудару және бір есеп принципінен екіншісіне өту үшін қажетті процедураларды сипаттау болып табылады. Келесі салыстыру есеп берудің бір жүйесі бар мамандарға басқа есеп беру стандарттарына ауысқан кезде оқыту мен біліктілігін арттыру бағыттарын анықтауға, ал есеп беру бөлімшелерінің басшыларына өз қызметкерлерінің қажетті білімін анықтауға көмектеседі. ХҚЕС пен GAAP арасындағы аталған айырмашылықтар кейбір айырмашылықтарды көрсетуге арналған және толық емес. ХҚЕС және АҚШ GAAP арасындағы бухгалтерлік есеп жүйелерінің белсенді конвергенциясы процесі 2000 жылдардың ортасында басталды, бірақ кейінірек ХҚЕС және GAAP бірлескен жобасы келіспеушіліктерге байланысты тоқтатылды. Қазір 2022 жыл және ХҚЕС стандарттардың біртұтас жаһандық жүйесі ретінде жиі қолданылып жатқанымен, АҚШ GAAP әлі де бар және сәтті қолданылуда. Осылайша, халықаралық компания есепшілері екі бөлек шоттарды дайындау мәселесіне тап болып отыр. Дегенмен, АҚШ-тың GAAP және ХҚЕС арасындағы конвергенция процесі жалғасуда және кейбір нәтижелер қазірдің өзінде көрінеді.

Түйінді сөздер: ХҚЕС, GAAP, стандарттар жүйесі, процедуралар, есеп принципі.

B.B. Sultanova¹, Candidate of Economics, Associate Professor
A.I. Kidirmaganbetova², PhD student
E.E. Tanirtaeva³, doctoral student
^{1, 2, 3} al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

Comparison of asset accounting under IFRS and GAAP

Abstract. The purpose of this article is to draw the reader's attention to some of the differences between IFRS and GAAP and to describe the procedures required to move from one accounting principle to another. The following comparison will help specialists with one reporting system to determine the areas of training and advanced training when switching to other reporting standards, and the heads of reporting departments to determine the necessary knowledge of their employees. The listed differences between IFRS and GAAP are intended to highlight some of the differences and are not meant to be exhaustive. The process of active convergence of accounting systems between IFRS and US GAAP began in the mid-2000s, but later the joint project of IFRS and GAAP was stopped due to disagreements. It is now 2022, and while IFRS is increasingly being used as the single global system of standards, US GAAP still exists and is being used successfully. Thus, international company accountants are still faced with the problem of preparing two separate sets of accounts. However, the process of convergence between US GAAP and IFRS is ongoing and some results are already visible.

Keywords: IFRS, GAAP, system of standards, procedures, accounting principle.

ХҒТАР 06.75.61
ӘОЖ 330.13

Ж.К. Жорабаева¹, экономика ғылымдарының кандидаты

Қ.Б. Сайлау², магистрант

^{1, 2} Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы қ., Қазақстан

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ БАҒАЛЫ ҚАҒАЗДАР НАРЫҒЫН ДАМУ – ОТАНДЫҚ КОМПАНИЯЛАРДЫҢ ҚАРЖЫЛЫҚ РЕСУРСТАРЫН ҰЛҒАЙТУДЫҢ ТӘСІЛІ РЕТІНДЕ

Түйіндеме. Баяндама шеңберінде бағалы қағаздардың қаржылық ресурс ретінде маңызы, оның функциялары және жалпы ҚР-дағы жағдайы туралы баяндалып, онымен қоса өзекті проблемалардың мүмкін шешімдері талқыланбақ. Бағалы қағаздар нарығы – бүгінгі таңда негізгі мақсаты нарық қатысушылары арасында бос ақша ресурстарын қайта айналымға шығару және қайта бөлу болып табылатын аса маңызды қаржы құралы. Қазіргі экономикалық жағдайда қазақстандық бағалы қағаздар нарығы дамымағандықтан, бағалы қағаздар нарығын дамытудың рөлін асыра бағалау қиын. Бұл көптеген себептермен анықталады, басты себеп-сенімсіздік халық тоқсаныншы жылдардағы дағдарысқа себеп болатын қаржы институттарына. Сенімсіздік жеке тұлғалардың бағалы қағаздар нарығының қызметтеріне жүгінбейтіндігімен анықталады, бірақ инвестициялаудың басқа жолдарын қалайды мысалы: банктік депозиттерге ақша салу, сондай-ақ тұрғын үйге инвестиция салу. Бұл жағдай бірқатар басқа факторлармен де шиеленіседі, ең бастысы, өкінішке орай, нашарлай беретін тұрақсыз геосаяси жағдай. Бүгінгі таңда қағаздар нарығы өте маңызды бағыт болып табылады, бұл мақалада отандық және халықаралық тәжірибенің бағалы қағаздарын дамыту мәселелері мен перспективалары егжей-тегжейлі сипатталған.

Түйінді сөздер: бағалы қағаздар, биржа, бағалы қағаздар нарығы, экономикалық тетік, қаржылық ресурстан, жеке тұлғалар, заңды тұлғалар, брокер, брокерлік шот, тәуекел.

Кіріспе. Қазіргі уақытта Қазақстанның бағалы қағаздар нарығы ел экономикасын дамытудың маңызды бағыттарының болып табылады, сондықтан оның бүгінгі күнге дейінгі жай-күйін дұрыс бағалау, болашаққа болжам мен талдау жасау және осы қаржы құралын дамыту үшін оңтайлы шешім іздей білу біз үшін және бүкіл ел үшін маңызды болып табылады. Бағалы қағаздар нарығының дұрыс жұмыс істеуінсіз экономиканың нақты және үдемелі өсуіне жол берілмейді, бағалы қағаздар нарығы экономиканың барлық субъектілеріне қажетті ақша ресурстарын алуға қол жеткізуді жеңілдетеді және кеңейтеді және бүкіл ұлттық экономиканың өсуіне ықпал етеді. Алайда, бұл қаржы құралының әлеуеті толығымен

жүзеге асырылған жоқ. Нарықтық экономикада маңызды мақсат бағалы қағаздарға қаржы ресурстарын жинақтау құралы ретінде және олардың капиталды неғұрлым тиімді және тиімді салаларға бағыттау құралы ретінде беріледі, сонымен қатар белгілі бір себептердің ішінен капитал салымдарының созылмалы жетіспеушілігін сезінетін салаларда өндірісті инвестициялауға ерекше назар аударылды. Заңды және жеке тұлғалардың уақытша бос қаражатын экономикалық айналымға тарту. Баяндама шеңберінде бағалы қағаздардың қаржылық ресурсы ретінде маңызы, оның функциялары және жалпы ҚР-дағы жағдайы туралы баяндалып, онымен қоса актуалды проблемалардың мүмкін шешімдері талқыланбақ.

Сараптамалық бөлім. Бағалы қағаздар нарығының мақсаты – қаржы ресурстарын шоғырландыру және нарықтың әртүрлі қатысушыларының бағалы қағаздармен баға операцияларын жасау арқылы оларды қайта бөлу мүмкіндігін қамтамасыз ету, яғни, бағалы қағаздар эмитенттеріне уақытша бос ақша қаражаттарының қозғалысына делдалдық ету. Бағалы қағаздар нарығының міндеттері:

- нақты инвестицияларды жүзеге асыру үшін уақытша бос қаржы ресурстарын жұмылдыру;
- әлемдік стандарттарға сай келетін нарықтық инфрақұрылымды қалыптастыру;
- қайталама нарықты дамыту, маркетингтік зерттеулерді жандандыру;
- меншік қатынастарының өзгеруі;
- нарықтық тетік пен басқару жүйесін жетілдіру;
- мемлекеттік реттеу негізінде Қор капиталына нақты бақылауды қамтамасыз ету;
- инвестициялық тәуекелді азайту;
- баға белгілеуді дамыту.

Бағалы қағаздар нарығының негізгі функцияларына мыналар жатады: Қаржылық ынтымақтастық – ақша ресурстарын қайта бөлу, капиталды басқарудың ең тиімді салаларына, кәсіпорын салаларына еркін, реттелетін болса да құю.

Капиталды орталықтандыру – екі немесе одан да көп жеке капиталды бір жалпы капиталға біріктіру. Бұл функцияны бірінші кезекте акциялар нарығы орындайды. Акционерлік қоғамдардың дамуы қоғамның өндіргіш күштерінің дамуымен байланысты. Негізгі капиталдың үлкен үлесі және ұзақ айналым мерзімі бар ірі, техникалық жабдықталған кәсіпорындарды құру үлкен күрделі салымдарды қажет етеді. Жеке капитал мұндай қаражатты өзінің шектеулілігі мен қаржылық тәуекелдерді азайтуға деген ұмтылысына байланысты бере алмайды. Банктік несие шектеулі және қатаң ұсыну шарттарына байланысты мұндай кәсіпорындарды қаржыландыру нысаны бола алмайды. Бұл кедергі акционерлік қоғамның нысандарын еңсереді, ол акцияларды шығару және сату арқылы орасан зор капиталды орталықтандыра отырып, сонымен бірге акционерлерге белгілі бір мерзімнен кейін ақшаны қайтаруға міндетті емес.

Капитал мен өндіріс концентрациясының жоғарылауы – капиталды жинақтау арқылы ұлғайту, яғни таза пайданы капиталдандыру. Акция

иелері, әдетте, артық пайда табуды талап етпейді, олар кірістілікке, нарықтық пайыздың жақын мөлшеріне қанағаттанады.

Бүгінгі таңда бағалы қағаздар нарығы ел экономикасын дамытудың маңызды бағыттарының бірі болып табылады, сондықтан қазіргі уақытта оның жағдайын дұрыс бағалау, болашаққа болжам жасау және нарықтың осы түрін дамыту үшін шешімдер таба білу біз үшін маңызды мәселе болып табылады. Бағалы қағаздар нарығының жұмыс істеуінсіз экономиканың нақты өсуі мүмкін емес, бағалы қағаздар нарығы экономиканың барлық субъектілеріне қажетті ақша ресурстарын алуға қол жеткізуді жеңілдетеді және кеңейтеді.

Сонғы онжылдықта бағалы қағаздар нарығы үлкен цифрландыру кезеңін бастан кешірді. Оны бірнеше тәсілмен іске асыруға мүмкіндік алдық, мәселен KASE.

Қазақстанда акцияларды Жеке тұлғаларға KASE Қазақстан қор биржасынан сатып алуға болады. Құрылған сәттен бастап KASE Қазақстандағы қор, валюта және ақша нарықтарына қызмет көрсететін жалғыз сауда алаңы болып табылады. Бүгінгі таңда KASE – бұл жай ғана биржа емес.

KASE-дегі сауда-саттық кез-келген басқа заманауи биржа сияқты тек виртуалды режимде өтеді. Бағалы қағаздарды сақтау Орталық депозитарийде жүргізіледі. Инвестор қор биржасына шығуды қамтамасыз ететін брокер арқылы жұмыс істеуі керек. Лицензиясы бар дилерлер мен брокерлер ғана қатыса алады. Ал барлық қаржылық операциялар Қазақстан Ұлттық Банкін реттеу кезінде клирингтік палатаның көмегімен жүргізіледі.

Онымен қоса, KASE жаңа Spectra сауда-клирингтік жүйесін іске қосты. Қазіргі уақытта онда төрт базалық активке жеткізілмейтін фьючерстермен сауда-саттық өткізіледі: АҚШ долларының теңгеге бағамы, Халық Банкі мен «Қазатомөнеркәсіптің» жай акциялары және KASE индексі. Сондай-ақ, доллар бойынша кейбір акцияларға үш айлық фьючерстерді іске қосу жоспарлануда. Осы сектордағы сауда-саттық көлемі әзірге қарапайым, оны дамыту үшін қатысушылардың үлкен өтімділігі мен кәсібилігінің жоғары деңгейі қажет. KASE қазір осы сегменттегі маркетмейкерлік бағдарламада жұмыс істейді.

Freedom 24

Freedom 24-2020 жылы іске қосылған Қазақстандағы алғашқы интернет-акциялар дүкені. Дүкен әрбір қазақстандық үшін қор нарығына кіру нүктесін жеңілдетті және барлық жеке тұлғаларға банк картасы арқылы бағалы қағаздарды сатып алуға мүмкіндік берді.

Freedom каталогында 65 халықаралық компанияның 24 акциясы бар: бұл нарық пен индустрияның көшбасшылары, мықты іргелі корпорациялар.

Қазақстандықтар 24/7 режимінде қазақстандық қор биржасында белгілі брендтердің акцияларын сатып ала алады.

«Фридом Финанс» АҚ бастамасы бойынша Қазақстан қор биржасының (KASE) ресми тізіміне Apple Inc компанияларының жай акциялары енгізілді. Facebook Inc., Microsoft Corporation, Starbucks Corporation айдың соңына дейін тағы 12 шетелдік эмитенттің акциялары листингке беріледі: Ford Motor Company, The Coca-Cola Company, Nike

Inc., Tiffany & Co., Exxon Mobil Corporation, Tesla Inc., Intel Corporation, Pfizer Inc., PLLC Yandex N.V., «ЛУКОЙЛ «Мұнай компаниясы» ЖАҚ, «Новолипецк металлургиялық комбинаты» ЖАҚ, «Норильск никель «ТМК» ЖАҚ.

KASE-де листингке арналған қағаздарды таңдау кезінде брендтің танылуы, іргелі әлеуеттер, техникалық трендтер, өтімділік сияқты көрсеткіштер ескерілді, бұдан басқа, бұл компаниялар әртүрлі секторлардың көшбасшылары болып табылады.

Бұл компаниялардың акцияларын сәуір айының екінші жартысында тек сайт арқылы сатып алуға болады Freedom24.kz.

Freedom24.kz мақсаты қор нарығына мәмілелер жасау рәсімі барынша жеңілдетілген бөлшек инвесторларды тарту болып табылады. Акциялар дүкені іске қосылғаннан кейін, сатып алудың алғашқы үш айында клиент тек қағаздардың нарықтық құнын төлейді, яғни банк және брокерлік комиссиядан босатылады. Сату кезінде Комиссия ең төменгі мөлшерлемеге дейін – 0,2%-дан 0,04%-ға дейін төмендетілді.

Клиент сатып алған барлық қағаздар «Бағалы қағаздар нарығы туралы» Заңға сәйкес Орталық депозитарийдегі брокерлік шотта сақталады.

Кез-келген адам өзіне ыңғайлы уақытта және аптаның күнінде 3 000 теңгеден 1 млн теңгеге дейін (күн ішінде лимит) акцияларды сатып ала алатын мүмкіндікке ие болды.

Нәтижелер мен талқылаулар. Бағалы қағаздар нарығын жоғары деңгейге дейін дамыту үшін бірнеше қадамдарды іске асыру қажеттілігі әлі ойда бар.

Біріншіден, мемлекеттік холдингтердің «қыздары» мен «немерелері» IPO арқылы жедел жекешелендіру (үш жыл ішінде 6-8 компания).

Бұл жағдайда шетелдік институционалдық инвесторлардың жергілікті нарыққа деген қызығушылығы пайда болады. Бейрезиденттер Қазақстанға бір немесе екі инвестициялық идея үшін «келмейді». Сондай-ақ, елдің MSCI индексіне ену мүмкіндігі жоғары болады, бұл жергілікті эмитенттердің Батыс қорларының портфолиосындағы бағалы қағаздары үшін тікелей қымбатқа түседі.

Екіншіден, IPO арқылы жекешелендіруге үміткер компанияларды екі топқа бөлу керек:

1) ең аз дайындалған – ішкі нарықта бағалау құнына айтарлықтай жеңілдікпен шағын акциялар пакеттерін (10%-дан аспайтын) орналастыру. Бұл ретте Эмитенттің нарықтық капиталдандыруының өсуіне ықпал ететін менеджмент тиімділігінің негізгі көрсеткіштерін белгілеу.

2) неғұрлым дайындалғандары – ішкі және сыртқы нарықтарда ірі акциялар пакеттерін орналастыру (кемінде 25%).

Үшіншіден, БЖЗҚ салымшыларына басқарушы компанияларға беру үшін зейнетақы жинақтарының барлық сомасын пайдалану мүмкіндігін беру.

Төртіншіден, мемлекеттік бағдарламаларды әлеуметтік маңызы бар ең төменгі деңгейге дейін қысқарту қажет.

Бесіншіден, корпоративтік дауларды шешу тәжірибесін дамыту және жақсарту үшін АХҚО құқықтық инфрақұрылымын пайдалану мүмкіндіктерін қарастыру.

Алтыншыдан, бағалы қағаздарға инвестицияларды нормативтік реттеудіераықтандыруды жүргізу.

«Жаһандық цифрландыру жағдайында жергілікті қор нарығын дамытпау – капиталдың шетелдік нарықтарға кетуі үшін жағдай жасауды білдіреді. Сонымен қатар, қазіргі шындықтағы капитал қозғалысына қатысты кез-келген әкімшілік шектеулер керісінше әсер етеді. Бұл ретте, респонденттердің пікірінше, саяси ерік-жігер жекешелендіру және мемлекеттің экономикадағы үлесін төмендету, институционалдық инфрақұрылымды, бәсекелестікті дамыту, заңның үстемдігі сияқты бағыттарда қажет», – деп атап өтті қауымдастық.

Сонымен қатар әлеуетті Эмитенттер арасындағы сауалнама компаниялардың қор нарығына шығуы үшін келесі демотивациялық факторларды көрсетті:

- бақылауды жоғалтудан қорқу немесе корпоративтік басқару саласындағы билікті бөлісуге дайын болмау;
- ішкі қор нарығының шектелуі, өтімділіктің төмендігі;
- институционалдық инфрақұрылымның дамымауы;
- институционалдық инвесторлар үшін бағалы қағаздарға инвестициялардың қатаң нормативтері;
- ағымдағы базалық мөлшерлеме кезінде қарыз алудың қымбаттығы.

Қорытынды. Әлемдік тәжірибе көрсеткендей, тұрақты даму мақсаттарына ұмтылатын компаниялар пайда болатын сыртқы сын-қатерлерге дайын және жағымсыз факторлардың әсерінен қорғалған. Демек қорыта келе, бағалы қағаздар нарығының дамуы қаржылық білімі қалыптаса бастаған қарапайым халықтың әл-ауқатын ұлғайтуға ғана емес онымен қоса орта және кіші деңгейлі кәсіпорындардың қаржылық ресурстарын ұлғайтуға қол ұын тігізері анық. Осы түрткілдер жалпы елдің экономикалық көрсеткіштерін жоғарылатуға үлкен серпін беріп, қосымша инвестиция көздерін тартуға мүмкіндік беретін қаржылық құрал болмақ.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Қазақстан Республикасының 2003 жылғы 2 шілдедегі Бағалы қағаздар рыногы туралы № 461 Заңы.
2. www.gov.kz
3. www.kase.kz
4. www.freedom24.global
5. Шакиртханов Б.Р. ҚР-дағы бағалы қағаздар нарығы. Оқу әдістемелік құрал, 2013. – 163 бб.
6. Бағалы қағаздар нарығы: Орта кәсіптік білімге арналған оқулық / Ю.А. Соколов. – Мәскеу: Юрайт баспасы, 2019. – 383 бб.
7. Галанов В.А. Рынок ценных бумаг, Издательство: НИЦ ИНФРА-М, 2022. – 414 бб.
8. Джолдасбеков А.М. Этапы развития казахстанского законодательства о рынке ценных бумаг и эволюция его регулирования. KASE Talks. – March 29, 2018.

Ж.К. Жорабаева¹, кандидат экономических наук,
Қ.Б. Сайлау², магистрант
^{1,2} Казахский Национальный университет имени аль-Фараби,
г. Алматы, Казахстан

Развитие рынка ценных бумаг в Казахстане как способ увеличения финансовых ресурсов отечественных компаний

Аннотация. В рамках доклада будет рассказано о значении ценных бумаг как каржинального ресурса, его функциях и положении в РК в целом, а также обсуждены возможные решения актуальных проблем. Рынок ценных бумаг – важнейший финансовый инструмент, основной целью которого на сегодняшний день является рециркуляция и перераспределение свободных денежных ресурсов между участниками рынка. Поскольку в современных экономических условиях казахстанский рынок ценных бумаг не развивается, трудно переоценить роль развития рынка ценных бумаг. Это определяется многими причинами, основная причина – недоверие населения к финансовым учреждениям, которые вызывают кризис девяностых. Недоверие определяется тем, что физические лица не прибегают к услугам рынка ценных бумаг, но предпочитают другие способы инвестирования например: инвестировать в банковские депозиты, а также инвестировать в жилье. Эта ситуация также усугубляется рядом других факторов, в первую очередь нестабильной геополитической ситуацией, которая, к сожалению, продолжает ухудшаться. Сегодня рынок бумаг является очень важным направлением, в этой статье подробно описаны проблемы и перспективы развития ценных бумаг отечественного и международного опыта.

Ключевые слова: ценные бумаги, биржа, рынок ценных бумаг, экономический механизм, финансовый ресурс, физические лица, юридические лица, брокер, брокерский счет, риск.

J.K. Jorabaeva¹, candidate of economic sciences
K.B. Sailau², undergraduate
^{1,2} al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

Development of the securities market in Kazakhstan as a way to increase the financial resources of domestic companies

Abstract. In the paper will talk about the importance of securities as a carzhinal resource, its functions and position in the RK in general, and also discuss possible solutions of current problems. The securities market is the most important financial instrument, the main purpose of which today is the recycling and redistribution of free money resources between the market participants. Since Kazakhstan's securities market is not developing in modern economic conditions, it is difficult to overestimate the role of securities market development. This is determined by many reasons, the main reason being the distrust of the population in financial institutions, which caused the crisis of the nineties. The distrust is determined by the fact that individuals do not resort to the securities market, but prefer other ways of investing, such as: investing in bank deposits, as well as investing in housing. This situation is also aggravated by a number of other factors, first of all the unstable geopolitical situation, which, unfortunately, continues to worsen. Today the securities market is a very important area, this article describes in detail the problems and prospects of the development of securities domestic and international experience.

Keywords: securities, stock exchange, securities market, economic mechanism, financial resource, natural persons, legal entities, broker, brokerage account, risk.

А.В. Череп¹, доктор экономических наук, профессор

В.О. Кондратенко², докторант PhD

А.Р. Гарибова³, студент

^{1, 2, 3} Запорожский Национальный Университет, г. Запорожье, Украина

ОСНОВНЫЕ СТРАТЕГИИ УПРАВЛЕНИЯ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКИМ КАПИТАЛОМ

Аннотация. В статье рассматривается понятие «управление капиталом предприятия», анализируется ряд задач, на решение которых оно направлено, а также выделяются направления и основные стратегии управления капиталом. Доведено, что управление капиталом предприятия включает в себя две области: стратегию и тактику. Определено, что стратегия является общим направлением и методом реализации средств достижения определенной цели, что связано с необходимостью привлечения дополнительных финансовых ресурсов, необходимых для обновления собственной материально-технической базы. Охарактеризовано тактику управления как специфические приемы и методы достижения цели в определенной ситуации и в определенное время. Установлено, что эффективным управлением предпринимательским капиталом можно считать только тогда, когда это дает возможность не только использовать ресурсы, но и обеспечивать систематический поиск возможностей для развития компании. Определено, что эффективное управление предпринимательским капиталом способствует его экономическому развитию, а правильное формирование и рациональное использование требует от руководителей регулярного мониторинга изменений его размеров и структуры в условиях нестабильной и непредсказуемой рыночной среды их функционирования.

Ключевые слова: капитал предприятия, управление капиталом предприятия, тактика и стратегия управления капиталом.

Введение. Функционирование субъектов предпринимательства в современных условиях характеризуется высокой нестабильностью и требует от руководства усиления управленческих решений, направленных на повышение эффективности деятельности и улучшение показателей финансово-хозяйственной деятельности предприятий. Основой роста и эффективной работы любого современного предприятия является его капитал через генерацию денежных потоков и создание новой стоимости. Предпринимательский менеджмент должен обеспечивать качественное управление и своевременную смену составляющих капитала, поскольку именно правильная организация структуры капитала позволит максимизировать прибыль, повысить рентабельность, повысить финансовую устойчивость и обеспечить высокий уровень показателей ликвидности и платежеспособности.

Экспериментальная часть. Вопрос эффективного управления капиталом предприятия освещался в своих работах такими отечественными

учеными, как: А.Г. Борщ [1], О.Г. Борщ [1], Л.И. Бровко [2], П.А. Лайко [1], А.А. Луговая [4], Ю.В. Масюк [2], А.Г. Семенов [3], А.В. Пелешко [3], С.В. Юшко [4] и многие другие связаны с существованием терминов «капитал предприятия» и «управление капиталом предприятия» в условиях эффективного управления.

Целью данной статьи является исследование теоретических основ управления капиталом предприятия, определение ключевых задач, на которые оно направлено, и предложений, о наиболее эффективных способах управления капиталом субъектов предпринимательства.

Результаты и обсуждения. Управление капиталом представляет собой совокупность методов и принципов создания и распространения управленческих решений, связанных с его оптимальной организацией через различные источники и обеспечением его эффективного использования в различных видах деятельности предприятия [5].

Мы считаем, что управление капиталом – это процесс планирования, координации, регулирования и контроля использования капитала в процессе операционной, финансовой и инвестиционной деятельности субъектов предпринимательства с целью повышения эффективности источников их формирования.

Соответственно, к основным задачам, на решение которых направлено управление капиталом предприятия, относятся:

- создание достаточного объема капитала, способного удовлетворить требуемую скорость экономического роста предприятия;
- повышение эффективности от деления капитала по его видам деятельности и сферам использования;
- организация условий для максимизации доходности капитала при планируемой степени финансового риска;
- минимизация финансового риска, связанного с использованием капитала при планируемом уровне его доходности;
- обеспечение в процессе развития предприятия неизменного финансового баланса;
- организация достаточной степени финансового контроля предприятия со стороны его учредителей;
- повышение эффективности оборачиваемости капитала;
- организация финансовой гибкости субъекта;
- осуществление своевременного реинвестирования капитала [6].

Управление капиталом предприятия включает в себя две области: стратегию и тактику. Стратегия является общим направлением и методом реализации средств достижения определенной цели, что связано с необходимостью привлечения дополнительных финансовых ресурсов, необходимых для обновления собственной материально-технической базы. Тактика управления – это специфические приемы и методы достижения цели в определенной ситуации и в определенное время.

Существуют следующие направления управления капиталом предприятия:

- 1) осуществление собственного управления капиталом – определение и реализация политик по созданию собственного капитала через внут-

ренние и внешние источники. Схема управления акционерным капиталом предприятия показана на рисунке 1.

2) управление заемным капиталом – определение и реализация политики максимизации капитала предприятия посредством банковского займа, товарного (некоммерческого) займа, выпуска облигаций и т.д.;

3) управление привлеченным капиталом – определение и реализация политики по накоплению капитала субъекта за счет дополнительных вкладов участников, выпуску акций и т.д. [7].

Собственными средствами при формировании капитала предприятия являются: уставной капитал (создается за счет вкладов учредителей); амортизация; прибыль. Внешними источниками накопления капитала являются долгосрочные и краткосрочные кредиты, кредиторская задолженность и стабильные обязательства. Соотношение собственного и заемного капитала формирует структуру капитала.

Рисунок 1 – Схема управления собственным капиталом предприятия

Источник: разработано авторами

Общая структура собственного капитала украинских предприятий на период 2018-2020 гг. ниже (таблица 1).

Анализ структуры собственного капитала украинских предприятий за 2018-2020 годы показывает, что основными составляющими собственного капитала украинских предприятий за анализируемый период были дополнительный и уставной капитал. Их доля в 2020 году по сравнению с 2018 годом увеличилась по всем группам предприятий, наименьшая доля составляет резервный капитал, она колеблется в пределах 3-6% за исследуемый период.

Таблица 1 – Структура собственного капитала украинских предприятий на 2018-2020 гг., %

Годы	Уставной капитал	Дополнительный капитал	Резервный капитал	Нераспределенная прибыль (нераскрытый убыток)	Неоплаченный и изъятый капитал	Общий капитал
Малый бизнес						
2018	56	43	4	-16	-14	100
2019	87	41	4	-24	-16	100
2020	120	38	5	-84	-28	100
Средние предприятия						
2018	46	49	4	7	-3	100
2019	51	48	4	3	-4	100
2020	72	70	6	-43	-5	100
Крупные предприятия						
2018	38	55	3	16	0	100
2019	57	38	3	14	0	100
2020	72	62	3	-16	0	100
Источник: сформировано авторами						

Высокий уровень нераскрытых убытков и небольшая доля резервного капитала свидетельствует о наличии убыточной деятельности предприятий. Это основная причина высокого показателя финансового рычага украинских предприятий.

Выделяют следующие основные стратегии управления предпринимательским капиталом:

- консервативный – основной целью является получение более высокой доходности, чем банковские депозиты, при меньших рисках, чем на фондовом рынке;
- сбалансированный, который предусматривает получение доходности, которая сравнивается со средним рынком по наиболее ликвидным акциям, но с меньшим риском;
- рискованная – стратегия получения максимального прироста активов;
- индекс – создается для инвесторов, с целью накопления дохода от портфеля ценных бумаг, который формируется на основе индекса [8, 9].

Основным предметом системы управления финансовым капиталом компании является управление различными уровнями управления. Топ-менеджмент (система менеджмента компании) является основным генератором идей и решений в области формирования капитала. Менеджеры нижестоящих управленческих подразделений привлекаются к реализации управленческих решений высшего руководства.

В системе мобилизации и использования капитала предприятия объектом управления является процесс привлечения финансовых ресурсов из внешних и внутренних относительно хозяйствующего субъекта источников; управление структурой капитала и его мобилизация на финансовых рынках, управление средневзвешенным значением и финансовыми риска-

ми, связанными с накоплением финансовых ресурсов и их эффективным использованием в ходе финансово-хозяйственной работы предприятия [10].

Заключение. Наиболее эффективным способом управления капиталом предприятия является управление, в основе которого лежит реализация стратегического комплексного подхода, включающего в себя создание руководителями и владельцами фирм уникальных стандартов и требований ко всем структурным элементам системы управления субъекта и контроль за их реализацией, распределение зон ответственности по всем категориям персонала, установление нормативных значений показателей финансовой устойчивости.

Следовательно, эффективное управление предпринимательским капиталом способствует его экономическому развитию, а правильное формирование и рациональное использование требует от менеджеров регулярного мониторинга изменений его размеров и структуры в нестабильной и непредсказуемой рыночной среде их функционирования. Основной целью управления капиталом компании является максимальное благосостояние ее владельцев в текущем и перспективном периоде. Именно эта цель получает конкретное отражение в обеспечении максимальной рыночной стоимости компании, реализующей конечные финансовые интересы своих владельцев.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Lajko P.A., Borsch A.H. and Borsch O.H. Stratehiia i taktyka upravlinnia kapitalom aktsionermykh pidpriumstv v ahropromyslovomu vyrobnytstvi: monohrafiia [Strategy and tactics for managing capital stock of enterprises in agricultural production], NNTs. – Kyiv, Ukraine: Instytut ahrarynoi ekonomiky, 2010. – 254 s.
2. Masiuk Yu.V. and Brovko L.I. Features optimize capital management in crisis. – Uzhhorod: Naukovyj visnyk Uzhhorods'koho universytetu, vol. 33, no. 2, 2011. pp. 181-185.
3. Semenov A.H. and Peleshko A.V. Building a model of effective management of the enterprise capital structure. – Zaporizhzhia: Visnyk Zaporiz'koho natsional'noho universytetu, vol. 2 (6), 2010. pp. 78-83.
4. Yushko S.V. and Luhova A.A. Critical analysis of the economic substance of the concept of «capital company». Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti, vol. 36, 2011. pp. 234-238.
5. Blank I.A. Finansovy menedzhment: navch. Kurs. – Kyiv: Nika-Tsentr, Elha, 2001. – 528 p.
6. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/12/zb_dsp_2018.pdf.
7. Zolotarenko V.O. Funktsionalno-strukturna model upravlinnia strukturoiu kapitalu pidpriumstva. Upravlinnia rozvytkom, 2011. № 1(98). P. 147-150.
8. Kuts L.L. Kapital pidpriumstva: formuvannia ta vykorystannia. Oporny konspekt lektsii. – Ternopil: TNEU, 2012. – 114 p.
9. Mnykh Ye.V. Finansovy analiz: pidruchnyk. – Kyiv: Kyiv. nats. torh. – ekon. un-t, 2014. – 536 p.
10. Chmutova I.M. Pryntsypy upravlinnia kapitalom pidpriumstva. Teorii mikromakroekonomiky. Zbirnyk naukovykh prats. – Kyiv: Vydavnycho-polihrafichnyi tsentr, 2013. Vyp. 25. P. 168-173.

А.В. Череп¹, экономика ғылымдарының докторы, профессор
В.О. Кондратенко², PhD докторанты
А.Р. Гарибова³, студент
1, 2, 3 Запорожье ұлттық Университеті, Запорожье қ., Украина

Кәсіпкерлік капиталды басқарудың негізгі стратегиялары

Түйіндеме. Мақалада «кәсіпорынның капиталын басқару» ұғымы қарастырылады, ол шешуге бағытталған бірқатар міндеттер талданады, сонымен қатар капиталды басқарудың бағыттары мен негізгі стратегиялары ерекшеленеді. Кәсіпорын капиталын басқару екі саланы қамтиды: Стратегия және тактика. Стратегия белгілі бір мақсатқа жету құралдарын іске асырудың жалпы бағыты және әдісі болып табылады, бұл өзінің материалдық-техникалық базасын жаңарту үшін қажетті қосымша қаржы ресурстарын тарту қажеттілігімен байланысты. Басқару тактикасы белгілі бір жағдайда және белгілі бір уақытта мақсатқа жетудің нақты әдістері мен әдістері ретінде сипатталады. Кәсіпкерлік капиталды тиімді басқаруды тек ресурстарды пайдалануға ғана емес, сонымен қатар компанияның дамуы үшін мүмкіндіктерді жүйелі іздеуді қамтамасыз етуге мүмкіндік берген кезде ғана қарастыруға болатындығы анықталды. Кәсіпкерлік капиталды тиімді басқару оның экономикалық дамуына ықпал ететіні анықталды, ал дұрыс қалыптастыру және ұтымды пайдалану басшылардан олардың жұмыс істеуінің тұрақсыз және болжанбайтын нарықтық ортасы жағдайында оның мөлшері мен құрылымының өзгеруіне үнемі мониторинг жүргізуді талап етеді.

Түйінді сөздер: кәсіпорын капиталы, кәсіпорын капиталын басқару, байлықты басқару тактикасы және стратегиясы.

A.V. Cherep¹ Doctor of economic sciences, professor
V.O. Kondratenko², PhD student
A.R. Garibova³, student
1, 2, 3 Zaporozhye National University, Zaporozhye, Ukraine

Basic management strategies entrepreneurial capital

Abstract. The article deals with the concept of "capital management of the enterprise", a number of tasks are analyzed, for which it is directed, the directions and basic capital management strategies are also analyzed. It is reported that the management of the capital of the enterprise includes two areas: strategy and tactics. It has been determined that the strategy is the general direction and method of implementing the means of achieving a certain goal, which is associated with the need to attract additional financial resources necessary to update its own material and technical base. It is characterized as specific techniques and methods of achieving the goal in a certain situation and at a certain time. It has been established that effective management of entrepreneurial capital can be considered only when it enables not only to use resources, but also to provide systematic search for company development opportunities. It is determined that the effective management of entrepreneurial capital contributes to its economic development, and the correct formation and rational use requires managers of regular monitoring of changes in its size and structure in conditions of an unstable and unpredictable market environment of their functioning.

Keywords: enterprise capital, enterprise capital management, tactics and capital management strategy.

А.С. Асилова¹, экономика ғылымдарының кандидаты

Д.Е. Рахимова², магистрант

^{1,2} әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы қ., Қазақстан

ҚАРЖЫЛЫҚ ИНСТИТУТТАРДЫҢ ИНВЕСТИЦИЯЛАРЫН СТРАТЕГИЯЛЫҚ БАСҚАРУ

Түйіндеме. Бұл мақалада қаржылық институттардың инвестицияларын стратегиялық басқару туралы мағлұматтар қарастырылған. Кәсіпорынның инвестициялық стратегиясын жүргізуге қатысты шаралар, инвестициялық тартылымдылықтың негізгі факторлары, олардың сипаттамасы ашылып жазылған. Инвестициялық қызмет кәсіпорын қаражатының айналымына қажетті шарт ретіндегі рөлі, инвестициялар қозғалысы екі негізгі кезеңі анықталған. Қазіргі цифрлық технологиялар дамып отырған дәуірде кәсіпорынның инвестициялық стратегиясын әзірлеу, оларды әрі қарай тиімді пайдалану маңыздылығы көрсетілген. Шетелде кеңінен таралған стратегиялық басқару жүйесінің артықшылығы зерттеліп, айқындалған. Сонымен қатар, стратегиялық басқару циклділігі, стратегиялық басқаруды әзірлеу кезеңдері туралы ақпарат берілген. Инвестициялық стратегияны қалыптастыру жолдарына, инвестициялық қызметтің ұзақ мерзімді мақсаттары жүйесі және оларды жүзеге асырудың жолдарына байланысты ақпарат берілген. Қаржы саласындағы инвестициялық қызметті жүргізетін инвесторлар пайдаланатын негізгі стратегиялар, инвестициялау мақсаттарына, басқару түріне, экономикалық жағдайдың сипатына және басқа да көптеген факторларға байланысты түрлі стратегияларды анықтау туралы мәліметтерге де тоқталған. Инвестициялық стратегиялардың түрлері инвестордың қандай инвестиция түрімен айналысатынына және ең бастысы қандай мақсаттарды көздейтініне байланысты бір-бірінен ерекшеленуі мүмкіндігі туралы мағлұмат және портфельді стратегияларының кейбір мысалдары көрсетілген.

Түйінді сөздер: инвестиция, стратегия, кәсіпорын, басқару, капитал.

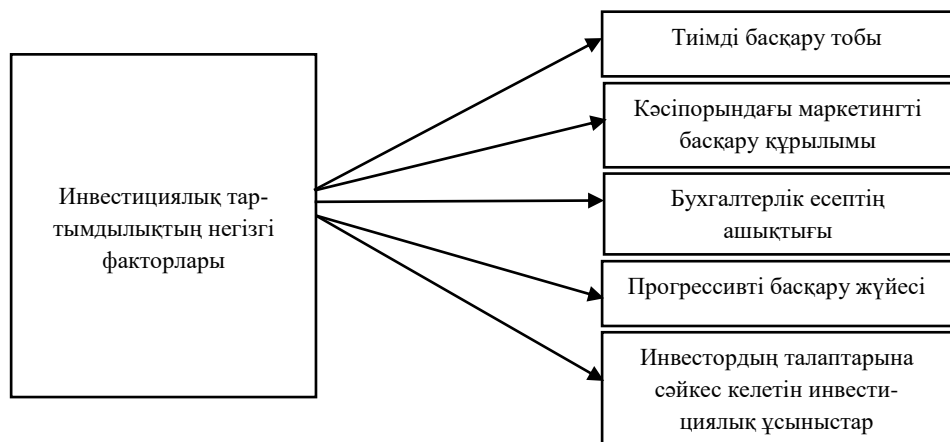
Кіріспе. Кез-келген қаржы институтының инвестициялық саясаты, стратегиялары инвестициялық процессті реттеуге және бүтін бір қаржы институтының әлеуметтік-экономикалық тұрақты дамуын қамтамасыз етуге негіз болып табылады. Бүгінгі таңда, қаржы институттарының инвестициялық стратегияларының дұрыс жолға қойылуы, қызметінің басты мақсаты қоғамдағы қаржы қатынастарын жүзеге асыру болып табылатын, түрлі меншік нысанындағы ұйымдардың тиімділігін арттырады, өндіріске ықпал жасайды. Сонымен қатар институт бірлігіне, ұйымшылдығына, мәртебесіне әсер етеді. Инвестициялық қызмет кәсіпорын қаражатының айналымына қажетті шарт болып табылады. Өз кезегінде өндіріс саласындағы қызмет жаңа инвестициялар үшін алғышарттар жасайды. Осы тұрғыдан алғанда кәсіпкерлік қызметтің кез-

келген түрі инвестициялық қызметте өзіндік және дербес, сонымен қатар оқшауланған процесстерді, бір мезгілде ең маңызды өзара байланысты іс-шараларды біртұтас экономикалық процестің құрамдас бөліктері ретінде қамтиды.

Инвестициялар қозғалысы екі негізгі кезеңнен өтеді. Бірінші кезеңде «инвестициялық ресурстар – инвестициялар» кезеңі инвестициялауға байланысты экономикалық қызметке назар аударылады. Бұл кезеңнің орындылығы инвестициялық ресурстарды қайтарыммен анықталады. Екінші кезең «қаражат салу – инвестициялау нәтижесі» инвестицияларды пайдалану нәтижесінде жүзеге асырылған шығындардың өтелуін және кірісті алуды көздейді. Ол қарым-қатынасты және кез-келген түрдегі экономикалық қызметтің екі қажетті элементтінің өзара тәуелділігін сипаттайды: шығындар және олардың қайтарымы. Осы жерден экономикалық инвестициялық қызметтің мәнін ресурстарды инвестициялау және болашақта кіріс алу процестерінің бірлігі ретінде анықтауға болады [1].

Сараптамалық бөлім. Қазіргі цифрлық технологиялар дамып отырған дәуірде кәсіпорынның инвестициялық стратегиясын әзірлеу, оларды әрі қарай тиімді пайдалану мақсатында инвестициялық ресурстарды іздеу бірінші кезектегі міндет болып табылады. Алайда, қиын экономикалық жағдайда, цифрлық трансформация барысында банк секторы айтарлықтай өзгерістерге ұшырайды және шетелдік инвестицияларды алу түрлі факторлармен күрделене түседі, кәсіпорынның инвестициялық стратегиясы көптеген факторларды ескеріп, табысты экономикалық қызметті жүзеге асыру үшін жедел өзгерістер енгізуге дайын болуы керек.

Кәсіпорынның инвестициялық стратегиясы бірқатар шараларды жүзеге асырумен байланысты инвестициялық тартымдылықты қалыптастыру үшін алғышарттар жасауды көздейді. Кәсіпорынның инвестициялық тартымдылығының негізгі факторлары 1-суретте келтірілген.

Сурет 1 – Кәсіпорынның инвестициялық тартымдылығының негізгі факторлары

Шетелде кеңінен таралған стратегиялық басқару жүйесінің артықшылығы – бұл фирмаларды дамытудың жаһандық мақсаттарын тұжырымдауға, жоғары және орта буын менеджерлерінің позициясын қалыптастыруға, нарықтық ортаның өзгеруіне тез бейімделуге және сол арқылы ұйымның бәсекеге қабілеттілігін арттыруға мүмкіндік береді. Ішкі стратегиялық басқару процесі циклдік, итерациялық болып табылады және келесі кезеңдерді қамтиды:

- ұйым алдында ашылатын перспективаларды, қауіптер мен мүмкіндіктерді жүйелі талдау;
- белгілі бір жағдайлардың туындау ықтималдығын ескере отырып, болашақ сценарийлерін әзірлеу және сыртқы орта факторларының әсерін талдау;
- негізгі мақсаттарды анықтау, мақсаттарды болашақ сценарийлермен салыстыру; стратегиялық басқару арқылы шешілетін мәселелерді таңдау;
- мақсаттарға жетудің балама стратегияларын әзірлеу, типтік стратегияларды таңдау, қажетті ресурстарды жоспарлау;
- жалпы және жеке стратегияларды жүзеге асыратын стратегиялық бағдарламаларды әзірлеу;
- стратегиялық жоспарларды енгізу және бақылау жүйесін жобалау [2].

Нәтижелер мен талқылаулар. Инвестициялық стратегияны қалыптастыруға тоқталсақ, Инвестициялық стратегия деп инвестициялық қызметтің ұзақ мерзімді мақсаттары жүйесі және оларды жүзеге асырудың жолдары түсініледі. Инвестициялық стратегиялардың келесі түрлері бар.

Инвестициялық әсерге бағдарлану бойынша стратегиялар ағымдағы инвестициялық табысқа, ұзақ мерзімді кезеңдегі капитал өсіміне, экономикалық емес инвестициялық әсерге бағдарлануы мүмкін.

Инвестициялық тәуекелдерге қатысты стратегиялар инвесторлардың түрлерімен сипатталады: тәуекелге ұшырамаған инвестор тәуекел деңгейінің өсуін инвестициялық табыстың қосымша деңгейімен әділ өтегеніне қарамастан, тәуекелді инвестицияларды жүзеге асырудан аулақ болады; тәуекелге бейтарап инвестор үшін инвестициялық тәуекел инвестициялық табыстың қосымша деңгейімен өтелген жағдайда қолайлы болады; тәуекелге бейім инвестор инвестициялық кірістің қосымша деңгейімен өтемақы жеткіліксіз болған кезде инвестициялық тәуекелге бейім.

Инвестициялық мінез-құлық түрі бойынша мыналар бөлінеді: консервативті стратегия – инвестициялау объектілері инвестициялық тәуекелдер деңгейін азайту критерийі бойынша таңдалады; орташа стратегия – инвестициялау объектілері кірістілік пен тәуекелдің орташа нарықтық деңгейлерін қамтамасыз етеді; агрессивті стратегия – инвестициялау объектілері ағымдағы инвестициялық табысты барынша арттыру критерийіне сәйкес келеді.

Инвестициялық стратегияны қалыптастырудың бастапқы шарты кәсіпорынның экономикалық дамуының жалпы стратегиясы болып табылады. Оған қатысты инвестициялық стратегия бағынышты сипатқа ие

және оны іске асырудың мақсаттары мен кезеңдері бойынша келісу керек. Стратегияны әзірлеудің келесі кезеңдері бөлінеді.

1 кезең. Экономика мен инвестициялық нарықты дамытудың болжамды шарттарына сүйене отырып, кәсіпорын стратегиясын іске асыру кезеңін анықтау.

2 кезең. Экономикалық даму стратегиясының мақсаттары жүйесіне негізделген инвестициялық қызметтің стратегиялық мақсаттарын таңдау. Бұл мақсаттар капитал өсімін, инвестициялардың кірістілігі деңгейінің өсуін және табыс сомасын қамтамасыз ету, нақты және қаржылық инвестициялар нысандарындағы пропорциялардың өзгеруі, инвестициялардың салалық және аймақтық бағыттарының өзгеруі түрінде ұсынылуы мүмкін. Сонымен бірге инвестициялық қызметтің стратегиялық мақсаттарын таңдау өмірлік циклдің кезеңдерімен және экономикалық қызметтің мақсаттарымен байланысты болуы керек.

3 кезең. Инвестициялық қызметті іске асырудың тиімді жолдарын әзірлеу. Біріншіден, нақты немесе қаржылық инвестициялау түріндегі қызметтің стратегиялық бағытын әзірлеу; екіншіден, инвестициялық ресурстарды қалыптастыру стратегиясын әзірлеу жүзеге асырылады.

4 кезең. Іске асыру кезеңдері бойынша инвестициялық стратегияны нақтылау. Жекелеген мақсаттар мен стратегиялық міндеттерге қол жеткізудің реттілігі мен мерзімдерін белгілеуді көздейді [3].

Инвестициялық стратегиялардың түрлері инвестордың қандай инвестиция түрімен айналысатынына және ең бастысы қандай мақсаттарды көздейтініне байланысты бір-бірінен ерекшеленуі мүмкін.

Қаржы саласындағы инвестициялық қызметті жүргізетін инвесторлар пайдаланатын негізгі стратегиялар:

– агрессивті стратегия – әрқашан ең аз уақыт аралығында максималды пайда алуға бағытталған

– консервативті стратегия тез байыту мақсаттарын қоймайды, керісінше оның негізгі міндеті активтер көлемін ағымдағы деңгейде (қауіпсіздік) ұстап тұру болады

– қалыпты стратегия басқа да тең жағдайларда инвестордың инвестициялық капиталын сақтауға және қалыпты өсуге бағытталған [4].

Инвестициялау мақсаттарына, басқару түріне, экономикалық жағдайдың сипатына және басқа да көптеген факторларға байланысты көптеген түрлі стратегияларды анықтауға болады. Мысалы, негізгі миссиясы оның ықпал ету аясын кеңейту және кәсіпорынды басқаруға қатысу болып табылатын стратегиялық инвестор үшін тиімді меншік иесінің және алыпсатарлық бірігудің стратегияларын бөліп көрсетуге болады.

Портфельді инвестициялау кезінде стратегияны таңдау көбінесе басқару түрімен анықталады. Әдетте басқарудың 2 түрі бар: пассивті және белсенді. Пассивті басқару консервативті және орташа агрессивті инвесторларға тән.

Портфельді стратегияларының кейбір мысалдарын қарастырайық. Корпоративтік акцияларға инвестициялау кезінде пассивті басқарудың ең көп таралған стратегиясы – «сатып алу және ұстау» стратегиясы. Бұл стратегияның тиімділігі көбінесе акциялардың бағаланбау деңгейіне және

тандалған уақыт кезеңіне байланысты екенін есте ұстаған жөн. Нарықтың аю кезеңінде кез-келген басқа стратегия «сатып алу және ұстау» стратегиясымен салыстырғанда жеңіске жететіні анық. «Сатып алу және ұстау» стратегиясын пайдалану кезінде ең үлкен қауіпсіздік пен кірістілікке инвестициялаудың ұзақ мерзімдерінде қол жеткізіледі [5].

Инвестор қызметінің ерекшелігі мынада: қор нарығына қатысушылар қол жеткізе алады және оның әртүрлі сегменттерін таңдайды: қор биржалары, бөлшек сауда нарығы (халықтан акцияларды сатып алу), ірі көтерме сауда нарығы (мысалы, жекешелендіру процесінде акцияларды сатып алу), биржадан тыс нарықтың басқа секторлары. Нарықтың белгілі бір сегментіне бағытталуына байланысты стратегиялардың келесі түрлерін ажыратуға болады: аукцион, алыпсатарлық конкурсант, арбитраж, «шаңсорғыш».

Егер портфель стратегияларын жіктеу кезінде жүйе құраушы фактор ретінде портфельді қалыптастыру әдісін таңдасаңыз, мысал ретінде оңтайландыру, рейтинг, икемді әрекет ету, нарықтан озу сияқты стратегиялардың түрлерін айтуға болады.

Стратегияларды тұжырымдау және таңдау кезінде басқа жіктеу белгілерін қолдануға да болады. Мысалы, егер жіктеудің негізі табыс алу болса, шетелде дәстүрлі түрде мыналарға негізделген стратегиялар бөлінеді: капиталдың өсуі; тұрақты ағымдағы кірісті алу; капиталдың өсуі мен ағымдағы кірістің үйлесуі. Сол топқа кірістілік қисығын манипуляциялауға байланысты стратегияларды жатқызуға болады.

Егер стратегияларды бөлектеу кезінде жіктеу белгісі ретінде инвестициялау тәуекелін азайту мүмкіндігін пайдаланса, онда осы мақсатқа жету үшін әртараптандыру, шоғырландыру, иммундау және хеджирлеу стратегиялары таңдалуы мүмкін [6].

Қорытынды. Жалпы кәсіпорынның инвестициялық стратегиясы компанияның барлық стратегияларының ең маңыздыларының бірі болып табылады. Кәсіпорынның инвестициялық стратегиясын кәсіби мамандар, инвестициялық менеджерлер құра отырып, кәсіпорынның тиісті құрылымдық бөлімшелері жүзеге асыруы керек. Инвестициялық ресурстарды тиімді пайдалану кәсіпорын қызметінің тиімділігін арттырады, бұл бәсекеге қабілеттілікті арттыруға ықпал етеді, оның активтері құнының өсуін және ұзақ мерзімді перспективада қаржылық нәтижелердің өсуін қамтамасыз етеді.

Кәсіпорын стратегиясын тиімді іске асыру инвестициялау объектілерін таңдаумен және тәуекелдерді оңтайландырумен және кірістілікті арттырумен байланысты. Компанияның қаржылық және инвестициялық стратегиялары осылайша ұйымның ұзақ мерзімді мақсаттарына қол жеткізу, компанияның ресурстарын инвестициялаудың негізгі бағыттары мен көлемдерін қамту, сондай-ақ компания мен иесінің қалауы бойынша қажеттіліктерді ескере отырып, қаржылық ресурстарды тиімді пайдаланумен өзара байланысты мақсаттардың жиынтығынан тұрады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Алехина О.А. Кәсіпорындардың инвестициялық қызметі / О.А. Алехина // «Ғылым аллеясының ғылыми-практикалық журналы». – 2018. – № 1 (17). – 1-5 б.
2. Дорофеев М.Л. Корпоративтік қаржыны басқарудың матрицалық әдістері. – Мәскеу, 2018. – 21 б.
3. Гераськин М.И. Инвестициялық жоспарлау модельдері: Оқу құралы / М.И. Гераськин, О.А. Кузнецова. – Самара: Самара Университетінің баспасы, 2020. – 100 б.
4. Брянцева Л.В. Кәсіпорынның инвестициялық және инновациялық қызметін басқару / Л.В. Брянцева. – Воронеж, 2016. – 139 б.
5. Борисова О.В. Инвестициялар / М.: Юрайт, 2016. – 218 с.
Брянцева Л.В. Кәсіпорынның инвестициялық және инновациялық қызметін басқару / Л.В. Брянцева. – Воронеж, 2016. – 139 б.
6. Филатов, В.Д. Кәсіпорынның инвестициялық стратегиясы / В.Д. Филатов. – Мәтін: тікелей // Жас ғалым. – 2021. – № 39 (381). – 175-177 бб.

А.С. Асилова¹, кандидат экономических наук

Д.Е. Рахимова², магистрант

^{1,2} Казахский Национальный университет имени аль-Фараби,

г. Алматы, Казахстан

Стратегическое управление инвестициями финансовых институтов

Аннотация. В данной статье рассматриваются сведения о стратегическом управлении инвестициями финансовых институтов. Раскрыты меры, касающиеся проведения инвестиционной стратегии предприятия, основные факторы инвестиционной привлекательности, их характеристика. Определена роль инвестиционной деятельности как необходимого условия обращения средств предприятия, два основных этапа движения инвестиций. Показана важность разработки инвестиционной стратегии предприятия в эпоху развития современных цифровых технологий, их дальнейшего эффективного использования. Изучены и определены преимущества широко распространенной за рубежом системы стратегического управления. Кроме того, представлена информация о цикличности стратегического управления, этапах разработки стратегического управления. Дана информация, связанная с путями формирования инвестиционной стратегии, системой долгосрочных целей инвестиционной деятельности и путями их реализации. Основные стратегии, используемые инвесторами, осуществляющими инвестиционную деятельность в финансовой сфере, также касаются данных об определении различных стратегий в зависимости от целей инвестирования, типа управления, характера экономической ситуации и многих других факторов. Изложены виды инвестиционных стратегий и некоторые примеры портфельных стратегий,

которые могут отличаться друг от друга в зависимости от того, каким видом инвестиций занимается инвестор и, что наиболее важно, какие цели он преследует.

Ключевые слова: инвестиция, стратегия, предприятие, управление, капитал.

A.S. Assilova¹, candidate of economic sciences

D.Y. Rakhimova², undergraduate

^{1, 2} al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

Strategic investment management of financial institutions

Abstract. This article discusses information about the strategic investment management of financial institutions. Measures related to the implementation of the investment strategy of the enterprise, the main factors of investment attractiveness, their characteristics are disclosed. The role of investment activity as a necessary condition for the circulation of enterprise funds, two main stages of investment movement are determined. The importance of developing an investment strategy of an enterprise in the era of the development of modern digital technologies and their further effective use is shown. The advantages of the strategic management system widely used abroad have been studied and determined. In addition, information is provided on the cyclical nature of strategic management, the stages of strategic management development. The information related to the ways of forming an investment strategy, the system of long-term goals of investment activity and the ways of their implementation is given. The main strategies used by investors engaged in investment activities in the financial sector also relate to data on the definition of various strategies depending on the investment objectives, type of management, nature of the economic situation and many other factors. The types of investment strategies and some examples of portfolio strategies are outlined, which may differ from each other depending on what type of investment the investor is engaged in and, most importantly, what goals he pursues.

Keywords: investment, strategy, enterprise, management, capital.

А.С. Асилова, экономика ғылымдарының кандидаты
әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті

ТІЛГЕ ҚҰРМЕТ – ЕЛГЕ ҚҰРМЕТ!

*Тіл – қай ұлтта, қай елде болса да қастерлі, құдіретті. Ол
әрбір адамға ана сүтімен бірге еніп, қалыптасады.
Тіл байлығы – әрбір елдің ұлттық мақтанышы. Өз ана тілін
қадірлеп, қастерлемейтін адам жоқ. «Халықтың мәңгі
сұмыры – оның тілінде. Әрбір тіл өз халқы үшін – ұлы»*

Шыңғыс Айтматов

Ана сүтімен бойымызға дарыған ана тіліміздің құдіреттілігіне, байлығына, қасиеттілігіне баға жетпейді. Студенттердің мемлекеттік тілге деген қызығушылығын арттыру, ана тілімізді ардақ тұтып, өзге тілді игерудің және де елімізде тату-тәтті өмір кешіп жатқан ұлттар мен ұлыстардың тіл мәдениетіне құрметпен қарауды дәріптеумен қатар өз ана тіліміздің тазалығын, көркемділігін, байлығын, шешендігін, әуезділігін сақтай отырып, тілімізді, ұлттығымызды жоғалтпай, мемлекеттік тіл мәселесін жоғарлатуға үлес қосу мақсатында Экономика және Бизнес Жоғары Мектебінің Мәжіліс-залында «Қаржы және есеп» кафедрасының оқытушылар құрамы мен студент, магистранттардың ұйымдастыруымен «Қазақстан халықтарының тілдер күні» мерекесіне орай 2022 жылдың 21 қыркүйегінде «Тілге құрмет – елге құрмет!» тақырыбында дөңгелек үстел өткізілді.

Дөңгелек үстелге құрметті қонақ ретінде Қазақстандық ғалым, қоғам қайраткері, филология ғылымдарының кандидаты, Қазақстанның еңбек сіңірген қайраткері, Алматы қаласының құрметті азаматы, «Парасат», «Достық» ордендері мен «Тіл жанашыры» құрмет белгісінің иегері Асылы Әлиқызы Осман және Қазақстан халқы Ассамблеясының мүшесі, қолданбалы зерттеулер орталығының директоры, экономика ғылымының кандидаты, Ресей жаратылыстану Академиясының профессоры – Жасым Джафарович Османов шақырылды.

Ақының өлеңі бар «Өлді бәрі өлмеген көмейдегі сөзбенен, таңдайдағы тіл ғана», ал енді бүгінгі таңдағы егер осындай қазақтың тілінің шырайлылығын, байлығын, құдыреттілігін жеткізетін не – көмейдегі сөзбенен, таңдайдағы тіл ғана. «Ана деген сөзге тілі келмеген ана болып жарытпайды қыз балаң, сүйем деген сөзі тілге келмеген сүйіктің болып жарытпайды ұл балаң» не деген философия жандарым, сондықтанда менің қазағым оққа тоқтамаған, бірақ сөзге тоқтаған – соның қадіріне сендер жете біліңдер де, соны біліңдер, үйреніндер, айтыңдар. Тіл емес сол тілдің жаны болып тұрған құдіретті біліңдер. Қазақ сөзінің әрқайсысында тарихы бар, тарих түріктің ізінде, қазақтың сөзінде тарих жатыр сол құдіретті ұға білген жақсы, түсіне білген жақсы – дейді қаным қазақ емес, жаным – қазақ, менің барым да, базарым да, кәсібім мен нәсібім де – қазақтың тілі дейтін Асылы апайымыз.

Профессор Жасым Османов қазақ еліне еріксіз көшіп келген кавказдықтардың қиын кезеңдерде қазақ елінен пана тауып, қазіргі тәуелсіз қазақ елінде бақытты, тыныш өмір сүріп жатқандарын, жеткен жетістіктерімен бөлісті.

«Есеп және аудит» мамандығының 2-курс магистранттары қытайдан келген Чен Цилян «Қазақ еліне, қазақ тіліне алғыс» тақырыбында, ауғаныстаннан келген Захир Мужебурахман «Тілдің адам өміріндегі маңызы» тақырыбында қазақтың тіліне деген құрметтерін көрсетіп, тіліміздің маңыздылығы мен шұрайлылығына тоқталып алғыс ретінде баяндама жасады. «Қаржы» мамандығының 3 курс тобының студенті Назерке Шакенқызы – «Әлқисса», «Балбырауым» күйлерін орындады. «Қаржы» мамандығының 3 курс тобының студенттері қонақтарға сұрақтар қойып, тақырып кеңінен ашыла түсті. Дөңгелек үстелде қозғалған мәселелер өзекті, әрі тәрбиелік мәні мен мағынасы жоғары болды.

KazNU by named al-Farabi, Higher School of Economics and Business, Department of Finance and Accounting Candidate of Economic Sciences **A.S. Assilova**, Master of Economics **Zh.S. Karabaeva**

RESEARCH WORK CONTINUES AT THE HIGHER SCHOOL OF ECONOMICS AND BUSINESS AT THE KAZAKH NATIONAL UNIVERSITY NAMED AFTER AL-FARABI

The role of science contributing to industrial development is significantly enhanced. I.V. Shulgin notes: "The problem of increasing the technological efficiency of science and strengthening its influence on the renewal and modernization of the economy cannot be solved outside the framework of a certain scientific and technical policy, which implies the formation and implementation of a common strategy for the socio-economic development of the country".

Since 2018, under the guidance of doctors of science in the field of economics, 9 projects have been carried out in the amount of 109,115,350.1 tenge. Topics and amounts of project financing are given below (Tables 1-4). For your information, under the guidance of Associate Professor and PhD in Economics Doszhan Raigul, research work is being carried out in the amount of 45,000,000 tenge. The full development of the grant and the distribution of the budget are carried out in order to maximize the satisfaction of the tasks set in order to achieve the goals of scientific work.

Results of the competition within the framework of grant funding for scientific research for 2021-2023 in the priority area "Research in the field of social sciences and humanities"

№	Project topic	Department / Center	Head	Total amount
1	Development of a circular economy in Kazakhstan: potential, trends, prospects	Department of Management	Aknur Zhidebekkyzy	50,986,272.10
2	Strengthening of state regulation of the social sphere of the Republic of Kazakhstan in the postpandemic period	Department of Management	Laura Zhalgasovna Ash irbekova	59,998,752.58
3	Development of a quantitative methodology for identifying population groups willing to support the introduction of drug-insurance and financial stability assessment of this insurance type in Kazakhstan	Center for Economic Research	Lazat Seitkaziyevna Sp ankulova	37,861,292.29

Note – compiled by the author based on data from the official website <https://www.kaznu.kz/en>

Results of the competition within the framework of grant funding for young scientists for 2021-2023 in the priority area "Research in the field of social sciences and humanities"

№	Project topic	Department / Center	Head	Total amount
1	Formation and development of a knowledge economy in the condition of digitalization of the Republic of Kazakhstan: conceptual basis and implementation perspective	Business Technologies	Nataliya Alexandrovna To vma	50,000,000.00

Note – compiled by the author based on data from the official website <https://www.kaznu.kz/en>

Results of the competition within the framework of grant funding for young scientists on scientific and (or) scientific and technical projects for 2020-2022 in the priority direction "Scientific foundations "Mangilik El" (XXI century education, fundamental and applied research in the field of Humanities)"

№	Project topic	Department / Center	Head	Total amount
1	Creative industries: methodological aspects of classification and quantitative measurements in the Republic of Kazakhstan	Department of Economics	Zhuparova Aziza Serikovna	45000000,00
2	Research of sustainable development innovations at the position of their economic feasibility and building an effective enterprise management in the Republic of Kazakhstan	Department of Finance and accounting	Doszhan Raygul Dukenbaykyzy	45000000,00
Note – compiled by the author based on data from the official website https://www.kaznu.kz/en				

Results of the competition within the framework of grant funding for scientific research for 2018-2020 in the priority area of "Scientific Foundations" Mangilik El "(XXI Century Education, Fundamental and Applied Research in the humanitarian sciences)"

№	Project topic	Department / Center	Head	Total amount
1	Modernization of the labor market as an integral part of the mechanism for implementing the third modernization of Kazakhstan: theoretical and applied problems and prospects for their solution	The department "Management and Marketing"	Jumambaev Seisembay Karimovich	19453301,38
2	Formation and development of the digital economy in the Republic of Kazakhstan: theory and practical measures of implementation	The department "Accounting and Audit"	Tovma Natalia Alexandrovna	23008547,38
3	Formation of effective models for financing science-intensive industries in the Republic of Kazakhstan	Center for Economic Research	Zhuparova Aziza Serikovna	21653501,38
Note – compiled by the author based on data from the official website https://www.kaznu.kz/en				

It is also worth mentioning that under the guidance of Candidate of Economic Sciences Assilova A.S. with a foreign partner, Professor Richard Puskalo of the Higher School of Technology and Economics, scientific work is being carried out on the topic "The possibility of using cryptocurrency as a payment instrument". Like all the above scientific works, this study has an undeniable positive impact on the comprehensive economic growth of our country. Long-term experience of successful scientific work with state grants is an indicator of the academic well-being of the Higher School of Economics and Business of al-Farabi Kazakh National University.

Авторлар туралы мәлімет

Адамбекова А.А. – экономика ғылымдарының докторы, профессор, әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Айдарова С. – магистрант, «Нархоз Университеті», Алматы қ., Қазақстан

Ақпанов А.К. – экономика ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, «Тұран» Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Амангожаева А.Б. – экономика ғылымдарының магистрі, «Тұран» Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Асилова А.С. – экономика ғылымдарының кандидаты, әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Әтем М.Б. – магистрант, әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Байдаулетов М.Б. – экономика ғылымдарының кандидаты, доцент м.а., әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Гарибова А.Р. – студент, Запорожье Ұлттық Университеті, Запорожье қ., Украина

Жәңгір А.Н. – магистрант, әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Жорабаева Ж.К. – экономика ғылымдарының кандидаты, әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Карабаева Ж.С. – экономика ғылымдарының магистрі, әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Кидирмаганбетова А.И. – докторант, әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Кондратенко В.О. – PhD докторанты, Запорожье Ұлттық Университеті, Запорожье қ., Украина

Қалдыбек Б.Қ. – магистрант, әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Низамдинова А.К. – экономика ғылымдарының кандидаты, әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Нұрғалиева Г.К. – экономика ғылымдарының кандидаты, профессор, әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Оралбаева Ж.З. – экономика ғылымдарының кандидаты, профессор, әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Пралиева С.Ж. – экономика ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, «Тұран» Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Райымқұлова А.О. – экономика ғылымдарының магистрі, «Тұран» Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Рахимова Д.Е. – магистрант, әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Сайлау Қ.Б. – магистрант, әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Саламатова А.Ж. – магистрант, әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Сарсеналы С. – магистрант, әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Сұлтанова Б.Б. – экономика ғылымдарының кандидаты, доцент, әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Таниртаева Е.Е. – докторант, әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Чен Ц. – магистрант, әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Череп А.В. – экономика ғылымдарының докторы, профессор, Запорожье Ұлттық Университеті, Запорожье қ., Украина

Сведения об авторах

Адамбекова А.А. – доктор экономических наук, профессор, Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

Айдарова С. – магистрант, Университет «Нархоз», г. Алматы, Казахстан

Акпанов А.К. – кандидат экономических наук, ассоциированный профессор, Университет «Туран», г. Алматы, Казахстан

Амангожаева А.Б. – магистр экономических наук, сениор-лектор, Университет «Туран», г. Алматы, Казахстан

Асилова А.С. – кандидат экономических наук, Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

Атем М.Б. – магистрант, Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

Байдаулетов М.Б. – кандидат экономических наук, и.о. доцента, Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

Гарибова А.Р. – студент, Запорожский Национальный Университет, г. Запорожье, Украина

Жәңгір А.Н. – магистрант, Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

Жорбаева Ж.К. – кандидат экономических наук, Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

Карабаева Ж.С. – магистр экономических наук, Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

Кидирмаганбетова А.И. – докторант, Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

Кондратенко В.О. – докторант PhD, Запорожский Национальный Университет, г. Запорожье, Украина

Қалдыбек Б.Қ. – магистрант, Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

Низамдинова А.К. – кандидат экономических наук, Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

Нургалиева Г.К. – кандидат экономических наук, профессор, Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

Оралбаева Ж.З. – кандидат экономических наук, профессор, Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

Пралиева С.Ж. – кандидат экономических наук, ассоциированный профессор, Университет «Туран», г. Алматы, Казахстан

Раимкулова А.О. – магистр экономических наук, Университет «Туран», г. Алматы, Казахстан

Рахимова Д.Е. – магистрант, Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

Сайлау Қ.Б. – магистрант, Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

Саламатова А.Ж. – магистрант, Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

Сарсеналы С. – магистрант, Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

Султанова Б.Б. – кандидат экономических наук, доцент, Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

Таниртаева Е.Е. – докторант, Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

Чен Ц. – магистрант, Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

Череп А.В. – доктор экономических наук, профессор, Запорожский Национальный Университет, г. Запорожье, Украина

Информация о членах редакционной коллегии

Искаков Узан Мулдашевич – заслуженный деятель РК, член Евразийской ассоциации оценки качества образования, доктор экономических наук, профессор, Казахстан

Алиев Мурат Капбарович – доктор экономических наук, профессор, Казахстан

Сатмурзаев Асан Адасбекович – доктор экономических наук, профессор, Казахстан

Шимшиков Жангельды Ерденович – кандидат экономических наук, профессор, директор Центра социально-экономических исследований – филиала РКП «Институт Экономики» КН МОН РК, Казахстан

Барышева Салима Кожаметовна – кандидат экономических наук, доцент, Университет «Туран», Казахстан

Тлеужанова Данагуль Амангелдиновна – кандидат экономических наук, ассоциированный профессор, Казахский агротехнический университет имени С. Сейфуллина, Нур-Султан, Казахстан

Сырлыбаева Назгуль Шенгелбаевна – кандидат экономических наук, доцент, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан

Досжан Райгүл Дүкенбайқызы – PhD, ассоциированный профессор, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан

Гамидуллаева Лейла Айваровна – доктор экономических наук, профессор кафедры управления и экономической безопасности Пензенского государственного университета, Пенза, Россия

Пукала Ричард – PhD, профессор, Государственной высшей школы технологий и экономики, Университет в Ярославле, Польша

Требования к содержанию и оформлению статей

Научно-практический журнал «Транзитная экономика» является одним из ведущих периодических научных изданий Республики Казахстан по экономическим наукам, издается с июля 1997 года, имеет свою стабильную аудиторию.

Журнал рассчитан на работников ВУЗов и научных учреждений, магистрантов и докторантов, государственных и общественных деятелей, руководителей органов управления, финансовых структур. В редакционный совет входят ведущие ученые-экономисты Казахстана, ближнего и дальнего зарубежья.

Основные разделы журнала «Транзитная экономика»:

- ВОПРОСЫ ТЕОРИИ
- ГЛОБАЛЬНАЯ И РЕГИОНАЛЬНАЯ ИНТЕГРАЦИЯ
- МАКРОЭКОНОМИЧЕСКАЯ ПОЛИТИКА
- ИНСТИТУТЫ И ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ

Журнал осуществляет прием научных статей для публикации от преподавателей ВУЗов, научных работников, экономистов-практиков и докторантов.

Условия размещения публикаций в журнале

Для публикации в журнале «Транзитная экономика» принимаются статьи на казахском, русском и английском языках, содержащие ранее не опубликованные проблемные, обзорные, дискуссионные статьи в области экономических наук.

К оформлению статей предъявляются следующие требования

Предлагаемые к публикации статьи должны отражать научную новизну, практическую ценность исследуемой проблемы, содержать глубокий экономический анализ, заканчиваться аргументированными выводами, предложениями авторов. Необходимо соблюдать единообразие терминов, обозначений, условных сокращений и символов, избегать повторов.

Объем статьи, включая список литературы, таблицы и рисунки с подписанными надписями, аннотации, не должен превышать 15 страниц печатного текста. Минимальный объем статьи – 5 страниц.

На первой странице указывается Международный рубрикатор научно-технической информации (МРНТИ) – слева в верхнем углу; далее на языке статьи.

Аннотация дается в начале текста на том языке, на котором цитируется статья (150-200 слов). Аннотация на казахском и английском языках. Перед каждой аннотацией написать фамилию и инициалы, название статьи на соответствующем языке аннотации. Ключевые слова на казахском, русском, английском языках внизу аннотации на соответствующем языке аннотации.

Аннотация является кратким изложением содержания научного произведения, дающая обобщенное представление о его теме и структуре.

Ключевые слова должны обеспечить наиболее полное раскрытие содержания статьи. Для каждого конкретного материала задайте 5-6 ключевых слов в порядке их значимости, т.е. самое важное ключевое слово статьи должно быть первым в списке.

Авторы, информация об авторах, название статьи, аннотация и ключевые слова указываются на 3-х языках.

Литература приводится в порядке цитирования в конце статьи. В тексте указать ссылки на литературу в квадратных скобках.

Статьи публикуются казахском, русском, английском языках

Последовательность представления материала:

- МРНТИ;
- название статьи;
- инициалы и фамилия автора;
- ученая степень, ученое звание, почетное звание;
- должность, место работы;
- контактная информация, которая может быть размещена в открытом доступе (для каждого автора: e-mail, город, страна проживания), а также контактные телефоны для связи с редакцией журнала;
- расширенная, структурированная аннотация (на трех языках) 150-200 слов;
- ключевые слова (на трех языках не более 5, строчными буквами, через запятую);
- текст статьи (рисунки и, таблицы и т.д.) (кроме обзорной) должен включать следующие разделы: введение, экспериментальная часть, результаты и обсуждения, заключение, список использованных источников;
- список использованных источников (не менее 5).

Статьи, оформление которых не соответствует указанным требованиям, к публикациям не принимаются. Статьи будут приниматься к публикации после тщательного отбора. Редакция оставляет за собой право сокращать статьи и вносить поправки.

Текст статьи должен быть набран на компьютере в формате doc (MicrosoftWord 97/2000; XP 2003), шрифт текста – Times New Roman, формат бумаги А4, размер кегля – 12 пт. Межстрочный интервал – одинарный. Выравнивание по ширине. Абзацный отступ – 0,8 см. Поля верхнее – 2, нижнее – 2, левое – 2, правое – 2.

Статьи не должны быть перегружены рисунками и графиками.

В таблицах, рисунках, формулах не должно быть разночтений в обозначении символов, знаков. Рисунки должны быть четкими, чистыми. На рисунки и таблицы в тексте должны быть ссылки.

Редакция журнала не несет ответственность за содержание статьи, за несоответствие текста и литературы, за источники, использованные в тексте статьи. Редакция журнала надеется на компетентность, профессионализм и ответственность авторов статьи за содержание текста и литературы статьи.